

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
BANK-MOLIYA AKADEMIYASI**

**Tursunov Jaxongir Pulatovich
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich**

DAVLAT MAQSADLI JAMG‘ARMALAR

O‘quv qo‘llanma

**“BOOKMANY PRINT”
TOSHKENT – 2025**

UO‘K: 336.143

KBK: 65.261

T 73

Tursunov J.P., Tuxtabayev J.Sh.

Davlat maqsadli jamg‘armalar [Matn]: o‘quv qo‘llanma / J.P.Tursunov, J.Sh.Tuxtabayev. – Toshkent: Bookmany print, 2025. – 142 b.

Taqrizchilar:

Nomozova Q.I. – O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi “Moliya” kafedrası professori v.b., PhD., dotsent;

Tillayeva B.R. – Toshkent davlat texnika universiteti, “Sanoat va korporativ boshqaruv” kafedrası dotsenti, PhD.

O‘quv qo‘llanmada davlat maqsadli jamg‘armalari faoliyatining nazariy asoslari, ularning moliya tizimida tutgan o‘rni, huquqiy-meyoriy asoslari, asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlari tahlili bayon qilingan. Bunda, Davlat moliya tizimida davlat maqsadli jamg‘armalarining o‘rni, O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi, O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi huzuridagi Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi, Avtomobil yo‘llarini rivojlantirish maqsadli jamg‘armasi, O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi, Xorijiy mamlakatlarda maqsadli jamg‘armalarni tashkil qilish va boshqarish kabi jamg‘armalar faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari ochib berilgan.

O‘quv qo‘llanma 70410501 - Moliya ta'lim mutaxassisligidagi tinglovchilarga mo‘ljallangan bo‘lib, undan ushbu sohada ilmiy izlanish olib borayotgan tayanch doktorantlar, mustaqil tadqiqotchilar hamda moliya, budjet-soliq tizimida faoliyat ko‘rsatayotgan amaliyotchi mutaxassislar ham foydalanishi mumkin.

O‘quv qo‘llanma O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2025-yil 9-iyuldagi 258-sonli buyrug‘iga asosan chop etishga tavsiya etilgan (ro‘yxatga olish raqami № 230852).

ISBN 978-9910-06-684-9

© Tursunov J.P., Tuxtabayev J.Sh., 2025.

© “Bookmany print” nashriyoti, 2025.

KIRISH

Bugungi kunda iqtisodiyotni liberallashtirish davrida davlat maqsadli jamg'armalar har bir mamlakatning eng muhim institutlaridan biri hisoblanadi. Chunki, davlatning ijtimoiy-iqtisodiy tizimda kechayotgan jarayonlarga ta'sir etish dastaklaridan biri davlat maqsadli jamg'armalaridir. Davlat maqsadli jamg'armalar orqali jamiyat talablariga mos ravishda pul mablag'larini ijtimoiy va iqtisodiy sohalar o'rtasida qayta taqsimlanish jarayonini tartibga solib turishi, iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarining rivojlanishini rag'batlantirishi, ilmiy-texnika taraqqiyotining jadallashuvi, ijtimoiy barqarorlikka ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bir so'z bilan aytganda, davlat maqsadli jamg'armalar iqtisodiyotni va ijtimoiy sohalarni davlat tomonidan boshqarish va tartibga solishda muhim vosita - dastak bo'lib xizmat qiladi.

Mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun tobora ortib borayotgan ehtiyojlarining davlat maqsadli jamg'armalar hisobidan qondirilishi, jumladan, jamg'armalarning samarali faoliyat ko'rsatishi ko'p jihatdan mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'atlariga bog'liq bo'ladi.

Ma'lumki, davlatning qo'lida davlat budjeti bilan bir qatorda, davlat maqsadli jamg'armalari jamlanadi va ular davlat budjeti bilan birga jamlanma (konsolidatsiyalashgan) budjetni tashkil qiladi. Bu jamg'armalarning ayrimlari vazirliklar yoki yirik davlat uyushmalari huzurida tuzilgan bo'lsa, ayrimlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida tarkib topgan bo'lib, ularni operativ boshqarish shu muassasa zimmasiga yuklatilgan.

2022-2026-yillarda Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda davlat maqsadli jamg'armalarning o'рни va ahamiyati muhimligini hisobga olib, jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Buning uchun, avvalo, davlat maqsadli jamg'armalarning tashkiliy-huquqiy asoslarini, faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini o'rganish va bu bo'yicha nazariy bilimlarga ega bo'lish muhim sanaladi. Mazkur o'quv qo'llanma ushbu masalalardan kelib chiqib tayyorlangan.

Ushbu o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasida tahsil olayotgan 70410501 - Moliya ta'lim mutaxassisligidagi tinglovchilarga mo'ljallangan bo'lib, undan ushbu sohada ilmiy izlanish olib borayotgan tayanch doktorantlar, mustaqil tadqiqotchilar hamda moliya, budjet-soliq tizimida faoliyat ko'rsatayotgan amaliyotchi mutaxassislar ham foydalanishi mumkin.

I-BOB. DAVLAT MOLIYA TIZIMIDA DAVLAT MAQSADLI JAMG'ARMALARINING O'RNI

1.1. Davlat maqsadli jamg'armalarning mohiyati va ijtimoiy- iqtisodiy ahamiyati

Davlat moliyasini sog'lomlashtirish, budjetdan tashqari jamg'armalar moliyaviy resurslari barqarorligini, ularni shakllantirish manbalari mukammal nisbatini va butligini ta'minlash, budjetdan tashqari jamg'armalar moliyaviy resurslaridan samarali foydalanish masalalari O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan moliya tizimidagi hamda davlat ijtimoiy siyosati doirasidagi islohotlarning hozirgi bosqichida yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ma'lumki, 2022-yil 28-yanvarda mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev "2022 - 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonga imzo chekdi. Mazkur Farmon bilan tasdiqlangan "Taraqqiyot strategiyasi"da mamlakatimizni rivojlantirishning yettita ustuvor yo'nalishi belgilab berildi. Avvalo, ushbu ustuvor yo'nalishlar va ulardagi amalga oshirilishi nazarda tutilgan vazifalar hamda chora-tadbirlarning ijrosi bugungi kunning hayotiy va ijtimoiy zarurati ekanligini ta'kidlash lozim.

Darhaqiqat, Farmonda ta'kidlanganidek, Mamlakatimizni 2017 - 2021-yillarda rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi doirasida o'tgan davr mobaynida davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul qilindi.

Shuningdek, inson huquqlarini ta'minlash, davlat organlarining hisobdorligi va ochiqqligini kuchaytirish hamda fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalarining roli, aholi va jamoat birlashmalarining siyosiy faolligini oshirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirildi. Milliy iqtisodiyotni isloh qilish borasida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash va xususiy mulk daxlsizligini kafolatlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini

chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirishni ta'minlash bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rildi.

Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish o'rinlari va kafolatli daromad manbai, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta'minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi.

So'nggi sakkiz yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari yaratildi.

Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda "Inson qadri uchun" tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlarning ustuvor yo'nalishlari belgilangan. Jumladan, inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish, mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish, milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish, ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish, milliy manfaatlardan kelib chiqqan holda umumbashariy muammolarga yondashish, mamlakatimiz xavfsizligi va mudofaa salohiyatini kuchaytirish, ochiq, pragmatik va faol tashqi siyosat olib borish kabi ustuvor yettita yo'nalishlar bo'yicha 100 ta maqsad belgilangan¹. Ushbu maqsadlarni amalga oshirishning moliyaviy manbalaridan biri bu davlatning maqsadli jamg'armalaridir.

Har bir jamiyat o'zining milliy, madaniy, tarixiy qadriyatlariga asosan mehnatga qobiliyatsiz va vaqtinchalik ishsiz aholi qatlamini himoya qilishni va boshqa ijtimoiy vazifalarni o'z zimmasiga oladi. Jahon

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 22 yanvardagi "2022 - 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063>

tajribasidan ma'lumki, ushbu maxsus davlat maqsadli funksiyalarini davlat budjetidan amalga oshirish hamma vaqt ham samarali emas. Qoidaga ko'ra, inqirozlar, yuqori inflyasiya, ijtimoiy va siyosiy larzalar sharoitida ushbu funksiyalarni davlat budjetidan moliyalashtirish samarasining pasayishini kuzatish mumkin.

Davlat budjeti o'zining daromadlarini aniq xarajatlariga biriktirilmasligi hisobiga mablag'larning moslashishiga ko'mak beradi. Ammo xarajat moddalari bo'yicha mablag'larning ortiqroq yo'naltirishga erishmaslik lozim, xususan bunda ijtimoiy talablar maxsus e'tiborni talab etadi, chunki hamma vaqt ushbu maqsadlar uchun xarajatlarni kamaytirishdek xavf mavjud bo'ladi. Shuning uchun ham rivojlanishning eng muhim yo'nalishlarini aniqlash va mablag'larni maqsadli ishlatilishi va yo'naltirilishi ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu holatlar maqsadli umumdavlat vazifalarini moliyalashtirishda tegishli budjetdan tashqari jamg'armalarni tashkil etish uchun asos bo'ldi. Ushbu vazifalarni amalga oshirish uchun ikki usuldan foydalanish mumkin:

- ma'lum maqsadli qismini davlat yoki mahalliy budjetlardan ajratish;

- hukumat qarorlariga asosan aniq maqsadli yangi budjetdan tashqari jamg'armalarni tashkil etish.

Iqtisodiy rivojlanishning hozirgi bosqichida ikkala usuldan ham foydalanilmoqda.

Alohida davlat organlari sifatida tashkil etilgan budjetdan tashqari jamg'armalarning institutsional tuzilmalariga alohida e'tibor qaratadi. Biroq, bunday subektlar barcha budjetdan tashqari bitimlarni ushlab turishi mumkin emas².

Budjetdan tashqari jamg'armalarni tashkil etishning maqsadi jamiyat uchun muhim bo'lgan xarajatlarni budjet mablag'laridan tashqari mustaqil manbalar hisobidan ta'minlashdir.

Budjetdan tashqari jamg'armalarni tashkil etilishining muvofiqligini ta'minlovchi yana bir muhim omil - bu budjet taqchilligidir. Xarajatlarni daromaddan o'sib ketishi kuchayishiga moliyaviy resurslarni faqat qidirib

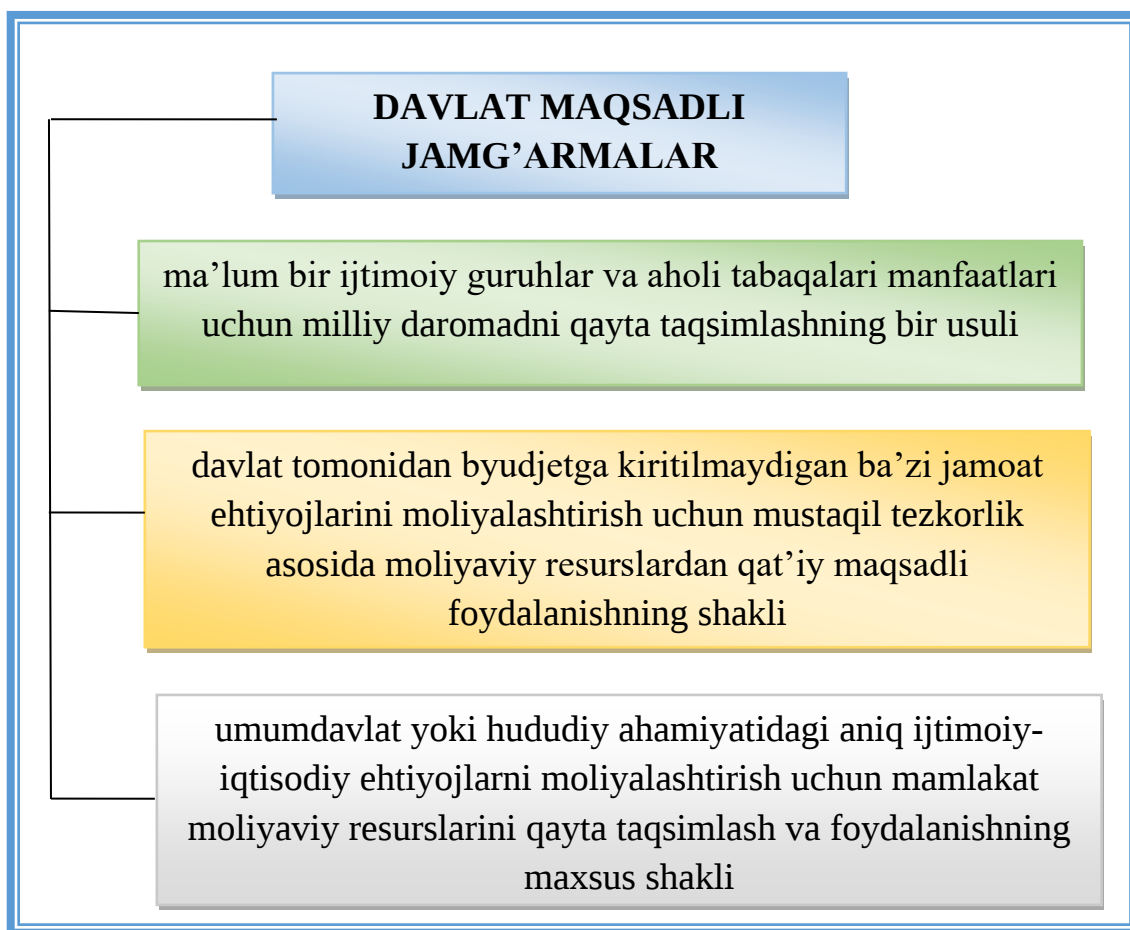
² Dimitar Radev, Richard Allen. "Extrabudgetary Funds", 2022. - p. 1-2.

topishda emas, balki korxonalar, tashkilotlar va aholidan tushgan mablag'larni qayta guruhlanishini ham talab etadi. Va nihoyat, xo'jalik yuritishning va xususiylashtirishning ko'p qirrali shakllari, budjet shakllari bilan bir qatorda jamiyatda pul mablag'larni qayta taqsimlashni yangi usullarini qo'llash zaruriyatini qat'iy talab etadi.

Budjetdan tashqari jamg'armalar dastlab, maxsus jamg'armalar shaklida yoki budjet kelib chiqqunga qadar maxsus hisoblar shaklida paydo bo'lgan. Hukumat faoliyatining kengayishi bilan ularni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni talab etuvchi yangi xarajatlarga ehtiyoj sezardi. Bu mablag'lar maxsus maqsadlar uchun mo'ljallangan alohida jamg'armalarda yig'ilar edi. Bu jamg'armalar qoidaga ko'ra, vaqtinchalik xarakterga ega edi. Davlatning rejalashtirgan tadbirlarini amalga oshirib bo'lganidan keyin ushbu jamg'armalar o'z faoliyatini to'xtatar edi. Shu bilan bog'liq ravishda jamg'armalar soni doimiy o'zgarib turar edi.

Markazlashgan davlatning barqarorlashuvi bilan birgalikda maxsus jamg'armalarni muvofiqlashtirish davri boshlandi. Turli jamg'armalarni birlashtirilishi asosida davlat budjeti tuzildi. Bugungi kunda davlat budjeti bilan bir qatorda budjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati ortib bormoqda. Budjetdan tashqari jamg'armalarga badallarni to'lovchi sifatida yuridik va jismoniy shaxslar - ijtimoiy kafolatlarning iste'molchilari hisoblanar ekan, to'lovlar va jamg'armalar pul mablag'larining taqsimlanishi mamlakatning barcha fuqarolariga ta'lluqli bo'ladi va shuning uchun ham budjetdan tashqari jamg'armalar samarali faoliyat ko'rsatishida ularning qiziqishlari kuzatiladi.

Budjetdan tashqari jamg'armalar - davlat organlari tomonidan milliy daromadni aholining ma'lum ijtimoiy guruhlari manfaatlarini nazarda tutgan holda qayta taqsimlashning bir usulidir (1-rasm).

1-rasm. Davlat maqsadli jamg'armalarning tarifi

Davlat o'z tadbirlarini moliyalashtirish uchun aholi daromadlarining bir qismini jamg'armalarga jalb etadi. Budjetdan tashqari jamg'armalar haqida quyidagilarni aytib o'tish mumkin:

- budjetdan tashqari jamg'armalar markaziy boshqaruv xarajatlarining katta qismini tashkil etadi. Ijtimoiy himoya jamg'armalarini o'z ichiga olgan holda ular umumiy xarajatlarning 46 foizini tashkil qiladi;

- ijtimoiy himoya jamg'armalari umumiy xarajatlarning 35 foizini hisoblab chiqadigan budjetdan tashqari faoliyatning yagona eng ko'p shaklidir;

- ijtimoiy himoya jamg'armalari budjet tashqari faoliyatlar darajasi, rivojlangan mamlakatlar va o'tish va rivojlanayotgan mamlakatlar uchun juda mos bo'lishi bilan birga, ijtimoiy xavfsizlik jamg'armalari, rivojlangan mamlakatlarda markaziy hukumat xarajatlarining katta qismini tashkil etadi.

- ma'lumotlarning batafsil tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab rivojlangan mamlakatlarda budjetdan tashqari jamg'armalar yaxshi tashkil etilgan institutsional asosga ega, o'tish davri va rivojlanayotgan mamlakatlar esa keng miqyosda tartibga solinishi mumkin;

- rivojlangan mamlakatlarda budjetdan tashqari jamg'armalar budjet jarayoni bilan yaxshi integratsiyalangan bo'lib, kelgusida muhokama qilingan konsolidatsiya qilingan budjet konsepsiyasiga muvofiq; va ayrim hollarda alohida davlat subekti sifatida taqdim etilmaydi. Misol uchun, Yevropa Ittifoqi a'zo davlatlarning ko'pchiligi uchun budjetdan ajratilgan ma'lumotlar, markaziy hukumat budjeti qismi sifatida taqdim etiladi³.

Budjetdan tashqari jamg'armalar ikki asosiy vazifani bajaradi (2-rasm):

- iqtisodiyotning muhim tarmoqlarini qo'shimcha mablag'lar bilan ta'minlash;

- aholi uchun ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish.

Budjetdan tashqari jamg'armalar moliya tizimining bir bo'g'ini bo'lishi bilan birgalikda bir necha *xususiyatlarni* o'zida aks ettiradi:

- hukumat va boshqaruv organlari tomonidan rejalashtiriladi hamda qat'iy maqsadli yo'naltirilgan bo'ladi;

- jamg'armalar mablag'laridan budjetga kiritilmagan davlat xarajatlarini moliyalashtirish uchun foydalaniladi;

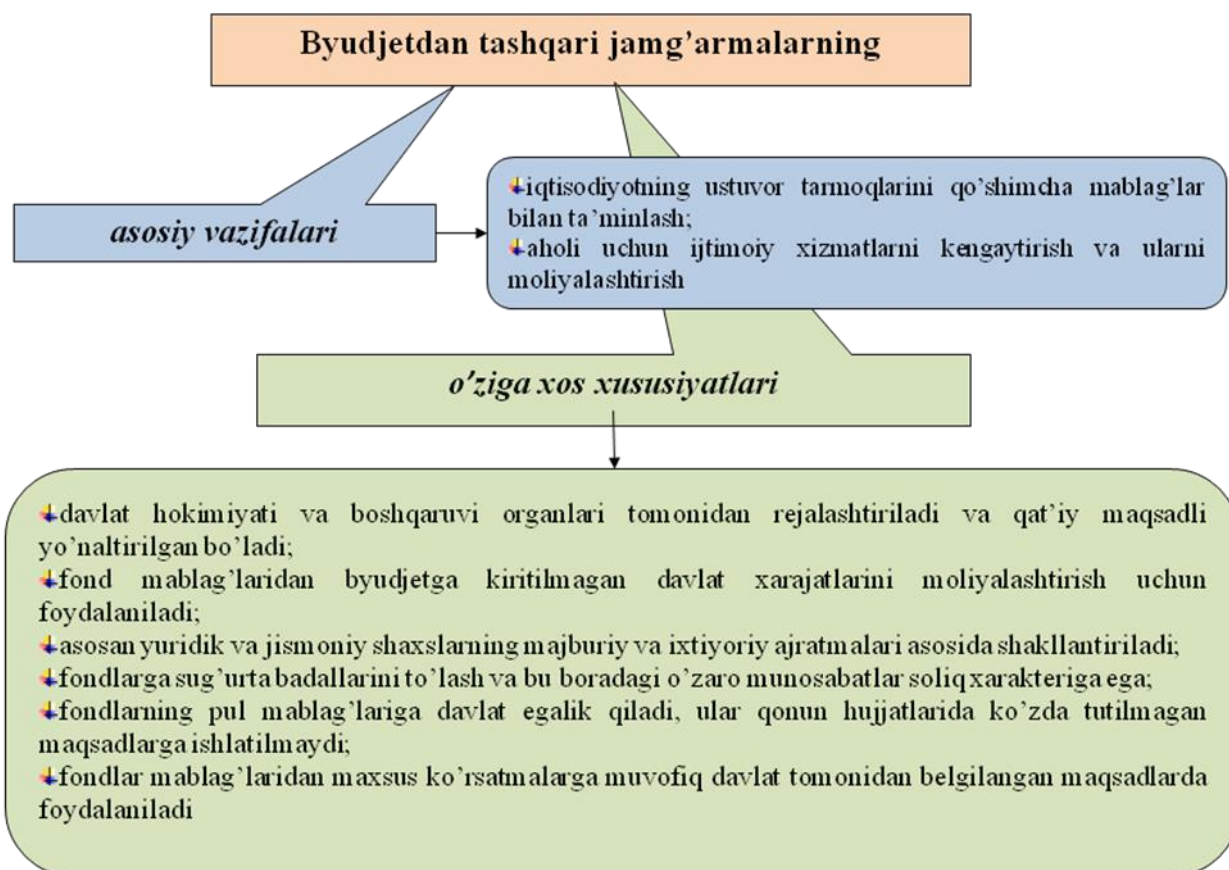
- asosan yuridik va jismoniy shaxslarning ajratmalari asosida shakllantiriladi;

- jamg'armalarga sug'urta badallari va ularni to'lashda yuzaga keladigan o'zaro aloqalar solikli xarakterga ega, badallar tarifi davlat tomonidan belgilanadi va majburiy hisoblanadi;

- jamg'armalar pul mablag'lari davlat qaramog'ida bo'lib, ular budjetlar, shuningdek, boshqa jamg'armalar tarkibiga kirmaydi hamda qonun hujjatlarida e'tirof etilmagan maqsadlarga sarflanmaydi;

- jamg'armalar mablag'laridan foydalanish ko'rsatmaga asosida amalga oshiradi.

³ Dimitar Radev, Richard Allen. "Extrabudgetary Funds". 2022 - p. 3-4.

2-rasm. Budjetdan tashqari jamg'armalarning asosiy vazifalari va o'ziga xos xususiyatlari

Budjetdan tashqari jamg'armalar - davlat tomonidan budjetga kiritilmaydigan ba'zi jamoat ehtiyojlarini moliyalashtirish uchun mustaqil tezkorlik asosida moliyaviy resurslardan qat'iy maqsadli foydalanishning shaklidir.

Budjetdan tashqari davlat jamg'armalari davlat tomonidan jamiyat ehtiyojlarini va mustaqil kompleks ravishda xarajat qilish uchun jalb etilgan mablag'larni qayta taqsimlash va ulardan foydalanish bilan bog'liq munosabatlardir. Budjetdan tashqari davlat jamg'armalarining afzalliklariga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ijtimoiy va iqtisodiy xarajatlarni moliyaviy mablag'lar bilan ta'minlashning qoldiq tamoyillarini bartaraf etish imkonini beradi;
- budjet xarajatlarining bir qismini o'z zimmasiga oladi va budjetdan mablag' bilan ta'minlash muammosini ma'lum darajada hal qiladi;
- mablag'lardan maqsadli foydalanadi va moliyaviy resurslarni ko'paytirish imkonini yaratadi.

Professor A.Vahobovning fikricha, “Budjetdan tashqari jamg‘armalar avval maxsus jamg‘armalar va o‘ziga xos hisobraqamlar ko‘rinishida mavjud bo‘lgan. Davlat o‘zining faoliyat doirasini kengaytirishi bilan tobora yangi xarajatlarga ehtiyoj seza boshladi. Ularni qoplash uchun mablag‘lar maxsus jamg‘armalarda to‘plandi va maxsus maqsadlarga qaratildi. Budjetdan tashqari jamg‘armalar maqsadlilikiga ko‘ra ijtimoiy va iqtisodiy, boshqaruv darajasiga ko‘ra markaziy va mintaqaviy jamg‘armalarga bo‘linadi”⁴.

Professor L.A.Drobozinaning fikricha, budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armalar jamiyatdagi ayrim xarajatlarni moliyalashtirish va kompleks ravishda tezkor mustaqillik asosida mablag‘larni sarflash, davlat orqali jalb qilinadigan moliyaviy resurslarni qayta taqsimlash va foydalanish usulidir⁵. Bunday jamg‘armalar vaqtinchalik tusga ega bo‘ladi. Davlat tomonidan belgilangan tadbirlarning bajarilishi va ularni moliyalashtirishning to‘xtatilishi sababli jamg‘armalar ham o‘z faoliyatini to‘xtatadi. Shundan kelib chiqib, jamg‘armalarning miqdori doimo o‘zgarib boradi: ba’zilar tugatiladi, ba’zilar tashkil etiladi.

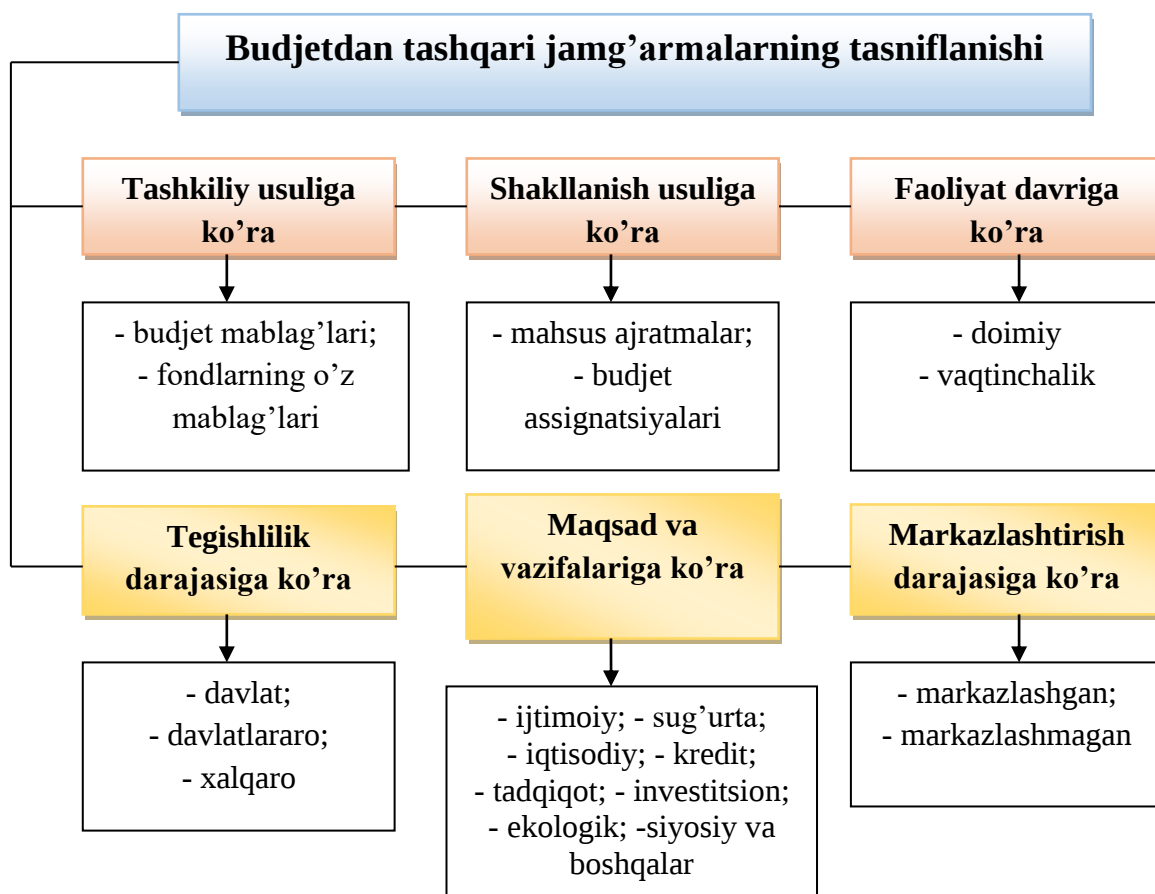
1.2.Davlat maqsadli jamg‘armalarning guruhlanishi va turlari

Budjetdan tashqari jamg‘armalar har doim ham davlatga tegishli bo‘lmaydi. Jamiyatning taraqqiyoti, ijtimoiy-iqtisodiy va ma’naviy ehtiyojlarni kengayishi jamiyat a’zolarining turli xil, kengayib borayotgan qiziqishlarini qondirishga maqsad qilib qoyilgan nodavlat budjetdan tashqari jamg‘armalarning rivojlanishiga turtki bo‘ldi.

Budjetdan tashqari jamg‘armalarni quyidagi xususiyatlar bo‘yicha tasniflash mumkin (3-rasm):

⁴ Vahobov A. Bozor munosabatlari tizimidagi ijtimoiy fondlar. – T.: Sharq, 2003. - 117 b.

⁵ Дробозина Л.А. Финансы: Учебное пособие. – Москва: ЮНИТИ, 2005. – с. 20.

3-rasm. Budjetdan tashqari jamg'armalarning tasniflanishi

Mablag'lar sarflanishining maqsadli yo'naltirilishiga ko'ra, budjetdan tashqari jamg'armalar ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik va boshqa jamg'armalarga ajratiladi. Ijtimoiy ahamiyatdagi jamg'armalar davlat organlariga faol ijtimoiy siyosatni yuritishga ko'mak beradi. Ushbu jamg'armalarni shakllantirishda, asosan, sug'urta qilingan shaxslarning sug'urta badallaridan, tadbirkorlarning sug'urta badallaridan, subsidiyalar va davlatning foizsiz ssudalaridan foydalaniladi.

Davlat ijtimoiy jamg'armalari fuqarolarning pensiya olish, kasalligi, nogironligi, boquvchisini yo'qotganligi sababli, shuningdek, sog'liqni saqlash va tibbiy yordam olish, ishsizlikdan himoya qilinish va boshqalar uchun ijtimoiy nafaqalarni olishdek konstitutsion huquqlarni ta'minlashga yo'naltirilgan.

Iqtisodiy jamg'armalar jamiyatning xo'jalik va ijtimoiy hayotining rivojlanishida davlat ta'siri imkoniyatlarini kengaytiradi.

XX asrning oltmishinchi yillarning boshlaridan rivojlangan davlatlarda ilmiy-texnik jamg'armalarni tashkil etishga kata e'tibor

berilmoqda. Ushbu jamg'armalarning daromad qismini shakllantirishda budget mablag'lari qatorida yirik kompaniyalarning mablag'lari, universitetlarning badallari va boshqa manbalardan foydalaniladi. Yuqorida ta'kidlangan jamg'armalarning mablag'lari fundamental tadqiqotlar, ilmiy markazlar qurilishi, kadrlarni tayyorlash sohasidagi dasturlarni moliyalashtirishga yo'naltiriladi.

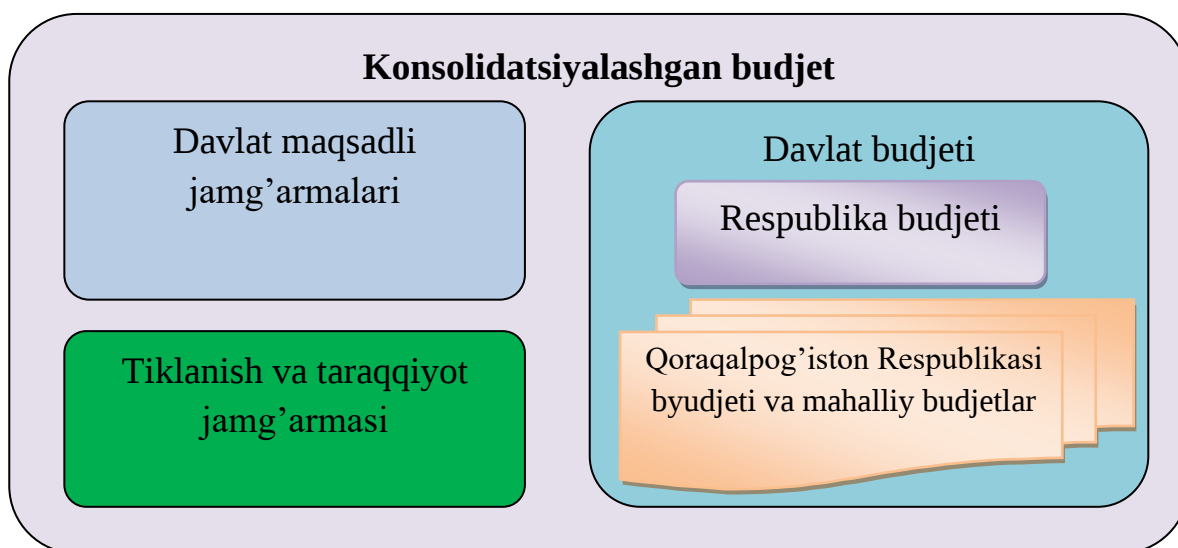
Turli mamlakatlarda turli yo'nalishlarga qaratilgan jamg'armalar ularda tanlangan moliyaviy siyosatiga mos ravishda tashkil etiladi. Bir mamlakatda mavjud bo'lgan budgetdan tashqari jamg'armaning mavjudligi ikkinchi bir mamlakatda ham huddi shu jamg'armaning mavjud bo'lishiga asos bo'lmaydi.

Davriylik xususiyatiga ko'ra budgetdan tashqari jamg'armalarni doimiy va vaqtinchalik jamg'armalarga ajratish mumkin. Vaqtinchalik jamg'armalar ma'lum bir davrga tuzulib, o'zining oxirgi maqsadini amalga oshirganidan so'ng to'xtatiladi.

Bugungi kunda davlat budgetida Budget Kodeksi bilan belgilab berilgan davlat maqsadli jamg'armalari ham konsolidatsiyalashadi va davlat budjeti bilan birgalikda jamlanma budgetni (konsolidatsiyalashgan budget) tashkil qiladi.

Konsolidatsiyalashgan budget O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan moliya yili yakunlari bo'yicha tahliliy maqsadlar uchun hamda budget tizimi budgetlarining (budget tashkilotlarining budgetdan tashqari jamg'armalari bundan mustasno) barcha tushumlari va xarajatlarini hamda O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'larini, ular o'rtasidagi transfertlarni hisobga olmagan holda hisobga olib borish uchun tuziladi.

O'zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjeti tarkibi rasmda ko'rsatilgan bo'lib, uning tarkibiga quyidagilar kiradi (4-rasm):

4-rasm. O‘zbekiston Respublikasi konsolidatsiyalashgan budjetining tarkibi⁶

- Davlat budjeti;
- davlat maqsadli jamg‘armalarining budjetlari;
- O‘zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari.

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida davlat budjeti bilan bir qatorda, davlatning budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armalarining mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi ahamiyati yanada ortib bormoqda.

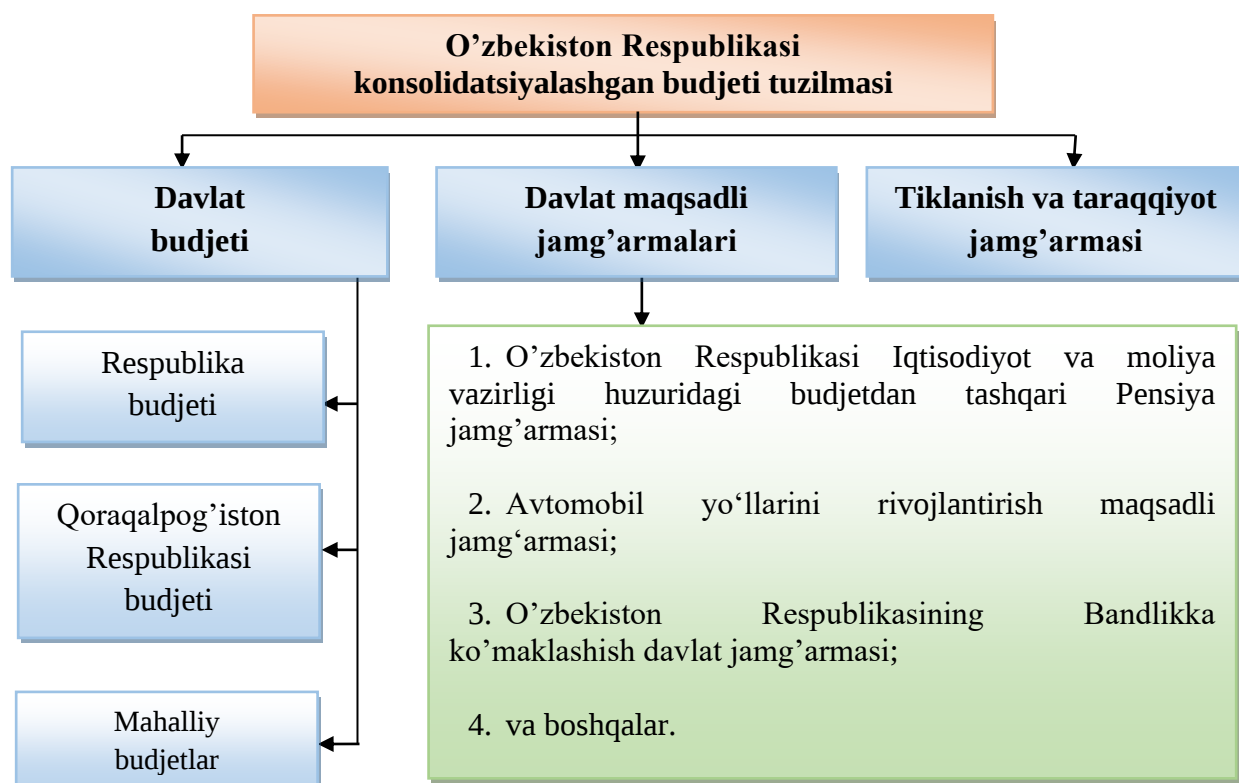
Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarda budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armalarning ham ahamiyati yuqori bo‘lmoqda. Bu hol ular daromadlarining shakllanish ko‘lamlarida yaqqol namoyon bo‘ladi. Xususan, maqsadli jamg‘armalar daromadlari ohirgi yillarda konsolidatsiyalashgan budjet daromadlarining o‘rtacha 33,7 - 35,7 foizni tashkil qilgan.

Dastlab ayrim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni aniq manbalar bilan ta‘minlash maqsadida davlat budjeti tarkibidan ma‘lum maqsadlarga mo‘ljallangan budjetdan tashqari maqsadli jamg‘armalar shakllangan. Masalan, davlat budjeti tarkibiga kiruvchi “ijtimoiy sug‘urta jamg‘armasi” negizida budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi tuzilgan. Bu va shu kabi boshqa jamg‘armalar davlat budjetidan ajralib chiqqani bois adabiyotlarda

⁶ O‘zbekiston Respublikasi Byudjet Kodeksi. 7-bob, 46-modda asosida.

“nobudjet jamg‘armalar” yoki “budjetdan tashqari jamg‘armalar” deb yuritilgan. Shuningdek, Budjet kodeksining qabul qilinishi va amalga kiritilishigacha bo‘lgan oxirgi o‘n yilliklar davomida “Budjet tizimi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 20-moddasi bilan bir qator jamg‘armalarning davlat budjetida konsolidatsiyalanishi (jamlanishi) belgilab berildi va ular budjet nazariyasi va amaliyotida “davlat maqsadli jamg‘armalari” degan umumiy nom oldi. Lekin jamlanma budjet tarkibiga kirmagan, shakllanish manbalari va ishlatish yo‘nalishlari hukumatning tegishli qarorlari bilan belgilab qoyilgan, vazirliklar va boshqa davlat idoralari tasarrufidagi jamg‘armalar ham bugungi kunda davlatning ayrim ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarini qo‘shimcha mablag‘ bilan ta‘minlash uchun xizmat qilib kelmoqda va ularga nisbatan adabiyotlarda “maqsadli jamg‘armalar” iborasi qo‘llanilmoqda.

Bugungi kunda konsolidatsiyalashgan budjet tarkibidagi davlat maqsadli jamg‘armalari qatoriga quyidagi jamg‘armalar kiradi (5-rasm).

5-rasm. O‘zbekiston Respublikasi konsolidatsiyalashgan budjeti tuzilmasi⁷

⁷ O‘zbekiston Respublikasi Budjet Kodeksining 46-moddasi asosida.

2007-yildan boshlab davlat budjeti parametrlarida alohida satr bilan Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining daromadlari va xarajatlari ko'zda tutila boshlandi. Mazkur jamg'arma iqtisodiyotning yetakchi, eng avvalo, bazaviy tarmoqlarini modernizatsiyalash va texnik qayta qurollantirish loyihalarining amalga oshirilishini ta'minlash, mamlakatni barqaror va mutanosib ravishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga erishish, shuningdek, samarali tarkibiy va investitsion siyosatni amalga oshirish maqsadida tuzilgan.

Budjet nazariyasi va amaliyoti bir joyda qotib turmaydi, jamiyatda amalga oshirilayotgan islohotlar, har bir davrning rivojlanish ustuvorliklari, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning oldidagi vazifalardan kelib chiqqan holda o'zgarib turadi, takomillashib boradi. Xususan, iqtisodiyotning real sektori tarmoqlarini hamda ijtimoiy sohani barqaror, mutanosib va jadal rivojlantirish maqsadida mamlakatimizda turli ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik jamg'armalar tashkil etilishi mumkin.

Budjetdan tashqari jamg'armalar halqaro doirada quyidagicha farqlanadi:

- rivojlanish mablag'lari: odatda, donorlik hissasini qo'shadigan va ba'zan ichki manbalar (masalan, xususiylashtirish tushumlari), masalan, ijtimoiy jamg'armalar, atrof-muhit jamg'armalari va tarmoq jamg'armalari kabi rivojlanish dasturlarini qo'llab-quvvatlash uchun yaratilgan mablag'lar;

- investitsiya jamg'armalari: muayyan investitsiya maqsadlari bilan tashkil etilgan va qimmatbaho qog'ozlar, obligatsiyalar, mol-mulk, qimmatbaho metallar yoki suveren jamg'armalar kabi boshqa moliyaviy aktivlardan tashkil topgan mablag'lar;

- shartli (zaxira) mablag'lar: favqulodda vaziyatlar uchun kutilgan mablag'lar yoki kutilmagan xarajatlar;

- barqarorlik jamg'armalari: daromadlarni hukumat va iqtisodiyotga ta'sirini kamaytirish maqsadida tashkil etilgan mablag'lar, masalan, neftni barqarorlashtirish jamg'armasi;

- Jamg'arma mablag'lari: kelajak avlodlar uchun, masalan, neftni tejash jamg'armalari kabi boylik do'konini yaratishga intiladigan mablag'lar;

- Moliyalashtirishni moliyalashtirish: neftni moliyalashtirish jamg'armalari kabi neft va boshqa resurslardan olinadigan daromadlardan foydalangan holda muntazam xarajatlarni emas, balki umumiy budjet balansini moliyalash uchun foydalaniladigan mablag'lar;

- Konventsiyaning mablag'lari: donorlar yordamining (shu jumladan noqonuniy) oqimlari bilan bog'liq mablag'lar, tegishli donorlar talablarini inobatga olgan holda muayyan tartib-qoidalar asosida boshqariladi;

- Qaytariladigan mablag'lar: tovarlar va xizmatlar uchun ajratilgan mablag'lar va kreditlash operatsiyalari bilan to'ldirilgan mablag'lar va uning daromadi uning davom ettiradigan operatsiyalarini moliyalashtirish uchun mavjud bo'lib qoladi, aks holda budjet mablag'lari to'lashni talab qiladigan budjet qoidalari bilan xavf tug'diradi;

- Savdoni moliyalashtirish: o'z-o'zini moliyalashtirish tamoyili bo'yicha hukumatning savdo faoliyatini moliyaviy mexanizmni ta'minlash uchun tashkil etilgan mablag'lar;

- mablag'larni jamg'arish: davlat yoki hukumat tomonidan to'plangan mablag'lar, odatda qarzni to'lash uchun soliq, majburiyat yoki majburiyatlardan kelib chiqadi;

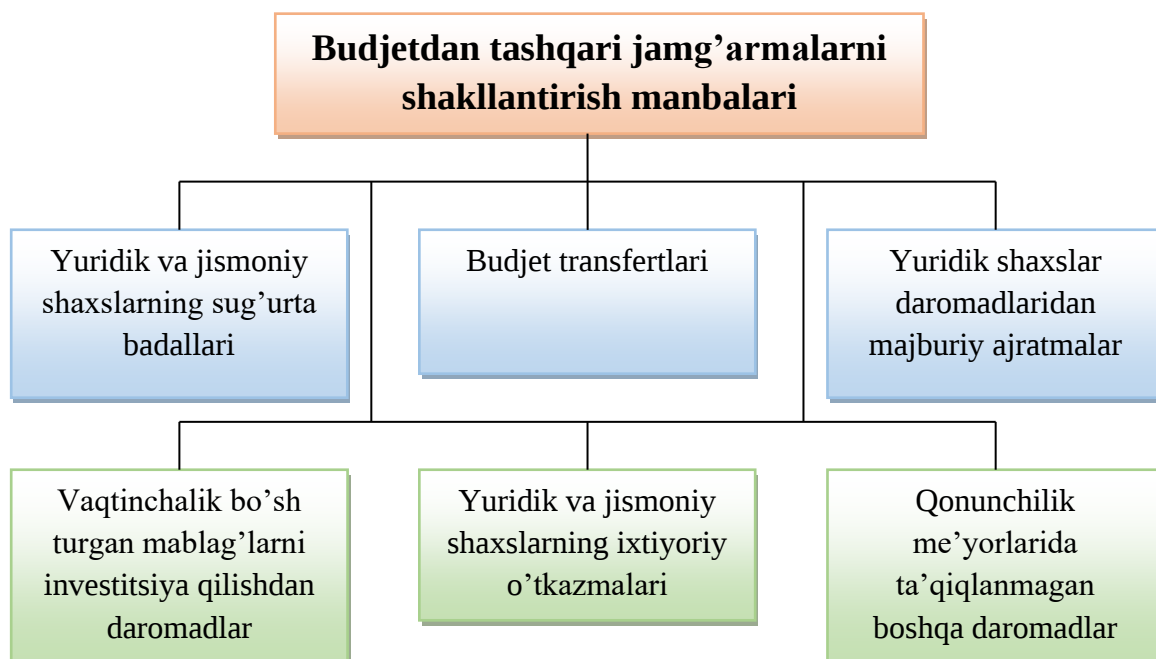
- Har xil budjetdan tashqari hisobotlar, shu jumladan maxfiy mablag'lar: vazirlik va idoralar tomonidan olib boriladigan, ko'pincha vazirlar va tayinlangan mansabdor shaxslardan foydalanish uchun⁸.

1.3. Davlat maqsadli jamg'armalarning shakllanish manbalari va mablag'laridan foydalanish yo'nalishlari

Budjetdan tashqari jamg'armalarning mablag'lari maqsadli ishlatilishga yo'naltirilgan. Odatda, ularning nomlanishida mablag'larning ishlatilish maqsadi qayd etiladi. Budjetdan tashqari jamg'armalarni shakllantirishning manbalari ular tashkil etgan vazifalarning xarakteri va ko'lamiga qarab aniqlanadi. Manbalarning turi va hajmiga rivojlanishning u yoki bu bosqichidagi mamlakatning iqtisodiy va moliyaviy holati ta'sir etadi.

⁸ Dimitar Radev, Richard Allen. "Extrabudgetary Funds", 2022. - p. 4.

Budjetdan tashqari jamg'armalarni shakllantirish manbalari nisbatan doimiy va vaqtinchalik xarakterga ega. Ular davlat hududida turli xil bo'lishi mumkin (6-rasm).

6-rasm. Budjetdan tashqari jamg'armalarni shakllantirish manbalari⁹

Budjetdan tashqari jamg'armalarning mablag'laridan foydalanish jamg'armalarning maqsadi, aniq iqtisodiy sharoitlar, ishlab chiqilgan va amalga oshirilayotgan dasturlardan kelib chiqiladi. Mablag'larning ma'lum bir qismi ta'sischi faoliyatiga hamda qimmatli qog'ozlarga joylashtiriladi. Budjetdan tashqari jamg'armalar investor sifatida hamda moliya bozori ishtirokchisi sifatida ishtirok etishi mumkin.

Masalan, davlat maqsadli jamg'armalar mablag'lari quyidagilar hisobidan shakllantiriladi va sarf etiladi:

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti, ijtimoiy nafaqalar to'lash, kompensatsiya to'lovlari va boshqa to'lovlar bo'yicha xarajatlarni moliyalashtirishga yo'naltiriladigan majburiy to'lovlar, badallar, shuningdek boshqa manbalardan tushadigan mablag'larni jamlaydi.

⁹ Mamatov B.S., Xamdamov Sh.K., Tursunov J.P. Davlat maqsadli va budjetdan tashqari jamg'armalar (Darslik). Toshkent, "Iqtisod-moliya". 2019.

Davlat mulkini xususiylashtirishdan tushgan mablag'lar jamg'armasi davlat mulki bo'lgan korxonalarni, xo'jalik jamiyatlarining ustav jamg'armalaridagi aksiyalarni (ulushlarni), yer uchastkalari va boshqa mol-mulkni realizatsiya qilish, ustav jamg'armalarida davlat ulushi bo'lgan xo'jalik jamiyatlarini tugatishdan tushgan tushumlarni hamda qonun hujjatlariga muvofiq boshqa manbalar hisobidan shakllantiriladi va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga ko'ra bir yo'la to'lanadigan to'lovlar, davlat aktivlari bilan bog'liq operatsiyalar va belgilangan tartibda aniqlanadigan boshqa maqsaddagi xarajatlar uchun foydalaniladi.

O'zbekiston Respublikasining Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi bandlik va aholini ijtimoiy muhofaza qilish sohasidagi xarajatlarning moliyalashtirilishini ta'minlash uchun yagona ijtimoiy to'lovdan ajratmalar va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa manbalar hisobidan shakllantiriladi. Davlat maqsadli jamg'armalarda boshqa turdagi davlatning maqsadli vazifalarini amalga oshiruvchi jamg'armalar va ularning turli daromad va xarajatlari mavjud hisoblanadi.

Ko'rinib turibdiki, har bir davlat maqsadli jamg'armalar o'z daromad manbai hamda ulardan foydalanish yo'nalishlariga ega va ushbu yo'nalishlar ularning faoliyat maqsadlaridan kelib chiqadi.

Xalqaro doirada budjetdan tashqari jamg'armalarni moliyalashtirish manbalari¹⁰:

- umumiy daromadlar: (masalan, jami daromadlarning foizlari sifatida belgilanadi) va aniq (ma'lum soliqlar yoki ijtimoiy ta'minot to'lovlari bilan belgilanadi);
- budjetdan pul o'tkazmalari;
- foydalanuvchi uchun to'lovlar;
- moliyaviy va moliyaviy bo'lmagan aktivlarni sotish, shu jumladan, xususiylashtirish tushumlari: odatda, bir martalik maqsadlarda foydalaniladi;
- tovarlar va yoki xizmatlarni sotish;
- qarz olish;

¹⁰ Dimitar Radev, Richard Allen. "Extrabudgetary Funds". 2022. - p. 5.

- donor jamg'armalari: to'g'ridan-to'g'ri yordam berish va qarzni qoplash va qarzni almashtirish qoidalari.

1.4. Moliya tizimida davlat maqsadli jamg'armalarning o'rni

Davlat boshqaruvining turli pog'onalarida (markaziy va mahalliy darajada) hamda xo'jalik yuritishning turli sohalarida (ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish, ishlar bajarish) sodir bo'ladigan ko'p qirrali moliyaviy munosabatlarning sohalar va bo'g'inlari yig'indisi mamlakat moliya tizimini tashkil qiladi.

Mamlakatda moliyaviy resurslarni shakllanitirish va ularning sarflanish mexanizmiga ko'ra moliya tizimini uch sohaga ajratish mumkin. Bular:

- davlat moliyasi;
- korxonalar, tashkilotlar va muassasalardan iborat bo'lgan xo'jalik subektlari moliyasi;
- uy xo'jaliklari moliyasi.

Davlat budjeti tarkibida davlat maqsadli jamg'armalari to'planib, qonunchilikda ularning har biri uchun mablag'lar manbalari, har bir manbadan kelib tushadigan mablag'lar normalari va shartlari hamda mablag'lar ishlatilishi mumkin bo'lgan maqsadlar belgilangan.

Innovatsion iqtisodiyotni rivojlantirish munosabatlariga o'tish sharoitlarida davlat rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari davlat moliya tizimi tuzilmasiga jiddiy ta'sir ko'rsatdi. Shu tarzda yangi institutlar yuzaga keldi, moliya tizimining boshqa bo'g'inlari mazmuni juda katta o'zgarishlarga uchradi.

O'zbekiston Respublikasi moliya tizimi quyidagi bo'g'inlardan tarkib topgan:

- davlat budjeti, uning tuzilmasiga kiruvchi respublika budjeti, Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti va mahalliy budjetlar;
- davlat maqsadli jamg'armalari va budjetdan tashqari jamg'armalar;
- xo'jalik yurituvchi subektlar va iqtisodiyot tarmoqlari moliyasi;
- kredit (davlat krediti va bank krediti);

– mulkni sug'urta qilish va shaxsiy sug'urta.

O'zbekiston Respublikasining hozirgi bosqichda tarkib topgan moliya tizimi maxsus maqsadli jamg'armalarni yaratishda jahon tajribasidan foydalanadi, ushbu jamg'armalar yordamida ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan chora-tadbirlar amalga oshiriladi. Xo'jalik yurituvchi subektlar moliyasiga nisbatan qattiq tartibga solish choralari qo'llanmaydi, shaxsiy sug'urta va mulkni sug'urta qilishga davlat monopoliyasi bekor qilingan.

O'zbekiston Respublikasi moliya tizimining har bir bo'g'ini u yoki bu ijtimoiy ehtiyojlarni qondirish uchun mo'ljallangan turli pul jamg'armalarini hosil qilish, taqsimlash va ulardan foydalanishga qaratilgan o'ziga xos vazifalar majmuini bajaradi. Mazkur jamg'armalar, agar ular budjet tizimi yoki markazlashtirilmagan (xo'jalik yurituvchi subektlar) holda tashkil etilgan bo'lsa, markazlashtirilgan jamg'armalar bo'lishi mumkin.

Moliya tizimining markaziy bo'g'ini mamlakatning Davlat budjeti bo'lib, uning yordamida davlatning umumdavlat markazlashtirilgan pul jamg'armasi tashkil etiladi va foydalaniladi. U davlat tomonidan o'zining ichki va tashqi funksiyalarini amalga oshirishi uchun asosiy moliyaviy baza bo'lib xizmat qiladi. Moliya tizimining ushbu bo'g'inida mamlakat daromadlarining asosiy qismi hamda siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatdagi eng muhim xarajatlari to'planadi. Davlat budjeti moliya tizimining boshqa bo'g'inlari bilan o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, muvofiqlashtiruvchi markaz vazifasini bajaradi.

O'zbekiston Respublikasi davlat budjetining tarkibiy qismi Qoraqalpog'iston Respublikasi budjeti va mahalliy budjetlar hisoblanadi. Hozirgi vaqtda bu bo'g'in iqtisodiyotga samarali ta'sir ko'rsatish, xo'jalik yuritish jarayonlarini tartibga solish, ishlab chiqaruvchi kuchlarni oqilona joylashtirish va h.k. uchun tobora ko'proq foydalanilmoqda. Mahalliy budjetlar bozor islohotlarining barcha bosqichlarida davlat tomonidan olib borilayotgan kuchli ijtimoiy siyosatga faol ta'sir ko'rsatadi.

Mamlakatning davlat budjetida davlat maqsadli jamg'armalari to'plangan bo'lib, ular yordamida fuqarolarining pensiya ta'minoti,

xususiylashtirish jarayonlarini rivojlantirish, aholini ish bilan band etish va boshqa masalalar hal etiladi.

Davlat maqsadli jamg'armalarini tuzish, mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

1.5. Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda davlat maqsadli jamg'armalarning ahamiyati

Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda sifat jihatidan yangi bosqich, ya'ni ijtimoiy himoyalash vositasini chuqurlashtirish, uni o'zgarib borayotgan sharoitlarga moslashtirish zarurati yuzaga keldi. Ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlari butun aholiga emas, balki faqat shunday himoyaga haqiqatan ham muhtoj bo'lganlarga nisbatan qo'llanilishi lozim. Butun tizim bir tekislik va tayyorga ayyorlik kayfiyatini tugatishga qaratilgan bo'lishi kerak. Bu narsa ijtimoiy himoyaning mavjud usullarini, ularni moliyaviy ta'minlash manbalarini tubdan o'zgartirishni taqozo etadi. Shunday bir vosita zarurki, bunda aholining turmush darajasi ishonchli ravishda himoya qilingan, turli xil ijtimoiy havflar ta'siridan himoya qilinishi kafolatlangan bo'lishi lozim.

Buning ma'nosi shuki, ijtimoiy ta'minotga muhtoj fuqarolarni himoya qilish tizimida ularning turmush darajasi budjet vositasida va davlat kafolati yo'li bilan ham, shuningdek, turli xayriya jamg'armalari, korxonalar, tashkilotlar va xo'jaliklarning jamg'armalari orqali ham qo'llab-quvvatlanishi mustahkamlab qo'yilishi kerak. Mehnatga layoqatli aholining psixologiyasini o'zgartirish juda muhimdir. U ijtimoiy himoyalashning passiv obektidan, davlatning moddiy yordamidan bevosita va bilvosita foydalanuvchidan o'z taqdirining faol sohibiga, o'zining ijtimoiy farovonligi uchun mas'ul bo'lgan shaxsga aylanishi lozim. Aholining mehnat faoliyatini kuchaytirish hisobiga uning yakka tartibda o'zini o'zi himoya qilish vositalari to'la ishga solinishi kerak. Bozor munosabatlarini shakllantirishning yangi bosqichida quyidagilar ijtimoiy siyosatning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

Birinchidan, fuqarolarning iqtisodiy faoliyat, tadbirkorlik va mehnat qilish erkinligi, kasb-korni va mehnat sohasini erkin tanlash bo'yicha kafolatlangan konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlash. Mehnatga layoqatli kishining o'zi mehnat faoliyati shaklini erkin tanlash huquqidan foydalana borib, o'zini va o'z oilasini moddiy jihatdan zarur darajada ta'minlashi, oilasining farovonligi uchun, sog'lom avlodni kamol toptirish uchun javobgar bo'lishi kerak. Ijtimoiy siyosat, uni ro'yobga chiqarish vositalari odamlarning mehnatdagi faolligi va tadbirkorligini oshirish uchun shart-sharoit vujudga keltirishga qaratilmog'i lozim.

Ikkinchidan, ijtimoiy himoyalash aniq maqsadni ko'zlagan va manzilli bo'lishi kerak. Aholining turli qatlamlariga alohida-alohida yondashish - ijtimoiy muhofaza yangi tizimining o'ziga xos xususiyati bo'lib qolmog'i lozim. Bu borada, avvalo, asosiy oziq-ovqat mahsulotlarining narxlariga dotatsiya berishdan voz kechish talab etiladi. Mavjud tizimda davlat budjetidan ajratilayotgan mablag'lar unga hammadan ko'ra ko'proq muhtoj bo'lganlargagina yetib bormasdan, balki butun aholi o'rtasida tarqalib ketmoqda. Bu holda ijtimoiy himoyalash tadbirining samarasi ko'zga ko'rinmay qoladi.

Uchinchidan, aholining ijtimoiy jihatdan eng muhtoj tabaqalari va guruhlarini qo'llab-quvvatlash, avvalgidek, ijtimoiy siyosatning ustuvor yo'nalishi bo'lib qolaveradi, biroq u ma'lum yo'nalishdagi siyosat tusini olishi lozim.

To'rtinchidan, iqtisodiy jihatdan faol aholiga kelganda shuni aytish kerakki, uning uchun davlat mehnatni rag'batlantirishning kuchli vositasini joriy etish hisobiga bu tabaqaning mehnat va ijodiy imkoniyatini to'liq darajada ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoit yaratib berishi kerak. Xodimlar mehnatiga qarab taqdirlanishi lozim.

Beshinchidan, aholini ijtimoiy himoyalash chora-tadbirlari tizimida real mehnat bozorini shakllantirish, mehnatga layoqatli har bir kishiga o'z mehnati bilan oilasining turmush darajasini yaxshilash imkonini beradigan sharoitni yaratish asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Mehnat bozori mehnat resurslarini ishchi kuchiga bo'lgan talab va taklifni shakllantirish asosida, xo'jalik yuritish sohalari va tarmoqlari, mashg'ulot turlari va shakllari bo'yicha aniq maqsadni ko'zlab taqsimlash va qayta taqsimlash

vositasi vazifasini bajarishi lozim. Odamlarning bir qismi ishsiz qolsa, qashshoqlar ko'payib ketadi, degan noto'g'ri tasavvurdan xalos bo'lish payti keldi. Mehnat bozori bo'lmasa, ishchi kuchi tovarga aylantirilmasa, bozor munosabatlari to'g'risidagi gap-so'zlar og'izda qolib ketadi. Kishilarning bir qismini moddiy ishlab chiqarish tarmoqlaridagi, ayniqsa, yashirin ishsizlik mavjud bo'lgan, mehnat faolligini namoyon qilish imkonini bermayotan qishloq xo'jaligidagi ishdan ozod qilish zarur. Bizda xizmat ko'rsatish sohasi sust rivojlangan, bu soha barcha erkin mehnat resurslarini qamrab olishi mumkin.

Oltinchidan, bozor munosabatlariga o'tish davrida ijtimoiy soha - sog'liqni saqlash, ta'lim, madaniyat va san'at, shuningdek ilm-fan ayniqsa mushkul ahvolga tushib qoladi. Biz uchun ma'naviyat, tarixiy va madaniy qadriyatlar, aholining ma'naviy, ahloqiy holati, yosh avlodni tarbiyalash eng asosiy ustuvor vazifa bo'lishi lozim. Shuning uchun ham biz xalqning ma'naviyatiga zarar yetkazgan holda mablag'ni tejay olmaymiz. Hozirgi murakkab davrda mazkur tarmoqlarni ishonchli tarzda qo'llab-quvvatlash, ularda ishlovchi kishilarning mehnatiga munosib baho berish, ularni kuchli ijtimoiy himoyalash, ularning ijodiy imkoniyatlarini namoyon etish uchun shart-sharoit yaratish talab qilinadi.

Ijtimoiy xizmatni tashkil etishning butun dunyoda qabul qilingan ikki bo'g'inli tizimiga o'tish zarur, bu tizim pul bilan aralash tarzda ta'minlashga asoslanadi. Bunday tizimda davlat har bir kishiga belgilangan eng oz miqdor doirasida malakali ijtimoiy xizmat ko'rsatish ta'minlanishini kafolatlaydi. Qo'shimcha xizmatlardan esa fuqarolar o'z mablag'lari - daromadlari, jamg'armalari, sug'urta to'lovlari va aniq maqsadga qaratilgan davlat qarzlari hisobiga foydalanishlari lozim.

Sog'liqni saqlash tizimidagi islohotning asosiy yo'nalishlari fuqarolarga bepul davlat tibbiy xizmati ko'rsatishning va shoshilinch yordam berishning kafolatlangan minimumini saqlab qolgan holda fuqarolarni tibbiy sug'urta qilishni joriy etish va tibbiy muassasalar ishini budjet-sug'urta prinsipiga o'tkazish bilan bog'liq bo'lishi kerak.

Ta'lim sohasida o'tish davrida umumiy va kasb ta'limi sifatining davlat standartini, ta'lim sohasida moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanishni ta'minlash, ulardan kimlar foydalanishini aniq belgilash,

davlatdan tashqari ta'lim tuzilmalarini rivojlantirish vazifasi birinchi o'ringa chiqmoqda.

Ilmiy va madaniy sohadagi mavjud imkoniyatlarni saqlab qolish, qayta tiklash, ko'paytirish maqsadida bundan buyon ham fundamental fanning, madaniyat va san'at muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish va mustahkamlashga, aqliy va ijodiy mehnat xodimlarining obro'yini oshirishga davlat tomonidan zarur mablag'lar ajratilaveradi.

Bozor munosabatlariga o'tishning boshqa prinsiplarini amalga oshirish ham aholini ijtimoiy jihatdan kuchli himoya qilish dasturlarini ro'yobga chiqarishga bog'liqdir. Samarali ijtimoiy siyosatni iqtisodiyotni barqarorlashtirish, tarkibiy o'zgartirishlar, bozor munosabatlarini bosqichma-bosqich joriy etish chora-tadbirlari bilan uyg'unlashtirib amalga oshirib borgan taqdirdagina ijtimoiy sohaga yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini barpo etish mumkin. Pirovard maqsad esa O'zbekistonda istiqomat qilayotgan millionlab oilalarning munosib turmush kechirishi uchun sharoit vujudga keltirishdan iboratdir.

Amalga oshirilayotgan islohotlarning barcha bosqichlarida kuchli ijtimoiy siyosat takomillashtirib borildi. Davlatimiz tomonidan ish haqi, pensiya va nafaqalar indeksatsiyalanib, kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimi yaratildi, pensiya tayinlash va to'lash tizimida milliy o'ziga xoslik inobatga olinib, xalqaro umuminsoniy prinsip va meyorlarga muvofiqlashtirildi. Yaqin istiqbolda ijtimoiy himoyaga muhtoj va kam ta'minlangan aholi qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish va turmush darajasini oshirish sohasida davlat bosh islohotchi bo'lib, muhim qadamlar tashlanmoqda. Bunda, ya'ni kam ta'minlangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj fuqarolarning manzilli to'g'ri aniqlanishida davlat organlari va fuqarolarning o'zini-o'zi boshqarish organlari hamkorligi yo'lga qo'yilgan. Yolg'iz keksalar, nogironlar va ishga layoqatsiz fuqarolarni aniq ijtimoiy muhofaza qilish dasturini amalga oshirish; kam ta'minlangan oilalarga oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish uchun maqsadli mikrokreditlar ajratish; mehnat bozoridagi vaziyat murakkab bo'lgan hududlarda ishsizlikni qisqartirish maqsadida sanoat ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida yangi tashkil etilayotgan korxonalarni maqsadli joylashtirish; ishsiz fuqarolarni haq to'lanadigan jamoat ishlariga jalb qilishni

faollashtirish, avvalambor, hududlarni obodonlashtirish, transport infratuzilmasini rivojlantirish; tadbirkorlik faoliyatiga jadal jalb qilish, o'z biznesini kengaytirishiga imtiyozli kreditlar ajratish orqali yoshlar uchun ish o'rinlari tashkil etish kabi muhim yo'nalishlar ijobiy hal qilinmoqda.

Kam ta'minlangan oilalarni ijtimoiy himoyalash va qo'llab-quvvatlash, turli xil usullar, mehnat daromadlarining qo'shimcha manbalari bilan ta'minlash orqali daromadlari oshirilmoqda. Mamlakatimizda ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirish sharoitida yaratilayotgan moddiy boyliklar adolatli taqsimlanmoqda. Jumladan, keksalarimizning Vatan, xalq oldidagi xizmatlarini qadrlash, yoshlarimiz qalbida ularga hurmat va ehtirom tuyg'ularini uyg'otish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda inson omilining hal qiluvchi kuch sifatida amal qilishi va izchil ravishda rivojlanib borishi uchun real shart-sharoitlarni yaratadigan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, ahamiyatga molik o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Biz o'z oldimizga qo'yayotgan maqsad esa - bu zamonaviy rivojlangan demokratik davlatlar qatoriga kirish, xalqimiz uchun munosib turmush sharoitini yaratish va uning jahon hamjamiyatida munosib o'rin egallashini ta'minlashdan iborat.

O'zbekiston hukumati mamlakatimizda kam ta'minlangan toifadagi aholi sonini kamaytirish va jamiyatimiz hayotida insonparvarlik prinsiplarining yanada rivojlanishiga ko'maklashish maqsadida Mingyillik rivojlanish maqsadlari borasida ma'lum bir majburiyatlarni o'z zimmasiga olgan. Xalqaro miqyosda hamjamiyat, shu jumladan, BMTning turli tarkibiy tuzilmalari bu borada moliyaviy yordam berish va mamlakatimizdagi davlat va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali ko'maklashishga hozirligini izhor etadi. Mamlakatimizda aholini samarali muhofaza qilishga yo'naltirilgan maqsadli chora-tadbirlar hamda yuksak iqtisodiy o'sish va bandlik sur'atlari aholi farovonligini oshirishni ta'minlamoqda.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini modernizatsiya qilish sharoitida aholi daromadlari tarkibida qator o'zgarishlar sodir bo'ldi.

Birinchidan, daromad shakllari o'zgardi, ya'ni uning an'anaviy turlari (ish haqi, pensiya, nafaqa, stipendiya) qatoriga mutlaqo yangilari -

tadbirkorlik faoliyatidan, (ko'chmas) mulkdan, qimmatli qog'ozlardan, chet el valyutasidan keladigan daromadlar qo'shildi.

Ikkinchidan, daromadlarning tarkibiy qismlari miqdor va sifat jihatidan o'zgardi, bu borada fuqaro ixtiyoridagi haqiqiy daromadlar, daromad tanqisligi, tirikchilik minimumi, qashshoqlik darajasi, oila pul daromadlarining xarid qobiliyati kabi tushuncha va kategoriyalar paydo bo'ldi.

Uchinchidan, daromadlardan foydalanishning yangi yo'nalishi paydo bo'ldi: majburiy to'lovlar va badallar, chet el valyutasi, qimmatli qog'ozlar va shaxsiy mulkni sotib olish uchun xarajatlar, tijorat banklariga qo'yilmalar shular jumlasidandir.

Ta'kidlash joizki, aholi daromadlarining darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, uning zaruriy ehtiyojini qondirish, salomatligini saqlash, dam olishini tashkil etish, ma'lumot olishi, bo'sh vaqtlarini madaniy tarzda o'tkazishi bo'yicha imkoniyatlari shunchalik ko'p bo'ladi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy va iqtisodiy sohadagi islohotlarning bosh maqsadi iqtisodiyotni yuksaltirishning ijobiy sur'atlariga erishish orqali aholining turmush farovonligini yuksaltirishdir.

Bugungi kunda respublikada aynan aholini ijtimoiy himoya sohasida amalga oshirilayotgan ijtimoiy siyosat quyidagilarga qaratilgan:

- ijtimoiy nafaqalarni aynan kam ta'minlangan oilalarga qaratish;
- aholini ijtimoiy himoya qilishda manzillilikni ta'minlash;
- shu maqsadlarda kam ta'minlangan oilalarga nafaqalarni mahallalar orqali yetkazilishini ta'minlaydigan mexanizmlarni bosqichma-bosqich takomillashtirib borish;
- aholining ijtimoiy muhofazasi uchun davlat moliyaviy manbalari bilan bir qatorda, homiylik, xayriya tashkilotlari, korxonalar mablag'larini jalb etish.

Aholi farovonligini oshirishning asosiy yo'nalishlarini quyidagilarda ko'rishimiz mumkin (7-rasm).

7-rasm. Aholi farovonligini oshirish yo‘nalishlari

Aholining ijtimoiy farovonligi mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy siyosatga, uning yo‘nalishlari va tanlangan ustuvorliklar ko‘lamiga bog‘liq bo‘ladi. Odatda, ijtimoiy siyosat quyidagi asosiy yo‘nalishlarda olib boriladi:

- aholini ijtimoiy himoya qilish;
- ijtimoiy ta‘minot;
- davlat ijtimoiy kafolatlarini ta‘minlash.

Ijtimoiy himoya - o‘ziga bog‘liq bo‘lmagan ravishda ijtimoiy muhofazaga muhtoj fuqarolarga nisbatan ko‘rsatiladigan ijtimoiy yordam shakli bo‘lib, kam ta‘minlangan aholi qatlamlariga ko‘rsatiladigan xizmatlar, nafaqalar va imtiyozlarni ko‘zda tutadi. Ijtimoiy himoya tadbirlari yordamida aholining umumjamiyat ishlab chiqarish jarayonida qanday qatnashishidan qat‘iy nazar, aholining ma‘lum tabaqalari turmush darajasini birmuncha (vaqtinchalik yoki doimiy) yaxshilashga erishiladi. Bu maqsadlardagi xarajatlarning aksariyati davlat budjeti mablag‘lari hisobidan moliyalashtiriladi, shuningdek, mulkchilik shaklidan qat‘iy nazar, korxona, muassasa va tashkilotlarning o‘z mablag‘lari hisobidan ham amalga oshiriladi. Bugungi kunda quyidagilar ijtimoiy yordam

tizimini moliyaviy va moddiy jihatdan qo'shimcha tarzda qo'llab-quvvatlamogda:

–o'z mablag'lari va jamg'armalari hisobidan o'z xodimlariga ijtimoiy qo'llab-quvvatlash maqsadlarida moliyaviy yordam to'layotgan va turli imtiyozlar berayotgan korxonalar;

–jamoat tashkilotlari;

–kasaba uyushmalari, nuroniylar, nogironlar jamiyatlari va boshqalar.

Ijtimoiy ta'minot - fuqarolarning qarilikda, kasallik ro'y berganda, mehnat qobiliyatini vaqtinchalik yoki butunlay yo'qotganda, boquvchisini yo'qotganda, shuningdek, uyda ijtimoiy yordam ko'rsatish davlat tizimidir. Ijtimoiy ta'minotning markazida pensiya ta'minoti yotadi (Butun dunyoda ijtimoiy ta'minot deganda pensiya ta'minoti tushuniladi). Bizning respublikamizda ijtimoiy ta'minot quyidagi manbalardan amalga oshiriladi:

–davlat ijtimoiy sug'urtasi hisobidan shakllanadigan Pensiya jamg'armasi;

–davlat ijtimoiy sug'urtasining bir qismini yo'naltirish hisobidan shakllanadigan Bandlikka ko'maklashish jamg'armasi;

–davlat ijtimoiy sug'urtasining bir qismini yo'naltirish hisobidan shakllanadigan Kasaba uyushmalarining mablag'lari;

–davlat budjeti.

Ijtimoiy himoyani to'liq ta'minlash uchun, ularga maqsadli jamg'arma mablag'larini to'liq yo'naltirish uchun budjet tasnifida ularni aniq tizimlashtirish fiskal ma'lumotlar to'liq va moliyaviy maqsadlarga to'g'ri belgilanganligini ta'minlash uchun muhimdir.

Har qanday mamlakat o'z taraqqiyot yo'lini belgilashda moliya tizimining qay darajada tashkil etilganligiga alohida e'tibor qaratishi tabiiy hol, albatta. Moliya tizimida markazlashgan maqsadli jamg'armalar alohida o'rin tutadi. Mazkur jamg'armalarning iqtisodiy va ijtimoiy vazifalari mavjud. Respublikamiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan boshlab ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyoti sari islohotlar bosqichma-bosqich amalga oshirib kelinmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida budjetdan tashqari maqsadli pul jamg'armalarining o'рни va

ahamiyati juda muhimdir. Chunki, davlat budjeti daromadlari va xarajatlarini samarali boshqarishda, aholi turmush darajasini oshirishda, ishlab chiqarishni rag'batlantirishda bevosita davlat budjeti bilan birga budjetdan tashqari maqsadli jamg'armalardan ham foydalaniladi.

Davlat budjeti o'zining daromadlarini aniq xarajatlarga biriktirilmasligi hisobiga mablag'larning moslashishiga ko'mak beradi. Ammo xarajat moddalari bo'yicha mablag'larning ortiqroq yo'naltirishga erishmaslik lozim, xususan bunda ijtimoiy talablar maxsus e'tiborni talab etadi, chunki hamma vaqt ushbu maqsadlar uchun xarajatlarni kamaytirishdek xavf mavjud bo'ladi. Shuning uchun ham rivojlanishning eng muhim yo'nalishlarini aniqlash va mablag'larni maqsadli ishlatilishi va yo'naltirilishini ta'minlash muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu holatlar maqsadli umumdavlat vazifalarini moliyalashtirishda tegishli davlat maqsadli jamg'armalarni tashkil etish uchun asos bo'ldi.

Budjetdan tashqari jamg'armalarni tashkil etishning maqsadi jamiyat uchun muhim bo'lgan xarajatlarni budjet mablag'laridan tashqari mustaqil manbalar hisobidan ta'minlashdir. Budjetdan tashqari jamg'armalarni tashkil etilishining muvofiqligini ta'minlovchi yana bir muhim omil - bu budjet taqchilligidir. Xarajatlarni daromaddan o'sib ketishi kuchayishiga moliyaviy resurslarni faqat qidirib topishda emas, balki korxonalar, tashkilotlar va aholidan tushgan mablag'larni qayta guruhlanishini ham talab etadi. Va nihoyat, xo'jalik yuritishning va xususiylashtirishning ko'p qirrali shakllari, budjet shakllari bilan bir qatorda jamiyatda pul mablag'larni qayta taqsimlashni yangi usullarini qo'llash zaruriyatini qat'iy talab etadi.

Budjetdan tashqari jamg'armalar dastlab, maxsus jamg'armalar shaklida yoki budjet kelib chiqqunga qadar maxsus hisoblar shaklida paydo bo'lgan. Hukumat o'z faoliyatining kengayishi bilan ularni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larni talab etuvchi yangi xarajatlarga ehtiyoj sezardi. Bu mablag'lar maxsus maqsadlar uchun mo'ljallangan alohida jamg'armalarda yig'ilar edi. Bu jamg'armalar qoidaga ko'ra vaqtinchalik xarakterga edi. Davlatning rejalashtirgan tadbirlarini amalga oshirib bo'lganidan keyin ushbu jamg'armalar o'z faoliyatini to'xtatar edi. Shu bilan bog'liq ravishda jamg'armalar soni doimiy o'zgarib turar edi.

Markazlashgan davlatning barqarorlashishi bilan birgalikda maxsus jamg'armalarni muvofiqlashtirish davri boshlandi. Turli jamg'armalarni birlashtirilishi asosida davlat budjeti tuzildi. Bugungi kunda budjet bilan bir qatorda budjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati ortib bormoqda. Budjetdan tashqari jamg'armalarga badallarni to'lovchi sifatida yuridik va jismoniy shaxslar (tadbirkorlar) - ijtimoiy kafolatlarning iste'molchilari hisoblanar ekan, to'lovlar va jamg'armalar pul mablag'larining taqsimlanishi mamlakatning barcha fuqarolariga ta'luqli bo'ladi va shuning uchun ham budjetdan tashqari jamg'armalar samarali faoliyat ko'rsatishida ularning qiziqishlari kuzatiladi.

Shunday qilib, davlat maqsadli jamg'armalari - davlat organlari tomonidan milliy daromadni aholining ma'lum ijtimoiy guruhlari foydasiga qayta taqsimlashning bir usulidir.

Davlat o'z tadbirlarini moliyalashtirish uchun aholi daromadlarining bir qismini jamg'armalarga jalb etadi.

Budjetdan tashqari jamg'armalar ikkita asosiy vazifani bajaradi:

- iqtisodiyotning muhim tarmoqlarini qo'shimcha mablag'lar bilan ta'minlash;

- aholi uchun ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish.

Budjetdan tashqari jamg'armalar moliya tizimining bir bo'g'ini bo'lishi bilan birgalikda bir necha xususiyatlarni o'zida aks ettiradi:

- hukumat va boshqaruv organlari tomonidan rejalashtiriladi hamda qat'iy maqsadli yo'naltirilgan bo'ladi;

- jamg'armalar mablag'laridan budjetga kiritilmagan davlat xarajatlarini moliyalashtirish uchun foydalaniladi;

- asosan yuridik va jismoniy shaxslarning ajratmalari asosida shakllantiriladi;

- jamg'armalarga sug'urta badallari va ularni to'lashda yuzaga keladigan o'zaro aloqalar solikli xarakterga ega, badallar tarifi davlat tomonidan belgilanadi va majburiy hisoblanadi;

- jamg'armalar pul mablag'lari davlat qaramog'ida bo'lib, ular budjetlar, shuningdek boshqa jamg'armalar tarkibiga kirmaydi hamda qonun hujjatlarida e'tirof etilmagan maqsadlarda ishlatilmaydi;

– jamg‘armalar mablag‘laridan foydalanish ko‘rsatmaga asosan foydalaniladi.

Budjetdan tashqari jamg‘armalar - davlat tomonidan budjetga kiritilmaydigan ba’zi jamoat ehtiyojlarini moliyalashtirish uchun mustaqil tezkorlik asosida moliyaviy resurslardan qat’iy maqsadli foydalanishning shaklidir.

Mablag‘lar ishlatilishining maqsadli yo‘naltirilishiga ko‘ra budjetdan tashqari jamg‘armalar ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik va boshqa jamg‘armalarga ajratiladi. Ijtimoiy ahamiyatdagi jamg‘armalar davlat organlariga faol ijtimoiy siyosatni yuritishga ko‘mak beradi. Ushbu jamg‘armalarni shakllantirishda asosan, sug‘urta qilingan shaxslarning, tadbirkorlarning sug‘urta badallaridan, subsidiyalar va davlatning foizsiz ssudalaridan foydalaniladi. O‘zbekiston Respublikasida ijtimoiy jamg‘armalarga budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasini, Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasini hamda Ta’lim va tibbiyot muassasalarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish jamg‘armasini va boshqa nodavlat jamg‘armalarini kiritish mumkin.

Maqsadli jamg‘armalarni quyidagi xususiyatlar bo‘yicha tasniflash mumkin. Davlat ijtimoiy jamg‘armalari fuqarolarning pensiya olish, kasalligi, nogironligi, boquvchisini yo‘qotganligi sababli, shuningdek, sog‘liqni saqlash va tibbiy yordam olish, ishsizlikdan himoya qilinish uchun va boshqalar uchun ijtimoiy nafaqalarni olishdek konstitutsion huquqlarni ta’minlashga yo‘naltirilgan. Iqtisodiy jamg‘armalar jamiyatning xo‘jalik va ijtimoiy hayotining rivojlanishida davlat ta’siri imkoniyatlarini kengaytiradi. O‘zbekiston Respublikasida iqtisodiy jamg‘armalarga Respublika yo‘l jamg‘armasini, Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasini va Sug‘oriladigan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash jamg‘armasini, shuningdek, boshqa iqtisodiy ahamiyatga ega jamg‘armalarni kiritish mumkin. Davlat budjetida jamlangan budjetdan tashqari jamg‘armalar davlat maqsadli jamg‘armalar hisoblanadi.

1.6. Davlat maqsadli jamg'armalarining funksional jihatiga ko'ra tasniflanishi

Jahon tajribasida budjetdan tashqari jamg'armalarning juda ko'p turlari mavjud va ularni ikki katta guruhga ajratish mumkin:

– ijtimoiy yo'naltirilgan jamg'armalar (pensiya jamg'armalari, majburiy tibbiy sug'urta jamg'armalari, bandlik jamg'armalari, ijtimoiy sug'urta jamg'armalari, aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash umummilliy jamg'armalari);

– iqtisodiy yo'naltirilgan jamg'armalar (o'z yo'nalishi va manbalariga ega).

Jamg'armalarning mavjud bo'lish manbalarining ko'pchiligi davlat tomonidan belgilanadigan majburiy badallar hisobiga shakllanadi va faoliyat ko'rsatadi.

Hozirgi moliyaviy munosabatlarning rang-barang tizimida moliyaning faoliyat yo'nalishi mezonlarini ajratib ko'rsatish kerak. Bunda quyidagi ikki mezonni belgilash lozim: rivojlanish va ijtimoiy yo'naltirilganlik mezonlari. Bozor iqtisodiyoti sharoitida rivojlanish mezonini tobora ijtimoiy mezonga aylanib borayotgani muhim holatdir. Bu holat, inson kapitalini investitsiyalash nazariyasidan kelib chiqadi. Ijtimoiy investitsiyalar jumlasiga inson salohiyatini, malakasi va ishlab chiqarish tajribasini oshirishga, shuningdek, nomoddiy ne'matlarning boshqa shakllarini rivojlantirishga qo'shiladigan investitsiyalar kiradi. Davlatning moliyaviy faoliyati yalpi ichki mahsulot (YaiM)ni taqsimlash va qayta taqsimlash yo'li bilan shaxsiy ehtiyojlarnigina emas, ijtimoiy ehtiyojlarni ham qondirish zarurligi yuzasidan obektiv jarayon hisoblanadi.

Moliyaviy munosabatlar vujudga kelishining dastlabki sohasi YaiMning birlamchi taqsimlanishi jarayoni bo'lib, bunda pul daromadlari va jamg'armalarining turli shakllarining vujudga kelishi sodir bo'ladi. YaiMning xo'jalik subektlari o'rtasida keyingi qayta taqsimlanishi va undan maqsadli foydalanishning aniqlashtirilishi endi moliya negizida amalga oshiriladi. Moliyaviy resurslardan maxsus maqsadlarga mo'ljallangan pul jamg'armalari orqali foydalaniladi.

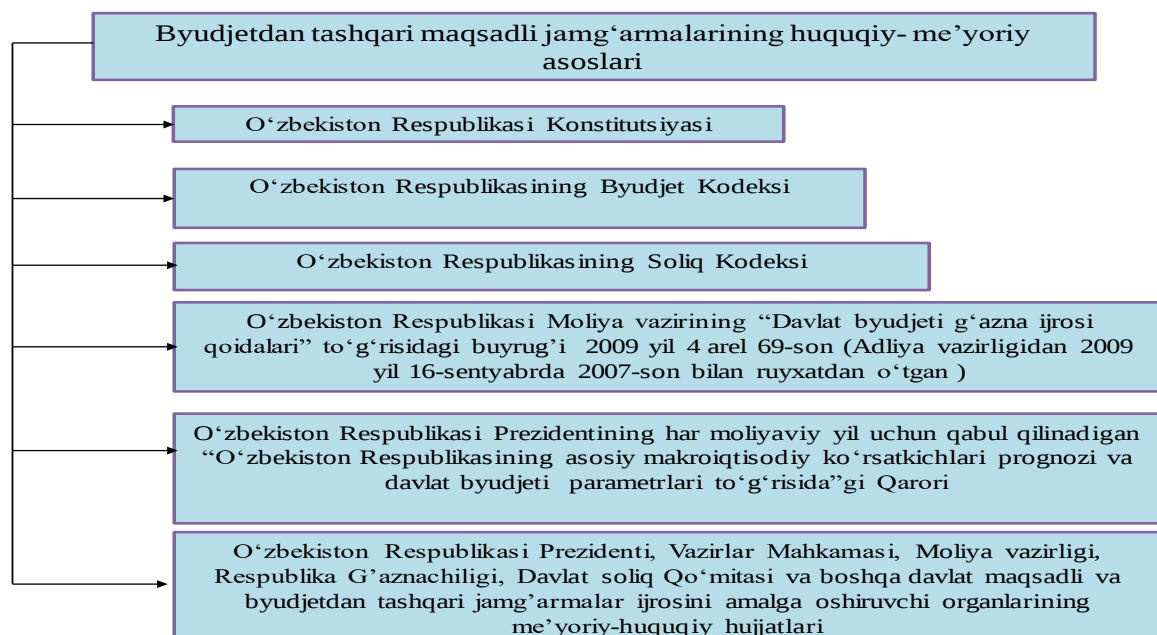
1.7. Budjetdan tashqari jamg'armalarning tashkiliy-huquqiy asoslari

O'zbekiston Respublikasining budjet tizimi budjetlari tarkibiga kiruvchi davlat maqsadli jamg'armalari, davlat budjeti kabi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Budjet Kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining har yili qabul qilinadigan "O'zbekiston Respublikasining davlat budjeti to'g'risida"gi Qarori va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozlari va davlat budjeti parametrlari to'g'risida"gi Qarorlari va boshqa qonun hujjatlari asosida belgilanadi.

Ma'lumki, budjet qonunchiligini yanada rivojlantirish va takomillashtirish asosida budjet faoliyatini rivojlantirish davlat moliyasini boshqarish tizimini isloh qilishning asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. 2000-yil 14-dekabrda "Budjet tizimi to'g'risida"gi¹¹ O'zbekiston Respublikasi Qonunining qabul qilinganidan beri o'tgan davr mobaynida budjet tizimi amaliyotida bir qator o'zgarishlar sodir bo'ldi, ular:

- davlat budjeti ijrosi g'aznachilik tizimining joriy etilishi;
- bir qator davlat maqsadli jamg'armalari va boshqa nobudjet jamg'armalarining tuzilishi va amal qilishi;
- budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari qo'shimcha mablag'larni jalb qilish manbalarining kengayishi va ular ustidan nazoratni yaxshilash zarurligi;
- budjet tasnifi, budjet hisobi va hisoboti tizimining takomillashuvi;
- yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksining qabul qilinishi va amalga kiritilishi va boshqa holatlar bilan bog'liq bo'lib, budjet qonunchiligini yanada takomillashtirish zarurligini taqozo etdi.

¹¹ "Byudjet tizimi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni Budjet Kodeksining qabul qilinishi va kuchga kirishi munosabati bilan 2014yil 1-yanvardan boshlab o'z kuchini yo'qotgan.

8-rasm. Davlat maqsadli jamg'armalarning huquqiy-meyoriy asoslari

Natijada amaldagi "Budjet tizimi to'g'risida"gi hamda "Davlat budjetining g'azna ijrosi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunlarida belgilangan normalar mukammal tarzda qayta ishlangan holda Budjet Kodeksida o'z aksini topdi.

Budjet tizimidagi islohotlar doirasida 2014-yildan boshlab O'zbekiston Respublikasida amalga kiritilgan yangi Budjet Kodeksi davlat moliyasini boshqarishning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlash, budjet siyosatining ustuvorliklarini belgilab olish, budjet mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish va davlat xizmatlarini taqdim etish sifatini oshirishga qaratilgan. Ushbu Kodeks O'zbekiston Respublikasining budjet tizimi budjetlarini shakllantirish, tuzish, ko'rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash, ijro etish, davlat tomonidan mablag' jalb qilish va budjet to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosini nazorat qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Yangi Budjet Kodeksi budjet jarayonini xalqaro amaliyot tajribalaridan kelib chiqqan holda tartibga solish, budjet amaliyotida mavjud bo'lgan ziddiyatlarni bartaraf etish, eskirgan tartib-qoidalarni bekor qilish, budjet jarayonini tashkil etishdagi meyorlar, nizomlar va budjet jarayoni ishtirokchilarining vakolatlarini tizimlashtirish maqsadida ishlab chiqildi. Budjet Kodeksining alohida boblarida budjet tizimi, uning

tamoyillari, budget tizimini boshqarish organlarining budget sohasidagi vakolatlari, budget tizimi tarkibiga kiruvchi budgetlarning daromadlari va xarajatlari kabilar belgilab berilgan. Xususan, Kodeksning 29-moddasida O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining budget sohasidagi vakolatlari belgilangan bo‘lib, u:

- Davlat budjeti hamda soliq va budget siyosatining asosiy yo‘nalishlari loyihalarini tayyorlaydi;

- davlat maqsadli jamg‘armalari budgetlari loyihalarini ko‘rib chiqadi;

- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga budgetnoma loyihasini ko‘rib chiqish uchun taqdim etadi;

- O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi va Davlat bojxona qo‘mitasiga O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti daromadlari prognozini har chorakda etkazadi;

- budget mablag‘larini taqsimlovchilarga va davlat maqsadli jamg‘armalarini taqsimlovchi organlarga ular uchun nazarda tutilgan budgetdan ajratiladigan mablag‘lar hajmlarini etkazadi;

- budget mablag‘larini taqsimlovchilarning xarajatlar smetalari va jamlanma xarajatlar smetalari, shtat jadvallarini, shuningdek ularga kiritilgan o‘zgartirishlarni ro‘yxatdan o‘tkazadi;

- Kodeks bilan belgilangan tartibda O‘zbekiston Respublikasi respublika budgetining xarajatlari yoyilmasiga moliya yili mobaynida o‘zgartirishlar kiritadi;

- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga Davlat budjeti, O‘zbekiston Respublikasining respublika budjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari budgetlari parametrlariga o‘zgartirishlar kiritish bo‘yicha takliflar taqdim etadi;

- moliya yili mobaynida Qoraqalpog‘iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklarining Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budgetlarining tasdiqlangan parametrlariga o‘zgartirishlar kiritish to‘g‘risidagi takliflarini ko‘rib chiqadi;

– soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni ularning manbalari kesimida to‘liq va o‘z vaqtida tushishi ustidan monitoringni amalga oshiradi;

– budjet tizimi budjetlarining mablag‘laridan maqsadli foydalanilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi;

– Qoraqalpog‘iston Respublikasi budjeti, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlarining ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlar, shuningdek budjet tashkilotlari hamda budjet mablag‘lari oluvchilarning moliyaviy hisobotlari shakllarini va ularni taqdim etish tartibini tasdiqlaydi;

– O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga Davlat budjeti va davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlarining tegishli davrdagi ijrosi to‘g‘risida hisobot taqdim etadi;

– budjetdan tashqari maxsus hisobvaraqlarda zaxiralar tashkil etadi;

– Davlat budjetini ijro etish jarayonida unga tushumlarni ko‘paytirish bo‘yicha qo‘shimcha zaxiralarni aniqlaydi;

– budjet tashkilotlari va budjet mablag‘lari oluvchilarning xarajatlarini maqbullashtirishni amalga oshiradi;

– budjet ssudalarini beradi;

– davlat tomonidan mablag‘lar jalb qilish bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining shartnomalari va davlat kafolatlarini ro‘yxatdan o‘tkazadi;

– davlat qarzining hisobini va monitoringini yuritadi;

– budjet tizimi budjetlarining kassa ijrosini yuritadi;

– budjet tizimi budjetlarining Yagona g‘azna hisobvarag‘idagi va boshqa bank hisobvaraqlaridagi mablag‘larini boshqaradi;

– budjet tizimi budjetlari daromadlari va xarajatlarining balanslilikiga ta’sir ko‘rsatuvchi normativ-huquqiy hujjatlarni moliyaviy hamda iqtisodiy ekspertizadan o‘tkazadi;

– o‘z vakolatiga kiradigan masalalarga doir normativ-huquqiy hujjatlar qabul qiladi.

Shuningdek, Budjet Kodeksining 33-moddasida davlat maqsadli jamg‘armalarini taqsimlovchi organlarning budjet sohasidagi vakolatlari

belgilab berilgan bo‘lib, davlat maqsadli jamg‘armalarini taqsimlovchi organlar:

- davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlarining loyihalarini tayyorlaydi va O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligiga kiritadi;

- davlat maqsadli jamg‘armalarining mablag‘lari bo‘yicha xarajatlar smetalarini, shuningdek ularga kiritilgan o‘zgartirishlarni ro‘yxatdan o‘tkazadi;

- davlat maqsadli jamg‘armalarining budjetlari daromadlari prognozini davlat soliq xizmati organlari va bojxona organlariga yilning har choragida etkazadi;

- davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlariga o‘zgartirishlar kiritish bo‘yicha takliflar tayyorlaydi va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritadi;

- davlat maqsadli jamg‘armalariga majburiy to‘lovlar va boshqa tushumlar to‘liq hamda o‘z vaqtida tushishi ustidan monitoringni amalga oshiradi;

- davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlarining tegishli davrdagi ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlarni O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligiga taqdim etadi;

- davlat maqsadli jamg‘armalari mablag‘laridan maqsadli foydalanilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi;

- davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlarini ijro etish jarayonida tushumlarni ko‘paytirish bo‘yicha qo‘shimcha zaxiralarni aniqlaydi va boshqalar.

1.8. Davlat maqsadli jamg‘armalarning boshqaruvi va rivojlanish tendensiyalari

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14-moddasida belgilab qoyilganidek, “Davlat o‘z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko‘zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga

oshiradi”¹². “Resurslarni adolatli ravishda taqsimlash jamiyatning barcha a’zolari uchun ne’matlarni tanlash imkoniyatlarini kengaytiradi, shuningdek, turmush sifatini oshirish negizini yaratadi. Daromadlar va inson turmushi o’rtasidagi bog’liqlik soliq-budjet siyosati va ijtimoiy siyosat choralarini qamrab oladigan davlat strategiyasi yordamida shakllantiriladi”¹³.

O‘zbekiston Respublikasining Budjet Kodeksi budjet tizimi budjetlarini shakllantirish, tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish, budjet daromadlari va xarajatlarini guruhlash, davlat tomonidan mablag‘ jalb qilish, davlat qarzlarini boshqarish va budjet to‘g‘risidagi qonun hujjatlari ijrosini moliyaviy nazorat qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Davlat budjeti daromadlari:

- soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar;
- davlat aktivlarini joylashtirish, foydalanishga berish va sotishdan olingan daromadlar;
- meros, hadya huquqi bo‘yicha davlat mulkiga o‘tgan pul mablag‘lari;
- yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek chet davlatlardan tushadigan qaytarilmaydigan pul tushumlari;
- rezident-yuridik shaxslarga berilgan budjet ssudalarini va chet davlatlarga ajratilgan kreditlarni to‘lash hisobidan to‘lovlar;
- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa daromadlar hisobidan shakllantiriladi.

Budjet tizimi budjetlari daromadlarining tasnifi daromadlarni ularning turlari va manbalari bo‘yicha kodlashdan iborat. Budjet tizimi budjetlari daromadlarining tuzilmasi quyidagilardan iborat: budjet tizimi budjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi; daromadlarning turlari; tashkiliy tasnif; hududiy tasnif. Budjet tizimi budjetlari mablag‘larining manbalari va darajalari tasnifi kelib tushayotgan daromadlarning tegishli mablag‘lar manbalariga va ushbu budjetlar darajalariga mansubligini aniqlash uchun qo‘llaniladi.

¹² O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 14-modda. - T.: O‘zbekiston. 2023. – 11 b.

¹³ Abduraxmonov Q.H. Inson taraqqiyoti. Darslik. – T.: Iqtisodiyot, 2013. – 6 b.

Daromadlarning turi bo‘lim, paragraf va daromad tipidan iborat. Daromadlar bo‘limi daromadlarni ularni olish manbalari bo‘yicha kodlashdan iborat bo‘ladi. Daromadlar paragrafi soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni, shuningdek soliq bo‘lmagan to‘lovlarni ularni undirish bazasi bo‘yicha kodlashdan iborat.

Daromad tipi budjet tizimi budjetlari daromadining aniq turidan iborat. Tashkiliy tasnif kelib tushayotgan daromadlarning ana shu daromadlarni ma‘muriy jihatdan idora qiluvchi tegishli organga mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo‘llaniladi. Hududiy tasnif kelib tushayotgan daromadlarning ushbu daromadlar shakllantirilayotgan yoxud o‘tkazib berilayotgan tegishli ma‘muriy-hududiy birlikka mansubligini identifikatsiyalash maqsadida qo‘llaniladi.

“Maqsadli jamg‘armalar AQShning funksiyalarini bir muncha yengillashtirish maqsadida tashkil qilingan bo‘lsada, ammo ular Qo‘shma Shtatlarning muhim funksiyalarini bajaradi”¹⁴.

Davlat maqsadli jamg‘armalari - davlat budjeti tarkibida jamlantiriladigan jamg‘armalar bo‘lib, ularning har biri uchun mablag‘lar manbalari, har bir manbadan mablag‘ tushishi normalari va shartlari, shuningdek, shu mablag‘laridan foydalanilishi mumkin bo‘lgan maqsadlar qonun hujjatlari bilan belgilanadi. Mamlakat moliya tizimi oldiga qoyilgan muhim vazifalardan biri - davlat maqsadli jamg‘armalarining faoliyatidan samarali foydalanish hisoblanadi. Budjet tizimni shakllantirish va uni barqarorlashtirish, mazkur sohani davlat tomonidan boshqarish samaradorligini oshirish asosiy shartlaridan biri sifatida amal qiladi. Bu borada davlat moliyasini rivojlanishini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Jamlangan budjet bir tomondan budjet sohasi samaradorligiga, ikkinchi tomondan esa, davlat maqsadli jamg‘armalari faoliyati natijaviyligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta‘sir ko‘rsatadi.

Tayanch iboralar: davlat maqsadli jamg‘armalari, budjetdan tashqari jamg‘armalar, ijtimoiy siyosat, moliya tizimi, konsolidatsiyalashgan budjet, sug‘urta badallari, pensiya jamg‘armasi, iqtisodiy rivojlanish,

¹⁴ Robert D.Lee Jr., Ronald W.Johnson, Philip G. Joyce. Public budgeting systems. Jones & Bartlett Learning; 9 edition. USA, 2022. – p. 72.

bandlikka ko'maklashish jamg'armasi, tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi, budget taqchilligi, moliyaviy resurslar, huquqiy-me'yoriy asos, ijtimoiy himoya.

Mustaqil ish savollari

1. Davlat maqsadli jamg'armalarining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
2. Budgetdan tashqari jamg'armalarni tashkil etish zarurati qanday holatlar bilan izohlanadi?
3. O'zbekiston Respublikasida qanday davlat maqsadli jamg'armalar mavjud?
4. Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda davlat maqsadli jamg'armalarning ahamiyati nimada?
5. Budgetdan tashqari jamg'armalar qanday manbalar hisobidan shakllantiriladi?
6. Davlat maqsadli jamg'armalarining daromadlari va xarajatlari qanday tartibda belgilanadi?
7. Konsolidatsiyalashgan budget nima va uning tarkibiga nimalar kiradi?
8. Davlat maqsadli jamg'armalarining funksional jihatdan tasniflanishi qanday amalga oshiriladi?
9. Ijtimoiy himoya va ijtimoiy ta'minot o'rtasidagi farq nimada?
10. Davlat maqsadli jamg'armalarining huquqiy-me'yoriy asoslari qanday hujjatlar bilan tartibga solinadi?

II-BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOT VA MOLIYA VAZIRLIGI HUZURIDAGI BUDJETDAN TASHQARI PENSIYA JAMG‘ARMASI

2.1. Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasining mohiyati va tashkiliy tuzilishi

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida ijtimoiy-madaniy sohani rivojlantirish va aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini qo‘llab-quvvatlash mexanizmi yaratildi. Aholini manzilli himoyalash tizimiga bosqichma-bosqich o‘tildi. Bu sohaning barqaror faoliyatini ta‘minlash va rivojlantirishga Davlat budjeti jami xarajatlarining qariyb 60 foizi yo‘naltirilmoqda. “2022 - 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi strategiyasining “Adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, inson kapitalini rivojlantirish” deb nomlangan 4-qismi ham aynan shunga qaratildi. Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy sohaning bir qismi hisoblangan pensiya taminoti tizimi o‘zining ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatiga ko‘ra, jahondagi barcha davlatlarda, aholini ijtimoiy himoyalash siyosatini amalga oshirishda markaziy bo‘g‘in hisoblanadi. Pensiya tizimi orqali dunyo mamlakatlarida yaratilgan YaIMning o‘rtacha 10,0-14,0 foiziga yaqin qismi qayta taqsimlanadi.

Mamlakatimizda keng ko‘lamda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning markazida inson omili va u bilan bog‘liq ijtimoiy siyosat masalasi turadi. Ularni ijtimoiy ta‘minotini ta‘minlash ham muhim hisoblanadi. Ijtimoiy ta‘minot shakllanishidan boshlab, pensiyaga chiqquncha bo‘lgan daromadni o‘rnini qoplash yoki uning asosiy qismini qoplashga yo‘naltirilgan. Ijtimoiy ta‘minot nafaqalari moliyaviy xavfsizlikning yuqori darajasiga emas, balki uning bazaviy darajasiga bog‘liq. Shuning uchun ham ijtimoiy ta‘minot “qo‘shimcha daromad” degan nomga ham ega bo‘lib, u yashash xarajatlarini qoplash uchun minimal darajadan past bo‘lgan ijtimoiy sug‘urta nafaqalarini oluvchilar uchun qo‘shimcha ta‘minot hisoblanadi¹⁵.

¹⁵ Jun Peng. State and Local Pension Fund Management. (Public Administration and Public Policy) 1-th Edition. USA: Publisher: Auerbach Publications (August 21, 2018). – p. 2-3.

Respublikamizda so‘nggi yillarda ijtimoiy ta‘minot sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar pensiya yoshiga yetgan aholining faravonligini qo‘shimcha ravishda oshirish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish ko‘zlangan holda, 2005 yildan xalqaro talablarga javob beradigan jamg‘arilib boriladigan pensiya tizimi tashkil etildi. Har bir fuqaroni har tomonlama ijtimoiy himoya qilish, ularni qariganda, mehnat qobiliyatini yo‘qotganda davlat pensiyalari va ijtimoiy nafaqalar bilan belgilangan miqdorda ta‘minlash davlat ijtimoiy siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili xorijiy mamlakatlar ilmiy doiralarida pensiya ta‘minoti tizimining moliyaviy barqarorligini oshirish, optimal pensiya tizimi modelini tanlash borasida ilmiy tortishuvlar davom etayotganligini ko‘rsatmoqda. Ayrim tadqiqotchilar “pensiya ta‘minoti tizimining moliyaviy asosini ustun darajada taqsimlanuvchi komponentlar tashkil etishi zarur”¹⁶ deb hisoblashsa, boshqalari jamg‘ariladigan komponentlar tarafdori hisoblanadilar¹⁷.

Tadqiqotchilarning bashoratlariga qaraganda, 2026-yilga kelib jahonda 60 yoshdan oshgan odamlar 1,1 milliarddan ortishi tahmin qilinmoqda. Bu ko‘rsatkich o‘tgan asrdagiga nisbatan 5 barobar ko‘pdir. Mutaxassislarning fikricha, uzoq umr ko‘radigan odamlarning ko‘payib borishi kafolatli pensiya ta‘minotini yaratish, tibbiy va ijtimoiy xizmatlar sifatini yanada yaxshilash bo‘yicha davlat zimmasiga katta mas‘uliyat yuklamoqda.

Respublikamiz mustaqillikka erishgan ilk yillaridanoq aholining ijtimoiy himoyasini ta‘minlash, ularning turmush darajasini oshirish va moddiy ta‘minotini mustahkamlashga oid masalalar birinchi darajali qilib belgilandi. Bugungi kunda mamlakatimizda pensionerlar va nogironligi bo‘lgan shaxslarni aniq manzilli himoya qilishni ta‘minlash, ularning turmush sifati darajasini yanada oshirish hukumatimizning diqqat

¹⁶ Disney R. Public pension reform in Europe: policies, prospects and evaluation // The World Economy, 2023. Vol 26. № 10. - p. 1425–1445. Соловьев А.К. Пенсионные системы в контексте страховых принципов // Журнал НЭА, №3(15), 2022. Ройк В.Д. Эволюция пенсионных систем: мировые тенденции и опыт России // Человек и Труд. 2018. № 8. <http://www.chelt.ru/2018/8-08/roik808.html>.

¹⁷ Stalebrink J. Public pension funds and assumed rates of return: an empirical examination of public sector defined benefit pension plans // American review of public administration. 2024. № 1(44). - p. 92-111.; Rozanov A. Public pension fund management: best practice and international experience // Asian Economic Policy Review. 2025. № 10. - p. 275–295.; Klapper L., Panos G. Financial literacy and retirement planning: the Russian case // Journal of pension economics and finance, 2021. № 4. - p. 599-618.

markazida bo‘lib kelmoqda. Shu sababli ijtimoiy himoya tizimida muhim ahamiyat kasb etgan pensiya ta‘minoti tizimini takomillashtirish aholini jamiyatdagi mavqeini yanada mustahkamlashga asos bo‘la oladi.

O‘zbekiston Respublikasining “Fuqarolarning davlat pensiya ta‘minoti to‘g‘risida”gi Qonuni fuqarolarining qariganda, mehnat qobiliyatini to‘liq yoki qisman yo‘qotganda, boquvchisiz qolganda ijtimoiy ta‘minlanishdan iborat konstitutsiyaviy huquqlarini royobga chiqarish, davlat pensiyalarining yagona tizimini, ularni tayinlash, hisoblab chiqarish, qayta hisoblash va to‘lash tartibini belgilab beruvchi qonun hujjati bo‘lib, mustaqil davlatlar orasida birinchilar qatorida qabul qilingani, ushbu Qonun 1993-yil 3-sentabrda qabul qilindi va 1994-yil 1-iyuldan amaliyotga joriy etildi. Mazkur Qonunda pensiya ta‘minotiga oid bir qator imtiyozlar va afzaliklar ko‘zda tutilgan bo‘lib, “aholining kuchli ijtimoiy himoyasi” tamoyilini yaqqol ifoda etadi. Mazkur Qonunga kiritilayotgan o‘zgartishlar va qo‘shimchalar, mamlakatimizda istiqomat qiluvchi keksalar, nogironligi bo‘lgan shaxslar va boquvchisini yo‘qotgan oilalarning turmush darajasi hamda farovonligini yanada oshirishga, ularning ijtimoiy muhofazasini ta‘minlashga qaratildi.

Fuqarolarning birdamlashgan davlat pensiya ta‘minoti tizimi, ya’ni hozirgi vaqtda O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari pensiya jamg‘armasi mustaqillik yillari mobaynida bosqichma-bosqich rivojlantirib borildi va to‘rt bosqichda amalga oshirildi:

Birinchi bosqich 1990-1993-yillar, ikkinchi bosqich 1996-2000-yillar, uchunchi bosqich 2000-2009-yillar va to‘rtinchi bosqich 2010 yildan hozirgacha bo‘lgan davrlarni o‘z ichiga oladi.

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi fuqarolarning davlat pensiya ta‘minoti, ijtimoiy nafaqalar to‘lash, kompensatsiya to‘lovlari va boshqa to‘lovlar bo‘yicha xarajatlarni moliyalashtirishga yo‘naltiriladigan majburiy to‘lovlar, badallar, shuningdek boshqa manbalardan tushadigan mablag‘larni jamlaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Hukumatining 2004-yil 21-oktabrdagi 490-son qaroriga asosan, 2005-yil 1-yanvardan boshlab O‘zbekiston

Respublikasining budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Pensiya jamg'armasiga aylantirilgan. "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq hamda pensiya ta'minoti tizimining tashkiliy tuzilmasini yanada takomillashtirish, pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarni budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasidan o'z vaqtida moliyalashtirish hamda ularni to'liq hajmda to'lash, shuningdek, respublika fuqarolarining pensiya ta'minotiga yo'naltiriladigan mablag'lardan maqsadli foydalanilishi ustidan nazoratni kuchaytirish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009-yil 30-dekabrda PF-4161-son Farmoniga muvofiq, 2010-yilning 1-yanvaridan boshlab pensiyalar, shuningdek, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya va boshqa to'lovlarni tayinlash, moliyalashtirish, ularning to'lanishini hisobga olish va monitoringini yuritish Pensiya jamg'armasining tegishli hududiy bo'linmalari tomonidan amalga oshirilishi belgilangan.

2.2. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi faoliyatining asosiy vazifalari va funksiyalari

Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda fuqarolarning davlat pensiya ta'minotini tashkil etish, fuqarolarga pensiyalar, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya to'lovlari va boshqa to'lovlarni tayinlash, pensiyalar va boshqa to'lovlar miqdorlarining qayta hisoblab chiqilishini ta'minlash;
- pensiyalar va boshqa to'lovlarni to'liq hajmda moliyalashtirish va to'lanishini tashkil etish, ular bo'yicha hisob va hisobotni yuritish;
- tizimli asosda pensiyalar tayinlash va ularni qayta hisoblashning doimiy tahlilini o'tkazish va monitoringini olib borish, fuqarolarning pensiya ta'minotiga yo'naltiriladigan mablag'lardan qat'iy maqsadli foydalanilishini ta'minlash;
- boquvchisini yo'qotgan taqdirda, shuningdek, mehnatda mayib bo'lganlik yoki xodim mehnat majburiyatlarini bajarishi bilan bog'liq kasb

kasalligi oqibatidagi nogironlik tufayli tayinlangan pensiyalarga to'langan mablag'larni da'volar bo'yicha aybdor yuridik va jismoniy shaxslardan belgilangan tartibda undirib olishni tashkil etish.

Pensiya jamg'armasi o'ziga yuklangan vazifalarga muvofiq, pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarni tayinlash hamda qayta hisoblab chiqish bo'yicha quyidagi funksiyalarni amalga oshiradi:

a) Jamg'armaning daromadlari bo'yicha:

– jamg'arma mablag'lari bo'yicha majburiy to'lovlar, badallardan mablag'larni hamda boshqa to'lovlarni O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining G'aznachiligidagi hisob raqamiga jamlaydi hamda pensiyalar, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya va boshqa to'lovlarga xarajatlarni moliyalashtirishni ta'minlaydi;

– har yili manfaatdor vazirliklar va idoralar bilan birgalikda Jamg'arma daromadlari tushumlar prognozini ishlab chiqadi;

– davlat ijtimoiy sug'urtasi tizimining barqarorligini ta'minlash va uni yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqish maqsadida Jamg'arma daromadlari va xarajatlarining o'rtacha va uzoq muddatli prognozlarini tayyorlaydi;

– boquvchisini yo'qotgan taqdirda, shuningdek mehnatda mayib bo'lganlik yoki xodim mehnat majburiyatlarini bajarishi bilan bog'liq kasb kasalligi oqibatidagi nogironlik tufayli tayinlangan pensiyalarga sarflangan mablag'larni "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq aybdor yuridik va jismoniy shaxslardan regress da'volar bo'yicha belgilangan tartibda undirib oladi;

– "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining 12-moddasi "b" - "j"-bandlariga muvofiq tayinlangan imtiyozli pensiyalarni to'lashga sarflangan mablag'larni yuridik shaxslardan regress da'volar bo'yicha belgilangan tartibda undirib oladi;

– badallar va boshqa to'lovlar tushishi hisobini olib boradi, shuningdek yuridik shaxs bo'lmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslarning hamda dehqon xo'jaliklari a'zolarining mehnat daftarchalarini belgilangan tartibda yuritadi va saqlaydi;

b) pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarni tayinlash hamda qayta hisoblab chiqish bo'yicha:

- pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarni tayinlash va qayta hisoblab chiqish uchun zarur bo'lgan taqdimnomalar, arizalar va boshqa hujjatlarni qabul qiladi, ularni qonun hujjatlariga muvofiq rasmiylashtiradi;

- pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarni tayinlash uchun yuridik shaxslar va fuqarolar tomonidan taqdim etilgan hujjatlarni belgilangan tartibda tayyorlaydi, ko'rib chiqadi va tekshiradi;

- jamg'armaning tuman (shahar) bo'limlarida pensiyalar tayinlash bo'yicha komissiyalar faoliyatini tashkil etadi;

- zarur tarzda rasmiylashtirgan hujjatlarga muvofiq va pensiyalar tayinlash bo'yicha komissiyalar qarorlari asosida qonun hujjatlarida belgilangan tartibda pensiyalarni tayinlaydi va ularni qayta hisoblab chiqadi;

- pensionerlarning pensiya ishlarini va ijtimoiy nafaqa oluvchi shaxslarning ishlarini, qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa hujjatlarni rasmiylashtiradi, pensionerlarga pensiya guvohnomalari beradi;

- pensiyalar va ijtimoiy nafaqalar tayinlash uchun hujjatlarni rasmiylashtirishning qonun hujjatlarida belgilangan tartibiga rioya etilishini nazorat qiladi;

- tashkilotlar, yakka tartibdagi tadbirkorlar va dehqon xo'jaliklari a'zolari tomonidan taqdim etilgan pensiyalar, Davlat ijtimoiy sug'urtasi bo'yicha nafaqalar olish huquqini beradigan hujjatlarning ishonchliligini tekshiradi;

v) pensiyalar, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya va boshqa to'lovlarga xarajatlarni amalga oshirish bo'yicha:

- pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarni hisoblab chiqish bo'yicha operatsiyalarni amalga oshiradi, ishlamaydigan pensionerlarga pensiya va nafaqalarni etkazib berish (topshirish) yuklangan tashkilot va banklar orqali, ishlaydigan pensionerlarga esa - tashkilotlar orqali pensiyalar va ijtimoiy nafaqalar to'lash yuzasidan topshiriqlarni rasmiylashtiradi va beradi;

– aloqa tashkilotlari, banklar tomonidan pensiyalar va ijtimoiy nafaqalarning o‘z vaqtida va to‘g‘ri etkazib berilishi hamda to‘lanishi yuzasidan doimiy monitoring va nazoratni amalga oshiradi;

– yuridik shaxs bo‘lmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi shaxslarga, shuningdek dehqon xo‘jaliklari a‘zolariga - ular tomonidan ijtimoiy sug‘urta bo‘yicha badallar to‘langan taqdirda, chaqaloq tug‘ilganda beriladigan nafaqalar hamda dafn marosimi nafaqalarini hisoblaydi va to‘laydi;

– tashkilotlarning ishlaydigan pensionerlarga pensiyalar, 16 yoshgacha bo‘lgan nogiron bolaning ota-onalaridan biriga (vasiyga, homiyga) bir oyda qo‘shimcha dam olish kuni uchun to‘lov, Chernobil halokati oqibatida zarar ko‘rgan fuqarolarga kompensatsiya to‘lovlarini va qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa to‘lovlarga xarajatlarini moliyalashtiradi;

g) fuqarolarning pensiya ta‘minoti bilan bog‘liq boshqa masalalar bo‘yicha:

– ommaviy axborot vositalari yordamida respublika aholisini fuqarolarning pensiya ta‘minoti masalalari bo‘yicha xabardor qiladi;

– belgilangan tartibda tayinlangan shaxsiy pensiyalar to‘lanishini tashkil etadi;

– imtiyozli pensiya ta‘minoti huquqini beradigan ishlab chiqarishlar, ishlar, kasblar, lavozimlar va ko‘rsatkichlar royxatlarini qo‘llash masalalari bo‘yicha davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari bilan o‘zaro hamkorlik qiladi, imtiyozli pensiyalarni takomillashtirish va tartibga solish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilishini tashkil etadi;

– pensiya va nafaqalarni yetkazib berish (topshirish) yuklangan tashkilot va tijorat banklarida pensiyalar, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya to‘lovlari hamda boshqa to‘lovlarning o‘z vaqtida to‘lanishi monitoringini olib boradi;

– normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqishda qatnashadi, fuqarolarning pensiya ta‘minoti masalalari bo‘yicha zamonaviy nazariy ishlanmalarni va xorijiy tajribani o‘rganadi;

– jamg‘armaning mablag‘larini oluvchilar, pensiyalar hamda davlat ijtimoiy sug‘urtasi bo‘yicha nafaqalar tayinlash va to‘lash to‘g‘risidagi

axborotni ishlab chiqishda qatnashadi va avtomatlashtirilgan tizimda qayta ishlashni joriy etadi;

- pensiya ta'minoti masalalari bo'yicha davlat organlari va boshqa tashkilotlar bilan o'zaro hamkorlik qiladi;

- jamg'arma vakolatiga tegishli bo'lgan masalalar bo'yicha qonun hujjatlarini qo'llash amaliyotini umumlashtiradi;

- pensiya ta'minoti masalalari va Jamg'armaning vakolatiga tegishli bo'lgan boshqa masalalar bo'yicha xodimlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tadbirlarini amalga oshiradi;

d) jamg'armaning vakolatiga kiradigan boshqa masalalar bo'yicha:

- jamg'arma vakolatiga tegishli bo'lgan masalalar bo'yicha e'tiroz-da'vo ishlari olib borilishini tashkil etadi va amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining tashabbusi, O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarni rivojlantirish vazirligi va Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish Jamg'armasining tashkiliy hamda moliyaviy yordami, shuningdek "Mobi Tel Inform" MChjning tashkiliy-texnik ko'magi asosida 2017 yil 1 fevraldan Pensiya jamg'armasi tomonidan pensiya va nafaqalarni oluvchi shaxslarga SMS-Pensiya interaktiv xizmati taqdim etila boshlandi.

2.3. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromad va xarajatlari

Budjet Kodeksida belgilab qoyilishicha, budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi mablag'lari quyidagilar hisobiga shakllantiriladi:

- korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning, yuridik shaxs tuzmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarning sug'urta badallari;

- fuqarolarning majburiy sug'urta badallari;

- dehqon xo'jaliklari a'zolarining ixtiyoriy ravishda to'laydigan sug'urta badallari;

– korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning belgilangan tartibda ajratiladigan majburiy ajratmalari;

– “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 15-moddasiga muvofiq tayinlangan mehnatda mayiblanganlik yoki kasb kasalligi oqibatida nogiron bo‘lganlarga pensiya to‘lash xarajatlarini qoplash uchun regressiv talablar (da’volar) bo‘yicha ish beruvchilar va fuqarolardan undiriladigan mablag‘lar;

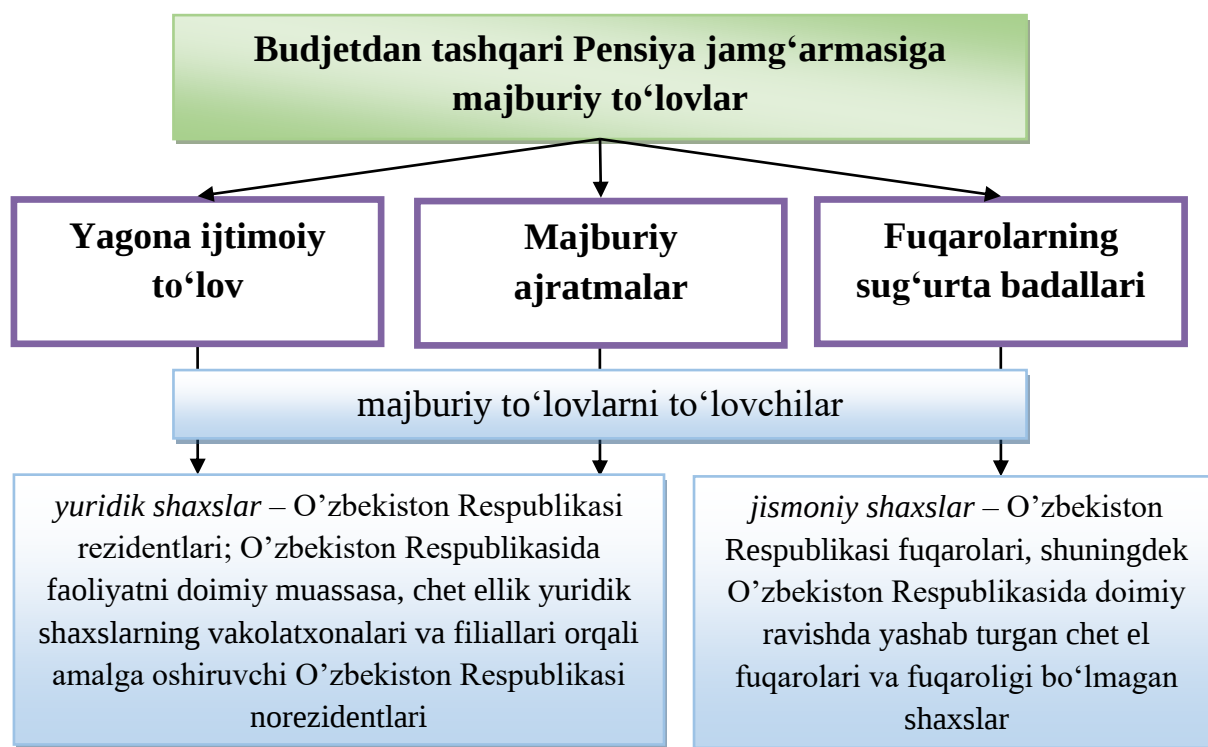
– “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 14-moddasiga muvofiq, muddatidan oldin tayinlangan pensiyalarni to‘lash xarajatlarini qoplash uchun Aholini ish bilan ta’minlashga ko‘maklashuvchi davlat jamg‘armasidan o‘tkaziladigan mablag‘lar;

– “Fuqarolarning davlat pensiya ta’minoti to’g’risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonunining 12-moddasiga muvofiq tayinlangan imtiyozli pensiyalarni to‘lash xarajatlarini qoplash uchun o‘tkaziladigan korxonalar, muassasalar va tashkilotlar mablag‘lari;

– hisoblangan jarimalar summolari (qonun hujjatlariga muvofiq soliq organlarini rivojlantirish Jamg‘armasiga undiriladigan summalardan tashqari), sug‘urta badallari va ajratmalarning o‘z vaqtida to‘lanmaganligi uchun penyalar;

– yuridik va jismoniy shaxslarning ixtiyoriy badallari va qonunchilik bilan ta’qiqlanmagan boshqa daromadlar.

Shulardan, budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasiga majburiy to‘lovlarni qiyidagicha guruhlash mumkin (9-rasm):

9-rasm. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga majburiy to'lovlarning turlari¹⁸

Pensiya jamg'armasiga bir tomondan pensiyalar, ijtimoiy nafaqalar, kompensatsiya to'lovlarini va boshqa to'lovlarni tayinlashni, moliyalashtirishni, hisobga olishni va ularning to'lanishi monitoringini olib borishni, ushbu maqsadlarga yo'naltiriladigan maqsadli moliyaviy resurslarni jamlash bo'yicha vazifalar va funksiyalarni bajarish zimmasiga yuklatilgan maxsus vakolatli davlat ijroiya organi, pensiya ta'minotining institutsional tuzilmasi sifatida qaralsa, ikkinchi tomondan mamlakat moliya tizimidagi aniq maqsadlarga mo'ljallangan davlatning budjetdan tashqari maqsadli jamg'armasi sifatida qarash kerak.

Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlari quyidagilar hisobidan shakllantiriladi (10-rasm):

¹⁸ O'zbekiston Respublikasining Soliq Kodeksi. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2023-y., 1-son, 1-modda, 16-son, 265-modda. 23-moddaga asosan.

yagona ijtimoiy to'lovning belgilangan miqdordagi tushumlari

fuqarolarning byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari

byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga majburiy ajratmalar

byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining boshqa daromadlari

10-rasm. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlari

10-rasmning oxirgi bandida ko'rsatilgan boshqa daromadlarga mehnatda mayib bo'lganlik yoki kasb kasalligiga chalinganlik tufayli tayinlangan nogironlik pensiyalarini to'lash xarajatlarining o'rnini qoplash uchun taqdim etiladigan regress talablar (da'volar) bo'yicha ish beruvchilar va fuqarolar tomonidan o'rni qoplanadigan mablag'lar tushumining bir qismi, O'zbekiston Respublikasi Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasining muddatidan oldin tayinlangan yoshga doir pensiyalarni to'lash xarajatlarini qoplash hisobidan kiritiladigan mablag'lari, yuridik shaxslarning imtiyozli pensiyalarni to'lash xarajatlarini qoplash hisobidan kiritiladigan mablag'lari, fuqarolarning ixtiyoriy tartibda to'lanadigan sug'urta badallari, majburiy to'lovlar, badallar o'z vaqtida to'lanmaganligi uchun hisoblangan jarimalar va penyalar summasining bir qismi, mehnat vazifalarini bajarish bilan bog'liq holda mayib bo'lgan, kasb kasalligiga chalingan yoxud sog'lig'iga boshqacha shikast etkazilgan xodimga yuridik shaxs tugatilganda, qishloq xo'jaligi kooperativi (shirkat xo'jaligi), fermer va dehqon xo'jaligi qayta tashkil etilganda yoki tugatilganda zararining o'rnini qoplash uchun to'lanadigan nazarda tutilgan mablag'lar, vaqtinchalik bo'sh turgan mablag'larni joylashtirishdan olingan daromadlar va qonun hujjatlariga muvofiq boshqa manbalar kiradi.

Fuqarolarning budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallarini hisoblash va ushlab qolish majburiyati, shuningdek ularning to'g'ri hisoblab chiqarilishi uchun javobgarlik ish beruvchi zimmasiga yuklatiladi, bundan Soliq Kodeksining 311-moddasida nazarda tutilgan tartibga muvofiq sug'urta badallari to'lovchi yakka tartibdagi tadbirkorlar, yuridik shaxs tashkil etgan va tashkil etmagan holda tuzilgan dehqon xo'jaliklari a'zolari mustasno.

Soliq Kodeksining 172-moddasida ko'rsatilgan ish haqi tarzidagi daromadlar yagona ijtimoiy to'lovning va sug'urta badallarining soliq solish obekti hisoblanadi. Ular: "Mehnat shartnomalariga yoki ishlar bajarish va xizmatlar ko'rsatish predmeti bo'lgan fuqarolik-huquqiy tusdagi shartnomalarga muvofiq jismoniy shaxslarga hisoblanadigan va to'lanadigan barcha to'lovlar, shuningdek, rag'batlantirish xususiyatiga ega bo'lgan to'lovlar, kompensatsiya to'lovlari, ishlanmagan vaqt uchun haq to'lash"¹⁹.

O'zbekiston Respublikasi hududida ishlash uchun chet ellik xodimlarni berish bo'yicha xizmatlar ko'rsatish shartnomasiga muvofiq yuridik shaxs - O'zbekiston Respublikasi norezidentiga to'lanadigan chet ellik xodimlarning daromadlari ham yagona ijtimoiy to'lovning soliq solish obektidir.

Yagona ijtimoiy to'lov va sug'urta badallari quyidagi to'lovlarga nisbatan hisoblanmaydi (11-rasm):

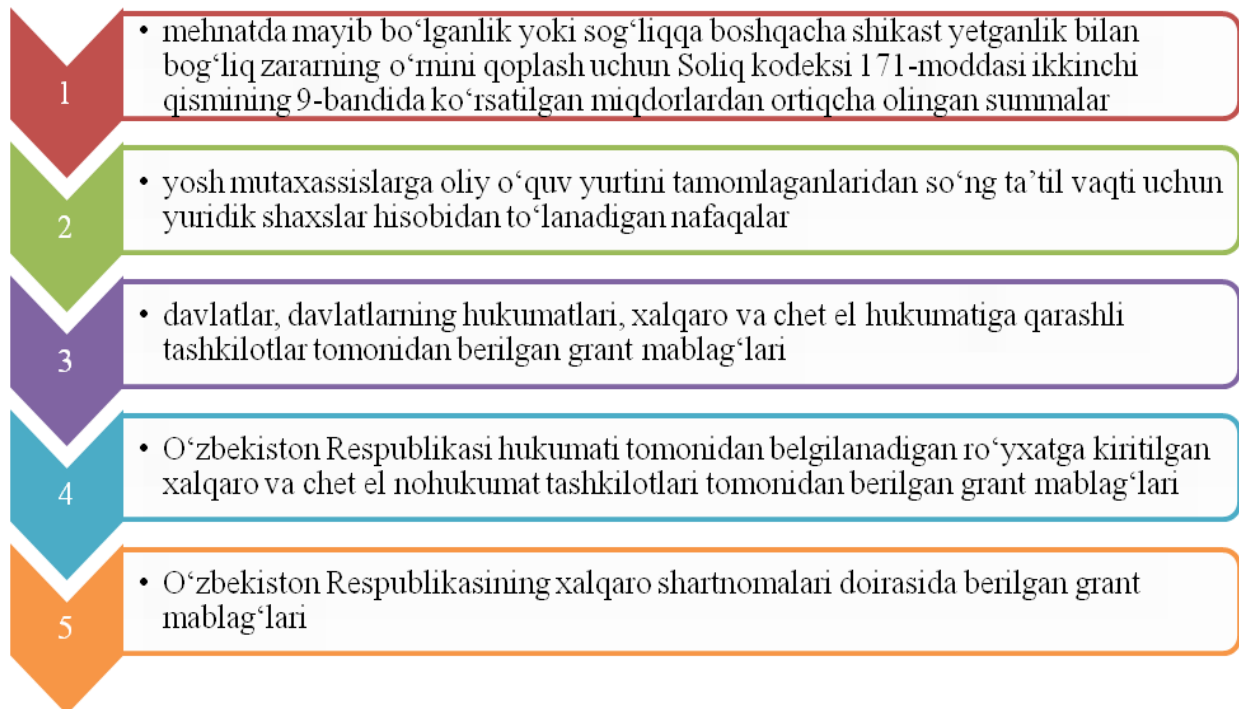
Yagona ijtimoiy to'lov va sug'urta badallarini to'lovchilar esa quyidagilar hisoblanadi, ya'ni²⁰:

- yuridik shaxslar - O'zbekiston Respublikasining rezidentlari;
- O'zbekiston Respublikasida faoliyatni doimiy muassasa, chet ellik yuridik shaxslarning vakolatxonalari va filiallari orqali amalga oshiruvchi O'zbekiston Respublikasi norezidentlari.
- Jismoniy shaxslar - O'zbekiston Respublikasi fuqarolari, shuningdek O'zbekiston Respublikasida doimiy ravishda yashab turgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar fuqarolarning budjetdan

¹⁹ O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi, 172-modda.

²⁰ O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. 305-modda.

tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallarini (bundan buyon matnda sug'urta badallari deb yuritiladi) to'lovchilardir.

11-rasm. Pensiya jamg'armasiga yagona ijtimoiy to'lov va sug'urta badallari undirilmaydigan to'lovlar

Shuningdek, Soliq kodeksi bilan budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga majburiy ajratmalarni to'lovchilar tarkibi ham belgilab berilgan, ular:

- yuridik shaxslar - O'zbekiston Respublikasining rezidentlari;
- oddiy shirkat ishlarini yuritish zimmasiga yuklatilgan (ishonchli shaxs) sherik (ishtirokchi) - yuridik shaxs²¹.

Quyidagilar budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga mahsulot ishlab chiqarish hajmidan majburiy ajratmalarni to'lamaydilar:

- notijorat tashkilotlar, bundan ularning tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishdan olgan daromadlari mustasno;
- yagona soliq to'lovini va yagona yer solig'ini to'lovchi yuridik shaxslar.

Bugungi kunda Pensiya jamg'armasi daromadlarining o'z vaqtida va to'liq kelib tushishiga bir qancha omillar ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

²¹ O'zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. 312-modda.

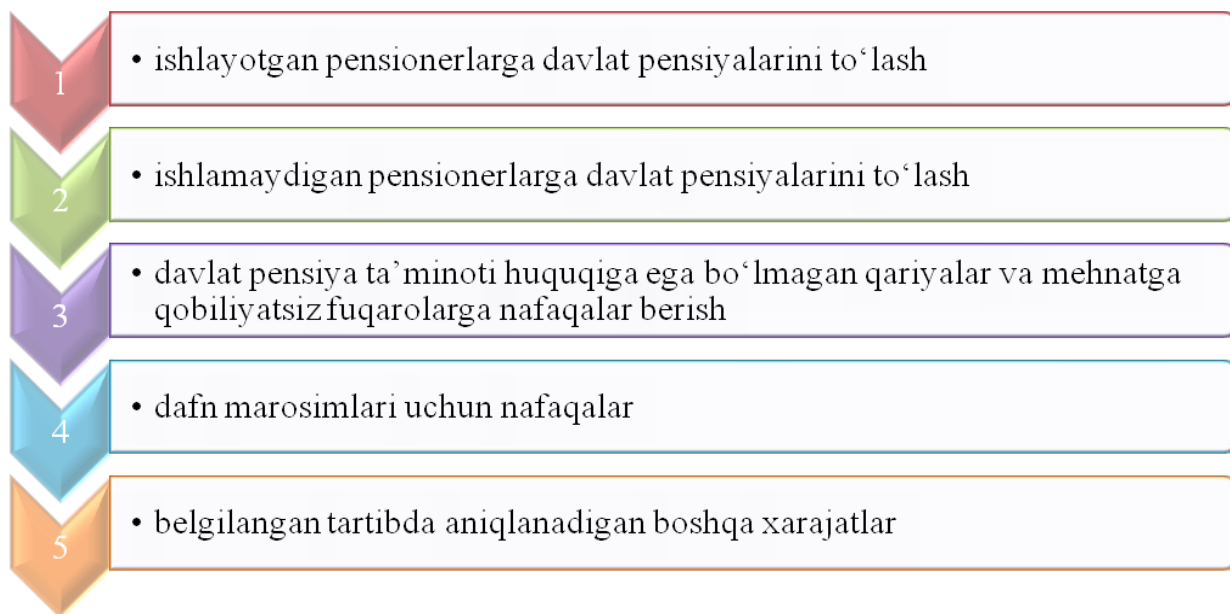
Birinchidan, soliq to'lovchilar tomonidan soliq majburiyatlarining o'z vaqtida bajarilishi, soliq idoralarining moliya, g'aznachilik tuzilmalari bilan muvofiqlashgan harakati, shuningdek, budjet tizimi budjetlarining ijrosida g'aznachilik elementlarining bosqichma-bosqich izchil tatbiq etilishi bo'lsa, ikkinchi tomondan mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanayotganligi, iqtisodiy subektlar faolligining oshib borayotganligi, iqtisodiy o'sish sur'atlari prognoz ko'rsatkichlarining bajarilayotganligi yuqorida erishilgan natijalarni bermoqda.

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi davlatning ixtiyoridagi aniq maqsadlarga mo'ljallangan maqsadli pul mablag'lari jamg'armasi hisoblanadi. Jamg'arma xarajatlari tarkibi O'zbekiston Respublikasi Budjet Kodeksi bilan belgilab qoyilgan. Budjet Kodeksining "O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining xarajatlari" deb nomlangan 74-moddasida belgilab qoyilishicha, budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining mablag'lari quyidagi xarajatlarni moliyalashtirish uchun yo'naltiriladi:

- ishlayotgan pensionerlarga davlat pensiyalarini to'lash;
- ishlamaydigan pensionerlarga davlat pensiyalarini to'lash;
- davlat pensiya ta'minoti huquqiga ega bo'lmagan qariyalar va mehnatga qobiliyatsiz fuqarolarga nafaqalar;
- dafn etish marosimi uchun nafaqalar;
- belgilangan tartibda aniqlanadigan boshqa xarajatlar.

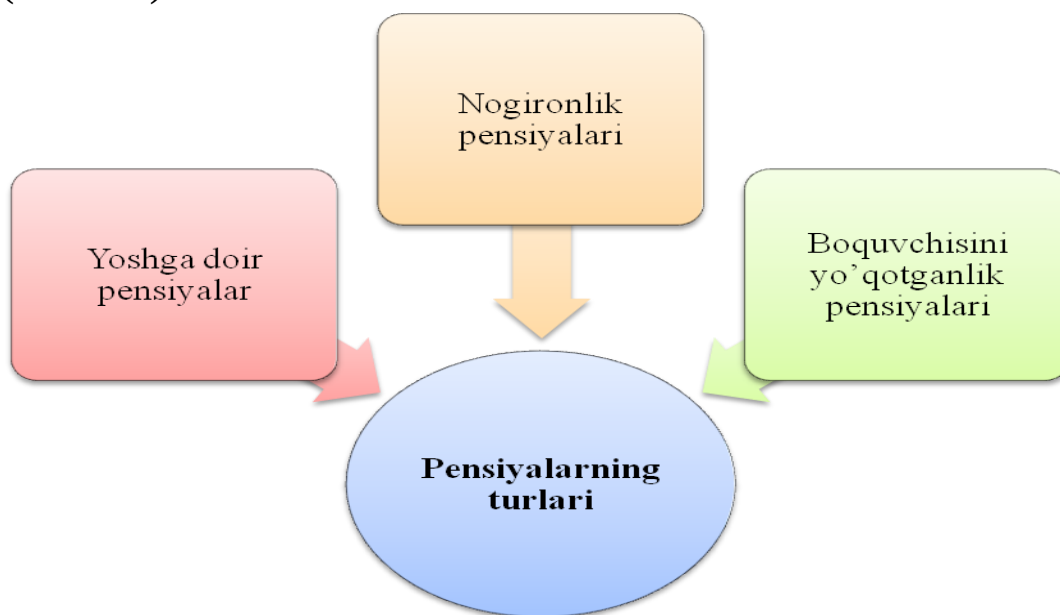
2.4. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasidan to'lanuvchi davlat pensiyalari va ijtimoiy nafaqalar

Fuqarolarda pensiya va ijtimoiy nafaqalarni olish huquqi paydo bo'lgan taqdirda tegishli tartibda ularga pensiya va nafaqalar tayinlanadi. Bu vazifani budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi amalga oshiradi.

12-rasm. Budgetdan tashqari Pensiya jamg'armasidan to'lanuvchi pensiyalar va ijtimoiy nafaqalar

Hozirgi kunda respublikamizda davlat pensiyalarining 3 turi amal qiladi (13-rasm).

13-rasm. Davlat pensiyalarining turlari

Yoshga doir pensiya umumiy tartibda qonunchilik asosida erkaklar uchun 60 yoshga to'lganda va ish staji kamida 25 yil bo'lganda, ayollar uchun 55 yoshga to'lganda va ish staji kamida 20 yil bo'lganda tayinlanadi. Pensiya tayinlash uchun yetarlicha ish stajiga ega bo'lmagan shaxslarga yoshga doir pensiyalar kamida 7 yil (2016-yildan boshlab,

2016-yilgacha 5 yil bo'lgan) ish staji mavjud bo'lgan taqdirda, bor stajga mutanosib miqdorda, biroq, yoshga doir eng kam pensianing 50 foizidan kam bo'lmagan miqdorda tayinlanadi.

Nogironlik pensiyalari eng avvalo pensiya olish huquqi, qachonki, nogironlikning tegishli guruhlarini olgan shaxslarda yuzaga keladi.

Sog'lig'ini yoki mehnat qobiliyatini yo'qotganlik darajasiga qarab, nogironlikning uch guruhi aniqlanadi. Biroq, qonunchilikka kiritilgan o'zgarishga muvofiq, 2011-yil 1-yanvardan boshlab, nogironlik pensiyalari qonun hujjatlarida belgilangan tartibda I va II-guruh nogironlari deb topilgan shaxslarga tayinlanadi.

Nogironlik pensiyasini ikki hil holatda olish mumkin, ya'ni:

- mehnatda mayiblanganda yoki kasb kasalligiga uchraganda - nogironlik pensiyalari ish stajidan qat'iy nazar tayinlanadi;

- umumiy kasallik tufayli beriladigan nogironlik pensiyalari - nogironlik boshlangan paytga qadar mavjud ish stajiga ega bo'lgan taqdirda tayinlanadi.

Umumiy kasallik tufayli beriladigan nogironlik pensiyalari nogironlik boshlangan paytga qadar mavjud ish staji "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi Qonunning 17-moddasida belgilab quyilgan. Shuningdek, 20 yoshga to'lgunga qadar umumiy kasallik tufayli ish davrida yoki ishlash to'xtatilganidan keyin nogiron bo'lib qolgan shaxslarga pensiyalar ish stajidan qat'i nazar tayinlanadi. Agarda, mehnatda mayiblanganda yoki kasb kasalligiga uchraganda beriladigan nogironlik pensiyasidan umumiy kasallik tufayli beriladigan nogironlik pensiyasiga o'tkazilganda zarur staj nogironlik dastlab belgilangan vaqtdagi yoshga qarab aniqlanadi.

Boquvchisini yo'qotganlik pensiyalari - vafot etgan boquvchining qaramog'ida bo'lgan mehnatga qobiliyatsiz oila a'zolari boquvchisini yo'qotganlik pensiyasi olish huquqiga ega bo'ladi. Bunda farzandlarga va qonunda belgilangan oilaning mehnatga qobiliyatsiz a'zolari hisoblanadigan a'zolariga pensiya ular boquvchining qaramog'ida turgan-turmaganidan qat'i nazar tayinlanadi.

Pensiya jamg'armasi mablag'larining asosiy qismi aynan ishlaydigan va ishlaydigan fuqarolarga pensiya va ijtimoiy nafaqalarni moliyalashtirishga yo'naltirilmoqda.

ishlamaydigan fuqarolarga	ishlaydigan fuqarolarga:
• davlat pensiyalarining barcha turlari; • dafn marosimi uchun nafaqalar; • davlat pensiya ta'minotiga huquqi bo'lmagan keksa va mehnatga layoqatsiz fuqarolarga nafaqalar; • qonun hujjatlariga muvofiq Jamg'arma mablag'laridan moliyalashtiriladigan kompensatsiya to'lovlari va boshqa to'lovlarni to'lash uchun;	• davlat pensiyalarining barcha turlari; • dafn marosimi uchun nafaqalar; • 16 yoshgacha bo'lgan nogiron bolaning ota-onalaridan biriga (vasiyga, homiyga) bir oyda qo'shimcha dam olish kuni uchun to'lovlar; • qonun hujjatlariga muvofiq Jamg'arma mablag'laridan moliyalashtiriladigan kompensatsiya to'lovlari va boshqa to'lovlar uchun sarflanadi.

14-rasm. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining mablag'larini sarflash yo'nalishlari

Ishlayotgan pensionerlarga davlat pensiyalarini to'lashning huquqiy-meyoriy asosini O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2011-yil 30-aprelda 2222-son bilan davlat royxatidan o'tkazilgan "Ishlovchi pensionerlarga pensiya to'lash tartibi to'g'risidagi Nizom"²² tashkil qiladi.

Ushbu Nizomga ko'ra, quyidagi toifadagi ishlovchi pensionerlarga pensiyalar to'liq miqdorda to'lanadi:

- urush nogironlari va qatnashchilariga, shuningdek ularga tenglashtirilgan shaxslar;
- Ikkinchi jahon urushi yillarida harbiy xizmatni o'tagan yoki front orqasida ishlagan shaxslar;
- I va II guruh nogironlari;
- Chernobil halokatidan ziyon ko'rgan fuqarolar;
- fuqarolar yig'inlari va mahallalarning raislari;

²² O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2014 y., 7-son, 75-modda.

– fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlarida diniy ma’rifat va ma’naviy-axloqiy tarbiya bo‘yicha maslahatchi lavozimlarida ishlovchi pensioner ayollarga - yoshga doir pensiyani olganda.

2014-yil 1-yanvaridan boshlab fuqarolik-huquqiy tarzidagi shartnomalar bo‘yicha ishlaydigan va qonun hujjatlari bilan belgilangan yoshga doir pensiyalarning minimal miqdoridan past daromad (gonorar, mukofot va boshqalar) oladigan pensionerlarga ham pensiya to‘liq miqdorda to‘lanadi.

Shuningdek, 2018-yildan boshlab tibbiyot muassasalarida xizmat qilayotgan yoshga doir pensiya oluvchilar ham pensiyalarni to‘liq miqdorda olishlari belgilandi.

Davlat pensiya ta’minoti tizimini isloh qilish Konsepsiyasi loyihasida keltirilishicha 2019-yil 1-yanvardan boshlab barcha ishlovchi pensionerlar pensiyalarini to‘liq miqdorda olishni amalga oshirmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasining tuman (shahar) bo‘limlarida royxatda turuvchi hamda tashkilotlarda ishlovchi pensionerlarga pensiyalar ish joyidan Pensiya jamg‘armasi hisobidan amalga oshiriladi. O‘rindoshlik asosida ishlovchi pensionerlarga, pensiya asosiy ish joyidan to‘lanadi. Ish joyidan pensiya to‘lovi o‘tgan oy uchun oylik ish haqining ikkinchi qismi to‘lovlari bilan bir vaqtda amalga oshiriladi. Pensiyalar alohida vedomostlar orqali to‘lanadi.

Ishlovchi pensionerlarning pensiya to‘lovlari uchun tashkilotlarga ajratilgan Pensiya jamg‘armasi mablag‘larining maqsadli sarflanishi ustidan nazoratni O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi olib boradi.

Ishlovchi pensionerlarga pensiya to‘lovini amalga oshiruvchi tashkilotlar budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi mablag‘larini o‘z vaqtida va maqsadli to‘lanish javobgarligini o‘z zimmasiga oladi.

Ishlovchi pensionerlarning pensiya to‘lovlarini amalga oshirishda budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi mablag‘larining to‘g‘ri hisoblanishi, to‘lanishi va sarflanishi ustidan nazorat, tashkilotlarning rahbarlari va bosh hisobchilari tomonidan amalga oshiriladi.

Ishlamaydigan pensionerlarga davlat pensiyalarini to‘lash O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Davlat pensiyalarini tayinlash va to‘lash tartibini yanada takomillashtirishga yo‘naltirilgan normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”gi Qarori²³ bilan tasdiqlangan “Davlat pensiyalarini tayinlash va to‘lash tartibi to‘g‘risidagi Nizom” asosida amalga oshiriladi. Ushbu nizom bilan quyidagilar belgilab berilgan:

- pensiya tayinlash uchun zarur bo‘lgan hujjatlarni taqdim etish tartibi;

- pensiyalar tayinlash uchun ish stajini hisoblab chiqish va tasdiqlash tartibi;

- pensiyani hisoblash tartibi;

- pensiya tayinlash tartibi;

- pensiyalarni bir turidan boshqa turiga o‘tkazish tartibi;

- pensiyani qayta hisoblab chiqish tartibi;

- pensiyalarni to‘lash tartibi;

- pensiyaga oid hujjatlar yig‘majildini hisobga olish va saqlash tartibi va boshqalar.

Pensiya miqdori ish staji davriga bog‘liq bo‘ladi va:

- pensiyaning bazaviy miqdoridan;

- ish staji uchun pensiya oshirilishidan;

- pensiyaga ustama haqlardan shakllanadi.

Ushbu nizomga ko‘ra, shuningdek, boshqa qonun hujjatlarida ham belgilanganidek, pensiya miqdori ish staji davriga bog‘liq bo‘ladi va pensiyaning bazaviy miqdoridan, ish staji uchun pensiya oshirilishidan hamda pensiyaga ustama haqlardan shakllanadi (15-rasm).

Pensiyani hisoblash uchun pensiyalarning quyidagi bazaviy miqdorlari belgilanadi:

a) yoshga doir pensiyalar uchun - pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan o‘rtacha oylik ish haqining 55 foizi, biroq eng kam oylik ish haqining 100 foizidan kam emas;

²³ O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2015 y., 1-son, 4-modda, 23-son, 303-modda, 26-son, 338-modda.

b) I va II guruh nogironlariga nogironlik pensiyasi uchun - pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan oʻrtacha oylik ish haqining 55 foizi, biroq eng kam oylik ish haqining 100 foizidan kam emas;

c) boquvchisini yoʻqotganlik pensiyasi uchun oilaning har bir mehnatga layoqatsiz aʼzosiga - pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan oʻrtacha oylik ish haqining 30 foizi miqdorida, biroq eng kam oylik ish haqining 50 foizidan kam emas;

d) har ikkala ota-onasini yoʻqotgan bolalarga (chin etimlarga) boquvchisini yoʻqotganlik pensiyasi uchun yoki vafot etgan yolgʻiz onaning bolalariga har bir bola uchun - pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan oʻrtacha oylik ish haqining 30 foizi, biroq eng kam oylik ish haqining 100 foizidan kam emas.

15-rasm. Pensiya miqdorining tarkibi

Pensiya tayinlash uchun talab qilinadigandan ortiq ish stajining har bir toʻliq yili uchun pensiyalarning bazaviy miqdorlari:

a) yoshga doir pensiyalar - pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan oʻrtacha oylik ish haqining 1 foiziga;

b) I va II guruhlar nogironlariga nogironlik pensiyalari - pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan oʻrtacha oylik ish haqining 1 foiziga;

c) boquvchisini yoʻqotganlik pensiyalari oilaning har bir mehnatga layoqatsiz aʼzosiga - boquvchi oʻrtacha oylik ish haqining 0,5 foiziga oshiriladi.

Qonunga muvofiq, shaxslarning ayrim toifalari pensiyaga ustama haq olish huquqiga ega. Pensiyaga ustama haqlar quyidagi miqdorlarda belgilanadi:

- I guruh urush nogironlariga - eng kam oylik ish haqining 150 foizi;
- II guruh urush nogironlariga - eng kam oylik ish haqining 125 foizi;
- ko‘rish bo‘yicha I guruh nogironlariga - eng kam oylik ish haqining 100 foizi;
- I guruh nogironlariga - eng kam oylik ish haqining 75 foizi;
- II guruh yolg‘iz nogironlariga - eng kam oylik ish haqining 50 foizi;
- urush qatnashchilariga va ularga tenglashtirilgan shaxslarga - eng kam oylik ish haqining 50 foizi;
- Ikkinchi jahon urushi davrida front orqasida ishlagan va harbiy majburiyatlarni bajargan shaxslarga - eng kam oylik ish haqining 30 foizi;
- o‘limi harbiy xizmat majburiyatlarini bajarish yoki ichki ishlar organlarida xizmat qilish bilan bog‘liq bo‘lgan harbiy xizmatchilar va ichki ishlar organlari xodimlarining ota-onalariga va yangi nikohga kirmagan beva xotinlariga (beva yerlariga) - eng kam oylik ish haqining 30 foizi;
- O‘zbekiston Respublikasi oldida alohida xizmatlarga ega bo‘lgan shaxslarga - xizmatlarga qarab eng kam oylik ish haqining 100 foizidan 150 foizigacha;
- O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “O‘zbekistonda teatr va musiqa san‘atini yanada rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonni amalga oshirish masalalari haqida” 1995 yil 28 oktabrdagi 415-son qaroriga 1-ilovada ko‘rsatilgan tashkilotlarda ishlagan imtiyozli pensiya olish huquqiga ega bo‘lgan artistlarga yoshidan qat’i nazar - eng kam oylik ish haqining 75 foizi va Qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda.

Bundan tashqari, ishlamaydigan pensionerlarga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Faxriy unvonlar uchun to‘lovlar miqdorini oshirish to‘g‘risida” 2007 yil 17 dekabrdagi PF-3942-son Farmoniga muvofiq faxriy unvonlar uchun qo‘shimcha haq, 100 yoshga to‘lgan va

undan oshgan fuqarolar pensiyasiga esa har oyda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Keksalarni ijtimoiy himoya qilish va moddiy qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2015 yil 14 apreldagi PF-4715-son Farmoniga muvofiq eng kam oylik ish haqining 100 foizi miqdorida qo'shimcha to'lov qo'shib hisoblanadi. Faxriy unvon uchun, shuningdek 100 yoshga to'lgan va undan oshgan pensionerlarga qo'shimcha to'lov, pensiyaga ustama haqlarning soni va miqdorlaridan qat'iy nazar, amalga oshiriladi.

Dafn etish marosimi uchun beriladigan nafaqa - O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 14-iyundagi 174-son qarori bilan tasdiqlangan "Dafn etishga nafaqa tayinlash va to'lash tartibi to'g'risida Nizom" asosida beriladi. Dafn etish marosimi uchun nafaqa xodim yoki uning qaramog'ida bo'lgan quyidagi oila a'zolari vafot etganda beriladi:

- turmush o'rtog'i;
- 18 yoshga to'lmagan yoki vaqtincha mehnatga qobiliyatsiz (yoshidan qat'iy nazar) bolalari, aka-ukalari va opa-singillari;
- ota-onasi;
- bobosi yoki buvisi.

Xodim vafot etganda dafn etish marosimi uchun nafaqa oila a'zolariga yoki dafn o'tkazishni o'z zimmasiga olgan shaxslarga budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining tuman (shahar) bo'limi tomonidan eng kam oylik ish haqining uch baravari miqdorida berilar edi. Bugungi kunda pensionerlar va boshqa fuqarolar ham vafot etgan taqdirda ularning oilasiga yoki dafn marosimini o'tkazgan shaxsga eng kam oylik ish haqining to'rt barobari miqdorida dafn etish nafaqasi to'lanadi²⁴.

Agarda pensioner vafot etgan taqdirda pensioner olishi lozim bo'lgan va uning vafoti munosabati bilan olinmay qolgan pensiya puli meros tarkibiga kiritilmasdan boquvchisini yo'qotganlik pensiyasi bilan ta'minlanadigan shaxslar doirasiga kiruvchi oila a'zolariga to'lanadi. Pensiya puli pensioner vafot etgandan keyin 60 kun ichida murojat etgan taqdirda beriladi.

²⁴ "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risidagi"gi Qonunning 63-moddasiga ko'ra.

Amaliyotning ko'rsatishicha, olinmay qolgan pensiyani to'lash hollari har doim ham bir xil bo'lavermaydi. Masalan:

Birinchi holat. Pensioner joriy oy uchun pensiya olgandan keyin vafot etdi. Bu holda olinmay qolgan pensiya puli mavjud emas. Pensiya jamg'armasiga qaytariladigan pensiya puli ham mavjud emas.

Ikkinchi holat. Pensioner joriy oy uchun pensiya pulini olguncha vafot etdi. Bu holda olinmay qolgan pensiya puli hisoblanishi quyidagicha:

- tayinlangan pensiya summasi tegishli oydagi kalendar kunlari soniga bo'linadi va 1 kun uchun to'lov summasi aniqlanadi;

- 1 kun uchun to'lov summasi to'lanishi kerak bo'lgan oydagi kalendar kunlarga (vafot etgan kunni ham qo'shgan holda) ko'paytiriladi va u bilan yashagan oila a'zolariga to'lab beriladi.

Uchinchi holat. Pensioner pensiyaning bir qismini bank plastik kartochkasida, bir qismini esa - naqd pulda olar edi. Bunda vafot etgan kun pensiyaning bir qismini bank kartochkasida olishga ulgurdi, naqd qismini olishga esa ulgurmadi. Olingan qismi birinchi holatda, olinmagan qismi esa ikkinchi holatda beriladi.

To'rtinchi holat. Davlat pensiyalarini tayinlash va to'lash tartibi to'g'risidagi nizamning 171, 172-bandlariga muvofiq, pensionerga pensiya to'lash to'xtatib turilgan edi. Pensiya jamg'armasiga tiklash uchun murojat etmay vafot etgan. Olinishi kerak bo'lgan pensiya mavjud emas.

Beshinchi holat. Davlat pensiyalarini tayinlash va to'lash tartibi to'g'risidagi nizamning 171, 172-bandlariga muvofiq, pensionerga pensiya to'lash to'xtatib turilgan edi. Pensiya jamg'armasiga tiklash uchun murojat etgan. (biroq murojat etilgandan oldingi 12 oydan oshmagan) Biroq olmasdan vafot etdi. Olinmay qolgan pensiya puli uning yaqinlariga to'lanadi.

Oltinchi holat. Pensioner joriy oy uchun pensiya pulini olgunga qadar vafot etdi, biroq noma'lum sabablarga ko'ra pensiya uning oila a'zolariga to'langan. Bu holda uning oila a'zolari ushbu mablag'larni Pensiya jamg'armasi bo'limlariga qaytarishlari shart. Bunda Pensiya jamg'armasi bo'limi ikkinchi holatda ko'rsatilgan tartibda olinmay qolgan summani to'laydi.

Shuningdek, ayolning homilasi tushgan hollarda dafn etish marosimi uchun nafaqa berilmaydi. Dafn etish marosimi uchun nafaqa budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi mablag'lari hisobidan beriladi.

Tayanch iboralar: pensiya ta'minoti, ijtimoiy nafaqa, budjetdan tashqari jamg'arma, sug'urta badali, ijtimoiy himoya, nogironlik pensiyasi, boquvchisini yo'qotganlik, yagona ijtimoiy to'lov, dafn marosimi nafaqasi, mehnat staji, yoshga doir pensiya, iqtisodiy islohotlar, pensiyalarni qayta hisoblash.

Mustaqil ish savollari

1. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining tashkil etilishida qanday asosiy maqsadlar belgilangan?
2. Yoshga doir pensiya tayinlash uchun qanday minimal ish staji talab etiladi?
3. Nogironlik pensiyalari qanday hollarda ish stajidan qat'iy nazar tayinlanadi?
4. Boquvchisini yo'qotganlik pensiyasi olish huquqiga kimlar ega?
5. Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlari qanday manbalar hisobidan shakllanadi?
6. O'zbekiston Respublikasida davlat pensiyalarining nechta turi amal qiladi?
7. Dafn marosimi uchun nafaqa qanday shartlarda beriladi?
8. O'zbekiston Respublikasining "Fuqarolarning davlat pensiya ta'minoti to'g'risida"gi qonuni qachon qabul qilingan?
9. Ishlayotgan pensionerlar uchun pensiya qanday holatlarda to'liq miqdorda to'lanadi?
10. Pensiya jamg'armasi mablag'laridan foydalanish ustidan qanday nazorat amalga oshiriladi?

III-BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA BANDLIK VAZIRLIGI HUZURIDAGI BANDLIKKA KO‘MAKLASHISH DAVLAT JAMG‘ARMASI

3.1. Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasining maqsadi, mohiyati va ahamiyati

“Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko‘rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalash huquqiga egadir”²⁵.

Darhaqiqat, har bir shaxs mehnat qilish huquqiga ega. Bu esa nafaqat ishlovchiga natija keltiradi, balki, iqtisodiyotning rivojlanishiga ham o‘zining ijobiy ta‘sirini ko‘rsatadi.

Bandlik masalasida Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev Oliy Majlisga Murojaatnomasida ham alohida tuxtalib o‘tgan, ya’ni “...biz aholi bandligini ta‘minlashni o‘z oldimizga ustuvor vazifa qilib qoygan ekanmiz, bu masalaga nafaqat son, balki sifat jihatidan ham alohida ahamiyat berishimiz zarur”²⁶.

Davlat har bir ishchi va xizmatchini ma‘lumotiga, malakasiga qarab ish bilan ta‘minlab berishni o‘z kafolatiga olmaydi. Shuning uchun davlat iqtisodiyotda va ijtimoiy hayotda nomutanosiblik bo‘lmasligi va har bir shaxsni mehnat qilishga haqliligi va erkin kasb tanlash huquqi borligini hisobga olib davlat tomonidan maxsus moliyaviy muassasa tashkil etildi. Ushbu tadbirlarni hayotga tadbiq qilishni davlatning bandlik jamg‘armasi amalga oshiradi. Vazirliklar, idoralar, uyushmalar, mulkchilikning barcha shakllaridagi korxonalar, muassasalar va tashkilotlar O‘zbekiston Respublikasining Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasiga mablag‘larning to‘liq va o‘z vaqtida ajratilishini ta‘minlaydilar. O‘zbekiston Respublikasi kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi hamda Davlat soliq qo‘mitasi O‘zbekiston Respublikasining Bandlikka

²⁵ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 37-moddasi. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2023-y., 16-son, 176-modda.

²⁶ Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T.: “O‘zbekiston” NMIU, 2018. – 68 b.

ko'maklashish davlat jamg'armasiga mablag'larning to'liq tushishi ustidan qat'iy nazorat o'rnatadilar.

O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Markaziy bank bilan kelishgan holda O'zbekiston Respublikasining Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasiga boshqa davlatlar tashkilotlar va fuqarolaridan tushadigan mablag'larni o'tkazish uchun xorijiy valyutada hisob raqami ochishga ruxsat etilgan. O'zbekiston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ko'rsatib o'tilgan valyuta mablag'laridan aholini ish bilan ta'minlash bilan bog'liq maqsadlarda foydalanishi belgilab qoyilgan.

O'zbekiston Respublikasining Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi bandlik va mehnatni muhofaza qilish sohasidagi davlat siyosatini amalga oshirish, shuningdek tuman (shahar) aholi bandligiga ko'maklashish markazlarining samarali faoliyat ko'rsatishi tadbirlarini moliyalashtirish uchun tashkil etilgan.

Bandlik jamg'armasi yuridik shaxs tashkil etmasdan respublika va mahalliy darajalarda tashkil etiladigan davlat maqsadli jamg'armasi hisoblanadi. Bandlik jamg'armasi mablag'lari uning mustaqil balansida aks ettiriladi.

Respublika va mahalliy darajada tashkil etilgan Bandlik jamg'armasi mablag'lari O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining g'aznachiligi, g'aznachilikning Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri boshqarmalari tomonidan ochiladigan Bandlik jamg'armasining g'aznachilik hisob raqamlarida jamlanadi.

Bandlik jamg'armasining asosiy vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

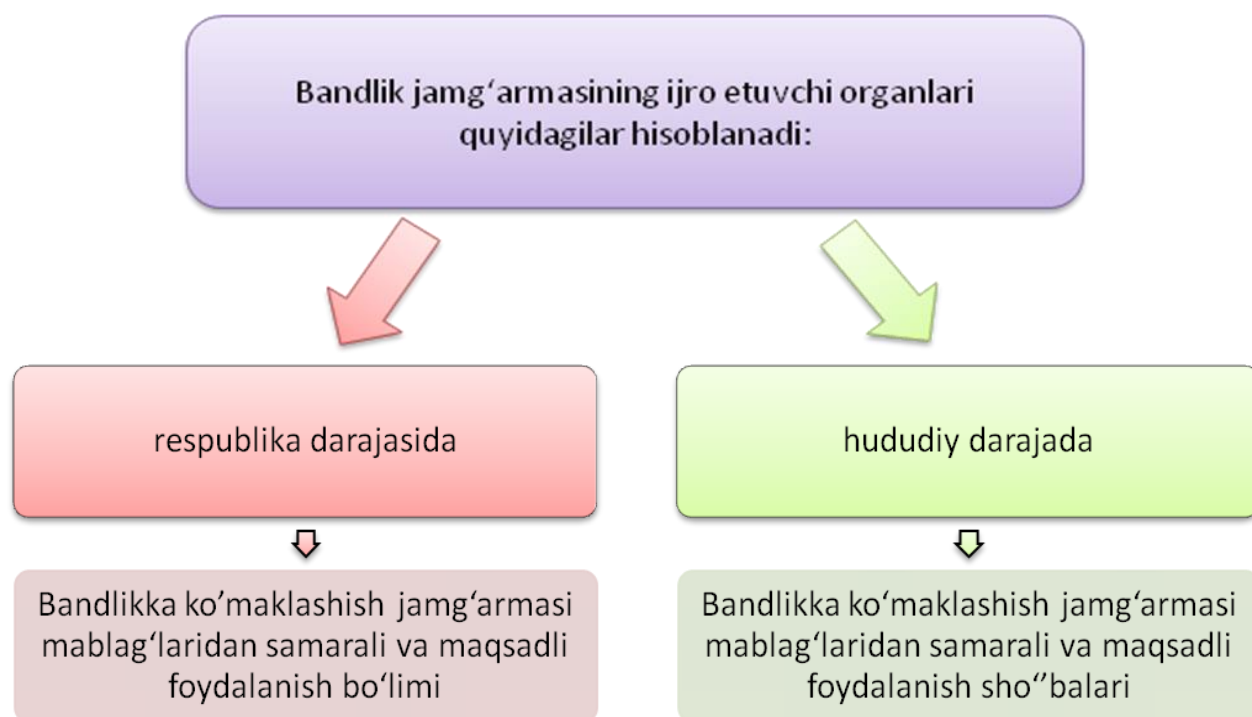
- mehnat bozorini barqaror va muvozanatli rivojlantirishni ta'minlash, aholi bandligi darajasini oshirish va mehnat resurslaridan oqilona foydalanishga maqsadli yo'naltirilgan kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirishni moliyalashtirish;

- ishsizlarni, kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar, oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini, shuningdek ish qidirishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan va mehnat bozorida teng sharoitlarda raqobatlasha

olmaydigan shaxslarni ishga joylashtirish va moddiy qo'llab-quvvatlash bo'yicha qonun hujjatlarida belgilangan kafolatlarni amalga oshirish;

– ishsizlarga va band bo'lmagan aholiga, birinchi navbatda, yoshlar, ayollar va nogironlarga kasb-hunarga qayta tayyorlash va ishga joylashtirish bo'yicha sifatli xizmatlar ko'rsatilishini tashkillashtirishga hamda mehnat organlarining moddiy-texnika bazasini mustahkamlashga doir xarajatlarni moliyalashtirish.

Bandlik jamg'armasining ijro etuvchi organlari quyidagilar hisoblanadi (16-rasm):

16-rasm. Bandlik jamg'armasining ijro etuvchi organlarining tuzilishi

Ijro etuvchi organ esa quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:

– Bandlik jamg'armasining daromadlari va xarajatlari prognozini va hisobot balanslarini shakllantiradi;

– Bandlik jamg'armasining daromadlari va xarajatlarining bajarilishi hisobini va hisobotini yuritadi, Bandlik jamg'armasi mablag'larini tasarruf etuvchi tomonidan tasdiqlagandan so'ng tegishli moliya organlariga yuboradi;

- Bandlik jamg‘armasi moliyaviy hisobotlarining haqqoniyligini ta’minlaydi;
- Bandlik jamg‘armasi mablag‘laridan maqsadli foydalanish bo‘yicha auditni tashkil qiladi;
- Bandlik jamg‘armasi mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanish masalalari bo‘yicha tushuntirishlar beradi.

3.2. Mamlakatda bandlikni ta’minlashda Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasining o‘rni

O‘zbekistonning ijtimoiy siyosatida ham, aholini ijtimoiy himoyalashning muhim sharti sifatida ham ish bilan bandlik va ishsizlikdan himoyalash siyosatini davlat budjetidan moliyalashtirish dunyodagi ko‘pgina rivojlangan mamlakatlarning boy tajribasiga asoslangandir. Ammo, bu tajribalarning ko‘pchiligi O‘zbekiston ijtimoiy siyosatining tub mohiyatiga tatbiqan takomillashtirilishi kerak.

Eng avvalo, ish bilan bandlik siyosatini amalga oshirishga yo‘naltirilgan moliyaviy mablag‘larni muvofiq tarzda taqsimlab, mehnat bozorini tartibga solishning umumdavlat va mintaqaviy sohalarini belgilab olish kerak. Mahalliy mehnat bozorini tahlil qilish asosida ajratilgan mablag‘larning har bir so‘mini ish bilan bandlikning o‘sishi ko‘rinishidagi samara bilan qaytishi uni qaerga yo‘llash kerakligini aniqlash kerak bo‘ladi. Ish bilan bandlik siyosatini amalga oshirish usullari ham qayta ko‘rib chiqilishi kerak.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasining ko‘rsatishicha, hukumat ishsizlarning ijtimoiy himoyasini ta’minlagandan keyingina, boshqa ishlarga kirishishi - dastlab ish bilan bandlikni barqarorlashtirishga, so‘ngra uning o‘sishini rag‘batlantirishga kirishishi mumkin. Bunda ish bilan bandlikning o‘sishini rag‘batlantirish uch yo‘nalishda amalga oshiriladi:

- tadbirkorlar bilan ishlash, yangi ish joylari yaratilganda soliq imtiyozlarini berish, ishsizlarning ish izlashini faollashtirish;
- ishchi kuchi taklifini rag‘batlantirish;
- yollanma ishchilar sinfini mehnat bozoridan chiqarish, o‘z-o‘zini

band qilishni rag‘batlantirish.

Ma’lumki, har qanday tartibga solish jarayoni, ma’muriy yoki iqtisodiy bo‘lishi mumkin, shu jumladan, mehnat bozoriga ham taalluqlidir. Tartibga solishning bu usullari o‘rtasidagi chegara bozor mexanizmiga aralashuv darajasi chizig‘i boylab o‘tadi. Ma’muriy usullar mehnat bozori ishiga bevosita, ba’zida hatto bozor mexanizmini buzib aralashuvni nazarda tutadi. Tartibga solishning iqtisodiy usullari buyruq beradigan emas, tavsiyaviy, rag‘batlantirish usullari asosida amalga oshadi.

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev tomonidan ishlab chiqilgan “2022 - 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi farmonida bandlikni ta’minlash bo‘yicha alohida vazifalar belgilab qoyilgan.

Taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirishda umumiy nazorat O‘zbekiston Respublikasi kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi tomonidan amalga oshirilsada, belgilangan vazifalarni Bandlik jamg‘armasi moliyalashtiradi.

3.3. Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi mablag‘larini shakllantirish va ulardan foydalanish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 24-maydagi “Bandlik sohasida davlat siyosatini yanada takomillashtirish va mehnat organlari faoliyati samaradorligini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-5052-sonli Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 24-maydagi “O‘zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3001-sonli qarorini bajarish yuzasidan, shuningdek mehnat organlari faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Mehnat organlari faoliyatini tashkil etishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2017-yil 10-iyuldagi 482-sonli qarori asosida tasdiqlangan nizomga ko‘ra,

quyidagilar Bandlik jamg'armasi mablag'larini shakllantirish manbalari hisoblanadi:

- qonun hujjatlarida nazarda tutilgan talablar buzilganligi uchun davlat mehnat huquqi inspektorlari va davlat mehnat muhofazasi texnik inspektorlari, shuningdek mehnat sharoitlari bo'yicha davlat ekspertizasining mansabdor shaxslari tomonidan belgilangan tartibda solinadigan ma'muriy jazolar summalari;

- O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligining hududiy bo'linmalariga biriktirilgan binolar, inshootlar va xonalarni sotishdan tushadigan, O'zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi tomonidan, ularni baholash va sotish bilan bog'liq aniq xarajatlardan tashqari, to'liq hajmda Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasiga yo'naltiriladigan mablag'lar;

- fuqarolarni chet ellarda ishga joylashtirish sohasida faoliyatni amalga oshirayotgan nodavlat tashkilotlar tomonidan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi belgilaydigan stavka bo'yicha, har bir ishga yo'llangan fuqaro uchun aniq belgilangan miqdorda Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasiga o'tkaziladigan ajratmalar;

- O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tasarrufidagi davlat unitar korxonalarida O'zbekiston Respublikasi davlat budjetiga va davlat maqsadli jamg'armalariga barcha soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'langandan so'ng qoladigan sof foydaning muassis tomonidan belgilanadigan miqdordagi qismi;

- qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mehnat daftarchalari blankalarini sotishdan tushadigan daromadlar;

- Bandlik jamg'armasining bo'sh turgan mablag'larini tijorat banklarida va boshqa moliyaviy tashkilotlarda joylashtirishdan olinadigan daromadlar;

- jismoniy va yuridik shaxslarning homiylik ehsonlari;

- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa tushumlar.

O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, viloyatlar va Toshkent shahri bandlik bosh boshqarmalari,

tegishli ravishda Bandlik jamg'armasi mablag'larini tasarruf etuvchilar hisoblanadilar.

Bandlik jamg'armasi mablag'laridan quyidagilar uchun foydalaniladi:

- tuman (shahar) aholi bandligiga ko'maklashish markazlarida (keyingi o'rinlarda aholi bandligiga ko'maklashish markazlari deb ataladi) ish qidiruvchi va ishsiz maqomiga ega sifatida royxatga olingan shaxslarni kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish ishlarini mablag' bilan ta'minlash;

- ishsizlik bo'yicha nafaqalar, aholi bandligiga ko'maklashish markazlarining taklifiga binoan ishlash uchun boshqa joyga ixtiyoriy ravishda ko'chib o'tish munosabati bilan kompensatsiyalar to'lash, ishsizlarga moddiy yordam berish, shuningdek qonun hujjatlariga muvofiq kasbga tayyorlash, qayta tayyorlash va malaka oshirish davrida aholi bandligiga ko'maklashish markazlari tomonidan beriladigan stipendiyalarni to'lash;

- ishsizlarga muddatidan oldin pensiya tayinlanganligi sababli O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasi xarajatlarini qoplash;

- aholi bandligiga ko'maklashish markazlarining ayrim bo'linmalari, vaqtinchalik bir martalik ish bilan ta'minlash markazlari, ishsizlarni va band bo'lmagan aholini kasb-hunarga o'qitish mintaqaviy markazlari, ishsizlarni kasb-hunarga tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish o'quv markazlariniqonunchilikka muvofiq saqlash va moddiy-texnik ta'minlash, shuningdek mehnat organlarini joylashtirish uchun binolar, xonalar sotib olish, qurish, ularni rekonstruksiya qilish va mukammal ta'mirlash ishlarini mablag' bilan ta'minlash;

- haq to'lanadigan jamoat ishlarini qonun hujjatlarida belgilangan tartibda mablag' bilan ta'minlash;

- nogironligi bo'lgan shaxslar va fuqarolarning ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lgan boshqa toifalari mehnatidan foydalanish uchun ixtisoslashtirilgan ish o'rinlari tashkil etish tadbirlarini mablag' bilan qisman ta'minlash;

– axborot-ma'lumotnomalar chiqarish va reklama-noshirlik ishlarini amalga oshirish;

– ish bilan ta'minlash, mehnatni muhofaza qilish, mehnat munosabatlarini tartibga solish, mehnatni normalash va unga haq to'lash masalalari bo'yicha normativ-uslubiy va yo'riqnoma materiallar ishlab chiqishni mablag' bilan ta'minlash;

– belgilangan tartibda respublika darajasida va hududiy darajada ijtimoiy kuzatuvlarni tashkil etish va o'tkazish, ish bilan ta'minlash masalalari bo'yicha aholining ayrim guruhlarida o'rtasida anketa so'rovlari o'tkazish;

– ish bilan band bo'lmagan aholiga yordam ko'rsatish, shu jumladan maslahatlar berish va kasbga yo'naltirishni tashkillashtirish bilan bog'liq xarajatlarni qoplash;

– aholini ish bilan ta'minlash maqsadli hududiy dasturlarini ishlab chiqishni hamda mehnat bozorida vaziyat murakkab bo'lgan tuman va shaharlarda ish o'rinlari tashkil etishni, shu jumladan, alohida hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish konsepsiyalarini tayyorlashni, xizmatlar ko'rsatish, sanoat va qishloq xo'jaligi sohalarida obektlar tashkil etish uchun muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlarini loyihalashtirishni va arxitektura-rejalashtirish topshiriqlarini ishlab chiqishni mablag' bilan ta'minlash;

– bandlik va mehnat muhofazasiga taalluqli masalalar bo'yicha maslahatlar, seminarlar, davra suhbatlari o'tkazish, maqolalar, broshyuralar, qo'llanmalar va boshqa axborot materiallarini tayyorlash va chop etish, shu jumladan, video-audioroliklar va filmlar, ilmiy-amaliy tadqiqotlar va boshqa tadbirlarni tayyorlash bilan bog'liq xarajatlarni qoplash;

– aholi bandligini ta'minlash va ishga joylashtirish, bo'sh ish o'rinlari va band bo'lmagan aholining hisobini yuritish sohalarida axborot-kompyuter tizimlari va texnologiyalarini yaratish, rivojlantirish va texnik jihatdan qo'llab-quvvatlash, shu jumladan, ularga oid dasturiy mahsulotlar ishlab chiqish va texnika vositalari sotib olish;

– mehnat organlarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni moliyalashtirish;

- aholi bandligi sohasida xalqaro hamkorlikni moliyalashtirish;
- O‘zbekiston Respublikasining chet ellarga ishga yuborilgan fuqarolarini ishga joylashtirishni tashkil etish va ularning ijtimoiy himoyasini ta‘minlash masalalari bo‘yicha xalqaro loyiha va shartnomalarni amalga oshirish bilan bog‘liq xarajatlarni moliyalashtirish;
- Bandlik jamg‘armasining g‘aznachilikdagi shaxsiy raqamiga tushadigan mablag‘larning 5 foizini yo‘naltirish orqali mehnat organlari xodimlarini moddiy rag‘batlantirish va moddiy-texnik bazani mustahkamlash jamg‘armasini shakllantirish;
- qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa chora-tadbirlarni moliyalashtirish.

Tayanch iboralar: bandlikka ko‘maklashish, mehnat bozori, ijtimoiy himoya, kasb-hunar tayyorlash, ishsizlik nafaqasi, yangi ish o‘rinlari, mehnat sharoitlari, moddiy yordam, yollanma ishchilar, kasbga qayta tayyorlash, mahalliy mehnat bozori, bandlik dasturi, g‘aznachilik hisobi, mehnat organlari.

Mustaqil ish savollari

1. Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasining asosiy maqsadi nima?
2. Bandlik jamg‘armasining daromad manbalariga nimalar kiradi?
3. Ishsizlik bo‘yicha nafaqa qanday holatlarda to‘lanadi?
4. O‘zbekiston Respublikasida bandlik siyosatini amalga oshirishda davlat jamg‘armasining qanday o‘rni bor?
5. Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi mablag‘laridan qanday maqsadlarda foydalaniladi?
6. Yangi ish o‘rinlari yaratishda davlat tomonidan qanday rag‘batlantirish choralari qo‘llaniladi?
7. Bandlik jamg‘armasining ijro etuvchi organlari qanday vazifalarni bajaradi?
8. Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasining mablag‘lari qaysi tashkilotlar tomonidan boshqariladi?

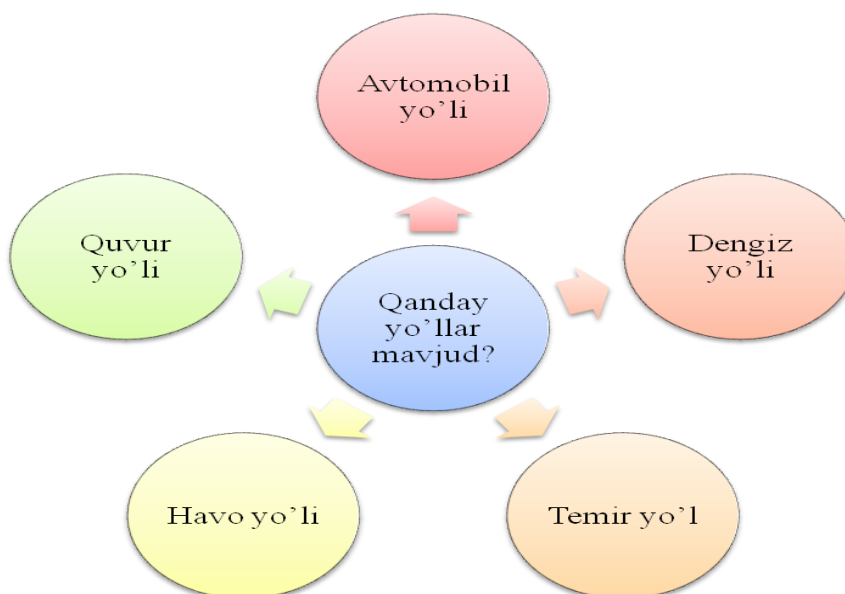
9. Mehnat organlarining moddiy-texnika bazasini rivojlantirish uchun jamg'arma mablag'lari qanday yo'naltiriladi?

10. O'zbekiston Respublikasida mehnat organlari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qaysi farmon va qarorlar qabul qilingan?

IV-BOB. AVTOMOBIL YO‘LLARINI RIVOJLANTIRISH MAQSADLI JAMG‘ARMASI

4.1. Respublika yo‘l jamg‘armasining ahamiyati, maqsadi va vazifalari

Avvaldan yo‘llar xalqlarni birlashtirib turadigan, o‘zaro savdo-sotiq aloqalarini amalga oshiradigan muhim tizim hisoblangan. Yo‘llarni rivojlantirmasdan, uning holatini yaxshilamasdan turib, iqtisodiyotni rivojlantirish mumkin emas. Buni inobatga olib, hukumatimiz tomonidan avtomobil yo‘llarini qurish, ta‘mirlash va saqlash ishlariga ustuvor yo‘nalish sifatida qaralmoqda.

17-rasm. Dunyoda mavjud yo‘llarning turlari

O‘zbekistonda nafaqat avtomobil yo‘llari, shuningdek, havo yo‘llari, temir yo‘llari, hattoki, quvur yo‘llari ham mavjud.

Davlatning budjetdan tashqari jamg‘armalari tarkibida Respublika yo‘l jamg‘armasi alohida o‘rinni egallaydi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika yo‘l jamg‘armasi konsolidatsiyalashgan budjet tarkibidagi boshqa maqsadli jamg‘armalar kabi samarali faoliyat olib bormoqda. Bu holat, ayniqsa, shakllanayotgan

daromadlar tarkibi va mablag'lardan maqsadli foydalanishni kuchaytirishda bir qator ijobiy o'zgarishlar ko'rinishida sodir bo'lmoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda ham davlat maqsadli jamg'armalari ko'plab uchraydi. Ular o'zining vazifasi doirasida ishlarni amalga oshiradi.²⁷

1-jadval

O'zbekistonda yo'l sohasida strategik ahamiyatga ega bo'lgan tashkilotlar

T/r	O'zbekistonda yo'l sohasida strategik ahamiyatga ega bo'lgan tashkilotlar	Qachon tashkil etilgan?	Qancha uzunlikdagi yo'llar mavjud? (Km)
	O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi	2017-yil 14-fevral	42695
	"O'zbekiston havo yo'llari" milliy aviakompaniyasi	1992-yil 28-yanvar	-
	"O'zbekiston temir yo'llari" aksiyadorlik jamiyati	1994-yil 7-noyabr	4303

Mamlakatimizda Respublika yo'l jamg'armasi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qaroriga muvofiq tashkil etilgan. jamg'arma umumiy foydalaniladigan avtomobil yo'llarini saqlash, ta'mirlash, rekonstruksiya qilish va qurish bilan bog'liq xarajatlarni moliyalashtirishga safarbar etilgan.

Vazirlar Mahkamasining 2003-yil 21-avgustdagi 361-son Qarori bilan "O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi Respublika yo'l jamg'armasi to'g'risida"gi Nizom tasdiqlandi. Keyinchalik, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi va O'zbekiston

²⁷ Richard Allen and Dimitar Radev. "Extrabudgetary Funds". International Monetary Fund. 2022. – p. 12.

Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Respublika yo‘l jamg‘armasi faoliyatlarini tashkil etish to‘g‘risida” 2017-yil 14-fevraldagi PQ-2776-sonli qaroriga ko‘ra Respublika yo‘l jamg‘armasi O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligidan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Hududlarni kompleks rivojlantirish va kommunal soha, transport, kapital qurilish, qurilish industriyasi masalalari kompleksiga boysundirildi.

Yangi tasdiqlangan nizomga ko‘ra jamg‘arma yuridik shaxs hisoblanadi, mustaqil balansga, O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining G‘aznachiligida g‘aznachilik hisob raqamlariga, tijorat banklarida hisob raqamlariga, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankida xorijiy valyutadagi hisob raqamlariga va boshqa rikvizitlariga ega.

Jamg‘armaning daromadlari va xarajatlari mablag‘larni shakllantirish va sarflashning maqsadli yo‘naltirilganligi saqlanib qolgan holda O‘zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjeti tarkibiga kiradi, shuningdek Jamg‘armaning maxsus yig‘ma balansida aks ettiriladi.

Respublika yo‘l jamg‘armasining asosiy maqsadi - umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llari tarmog‘ini rivojlantirish va takomillashtirish dasturlarini (loyihalarini) hamda ularning zarur tarzda texnik holatiga va o‘tkazish qobiliyatiga erishishga yo‘naltirilgan tadbirlarni moliyalashtirish uchun mablag‘larni jamlash va ulardan samarali foydalanish hisoblanadi.

Jamg‘arma o‘ziga yuklangan vazifalardan kelib chiqib, quyidagi funksiyalarni bajaradi:

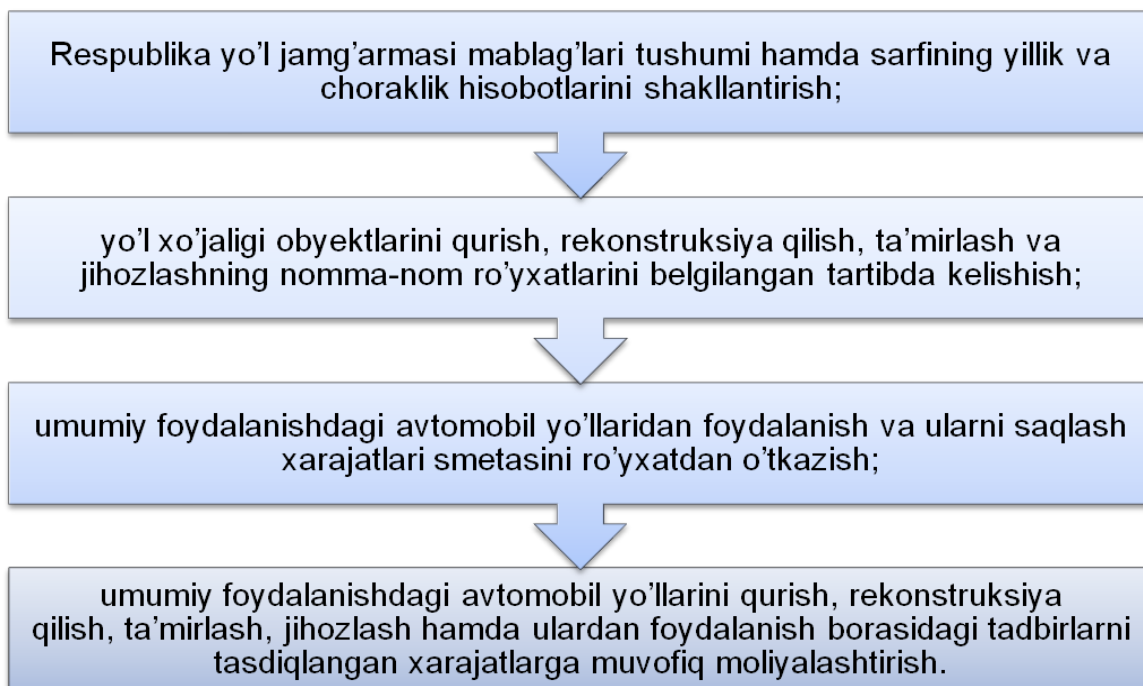
1. Respublika yo‘l jamg‘armasi mablag‘lari tushumi hamda sarfining yillik va choraklik hisobotlarini shakllantirish sohasida:

- jamg‘arma daromadlari va xarajatlarining har yillik balanslari loyihalarini O‘zbekiston Respublikasining konsolidatsiyalashgan budjeti loyihasiga kiritish uchun ishlab chiqadi va belgilangan muddatlarda O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligiga taqdim etadi;

- xarajatlarning tasdiqlangan parametrlarini O‘zbekiston Respublikasi Avtomobil yo‘llari davlat qo‘mitasiga, Yo‘l-qurilish ishlari sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasiga etkazadi;

– bo‘lajak yilga jamg‘arma daromadlari parametrlarini O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi bilan kelishgan holda yillar va oylarga bo‘lib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasiga va Davlat bojxona qo‘mitasiga yetkazadi;

– tushish manbalari va respublika mintaqalari bo‘yicha jamg‘arma daromadlari, shuningdek jamg‘arma xarajatlarining asosiy yo‘nalishlari bo‘yicha hisobini yuritadi;

18-rasm. Respublika yo‘l jamg‘armasining vazifalari

– O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi, Davlat bojxona qo‘mitasi va Ichki ishlar vazirligi bilan birgalikda jamg‘armaga mablag‘larni yig‘ish va tushumlarning to‘liqligini nazorat qilish ishlarini olib boradi;

– daromadlar tushumi prognozi bajarilishini tahlil qiladi hamda O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi va Davlat bojxona qo‘mitasi bilan birgalikda daromadlar tushumi prognozi bajarilishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan omillarni bartaraf etish choralarini ko‘radi;

– jamg‘armaning daromadlari va xarajatlari bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini ishlab chiqadi va tegishli organlarga kiritadi;

– jamg‘arma daromadlari shakllantirilishi tartibini takomillashtirish va samaradorligini oshirish bo‘yicha aniq maqsadga yo‘naltirilgan ishlarni amalga oshiradi;

2. Yo‘l xo‘jaligi obektlarini qurish, rekonstruksiya qilish, ta‘mirlash va jihozlashning nomma-nom royxatlarini belgilangan tartibda kelishish sohasida:

– loyiha-qidiruv ishlari, umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini qurish, rekonstruksiya qilish va mukammal ta‘mirlashning manzilli royxatlarini kelishadi;

– umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini saqlash va joriy ta‘mirlash uchun xarid qilinadigan texnologik asbob-uskunalar, texnika va mashina-mexanizmlar royxatini kelishadi;

3. Umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llaridan foydalanish va ularni saqlash xarajatlari smetasini royxatdan o‘tkazish sohasida:

– O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Yo‘l-qurilish ishlari sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasini, O‘zbekiston Respublikasi Avtomobil yo‘llari davlat qo‘mitasining markaziy apparatini, Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar avtomobil yo‘llari hududiy bosh boshqarmalarini saqlashga xarajatlar smetasini royxatdan o‘tkazadi;

– umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini saqlashga va joriy ta‘mirlashga, shu jumladan Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyatlar avtomobil yo‘llari hududiy bosh boshqarmalari bo‘yicha tuman yo‘llardan foydalanish korxonalarini, yo‘llardan muntazam foydalanish korxonalarini va ko‘priklardan foydalanish korxonalarini saqlashga xarajatlarning yig‘ma smetalarini royxatdan o‘tkazadi;

4. Umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini qurish, rekonstruksiya qilish, ta‘mirlash, jihozlash hamda ulardan foydalanish borasidagi tadbirlarni tasdiqlangan xarajatlarga muvofiq moliyalashtirish sohasida:

– umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini qurish, rekonstruksiya qilish, mukammal ta‘mirlashning belgilangan tartibda tasdiqlangan manzilli royxatlari asosida jamg‘arma xarajatlarini, shuningdek umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini saqlash va joriy ta‘mirlashga xarajatlarning yig‘ma smetalarini moliyalashtiradi;

– O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining xalqaro va xorijiy moliya institutlarining qarzlari jalb etish bo‘yicha qarorlariga muvofiq amaldagi investitsiya loyihalarini bo‘yicha ijro etuvchi organ sifatida ish ko‘radi.

Jamg‘arma shuningdek quyidagi huquqlarga ham ega:

– qonun hujjatlarida belgilangan tartibda tashqi iqtisodiy faoliyatni amalga oshirish;

– jamg‘armani boshqarish kengashi tomonidan belgilanadigan milliy valyutadagi bo‘sh mablag‘larni O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklaridagi depozitlarga joylashtirish;

– O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki bilan tuzilgan bosh bitim asosida xorijiy valyutadagi bo‘sh mablag‘larni xorijiy banklardagi depozitlarda joylashtirish;

– O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining va O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlariga muvofiq xalqaro va xorijiy moliya institutlarining qarzlari jalb etgan holda amaldagi investitsiya loyihalarini amalga oshirish bo‘yicha Jamg‘arma huzuridagi bo‘linmalar faoliyatini tashkil etish;

– jamg‘arma faoliyati bilan bog‘liq shartnomalar tuzish;

– O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi va Davlat bojxona qo‘mitasidan - ajratmalar hisoblanganligi va tushumi, ortiqcha to‘langan summalar qaytarilishi summasi, Jamg‘armaga to‘lovlar bo‘yicha nadoimkalar miqdori to‘g‘risidagi tezkor hisobotni, har oylik hisobotlarni, ma‘lumotlarni va boshqa ma‘lumotlarni olish;

– tijorat banklaridan - belgilangan tartibda Jamg‘arma depozitlari harakatlari to‘g‘risidagi ma‘lumotlarni;

– O‘zbekiston Respublikasi Avtomobil yo‘llari davlat qo‘mitasi va Jamg‘arma mablag‘lari sarfi bo‘yicha buyurtmachilardan - jamg‘arma mablag‘laridan foydalanish yuzasidan buxgalteriya va statistika axborotini olish va boshqalar.

4.2. Respublika yo‘l jamg‘armasi moliyaviy resurslarining shakllanishi va xarajatlarini amalga oshirish yo‘nalishlari

Yuqorida keltirilgan vazifa va funksiyalarni amalga oshirishda Respublika yo‘l jamg‘armasi tegishli mablag‘larga ega bo‘lishi kerak. Jamg‘arma moliyaviy resurslarini shakllantirish mobaynida O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi va Davlat bojxona qo‘mitasi bilan birgalikda tushumlar turlari va respublika mintaqalari bo‘yicha jamg‘armaning daromadlari prognozi bajarilishining holatini tahlil qiladi va daromadlarning normal tushishiga salbiy ta’sir ko‘rsatayotgan omillarni bartaraf etish yuzasidan birgalikda choralar ko‘radi.

Jamg‘arma daromadlari quyidagi manbalar hisobiga shakllantiriladi:

- O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksiga muvofiq jamg‘armaga to‘lanadigan majburiy ajratmalar va yig‘imlar;
- xalqaro moliya institutlari va boshqa xorijiy donorlarning grantlari;
- xayriya ehsonlari;
- jamg‘armaning milliy valyutadagi vaqtincha bo‘sh mablag‘larini O‘zbekiston Respublikasining tijorat banklaridagi depozitlarda va xorijiy valyutani xorijiy banklarning depozitlarida joylashtirishdan tushgan daromadlar, shuningdek qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa tushumlar.

Eng muhimi shundaki, jamg‘armaning vaqtincha bo‘sh mablag‘larini tijorat banklarida joylashtirishdan foizlar tarzida olinadigan daromadlarga soliq solinmaydi.

Jamg‘armaga majburiy ajratmalar va yig‘imlarni to‘lash tartibi va ularning stavkalari miqdorlari har yili davlat budjeti tasdiqlanishi bilan bir vaqtda belgilanadi va O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi tomonidan to‘lovchilarga yetkaziladi.

Jamg‘armaga tushumlar O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining axborot tizimida ochilgan jamg‘arma daromadlari bo‘yicha tegishli g‘aznachilik hisob raqamlari orqali O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Toshkent shahar bosh boshqarmasining Hisob-kitob-kassa markazida ochilgan yagona g‘aznachilik hisob raqamiga o‘tkaziladi.

Jamg'armaga mablag'larni yig'ish va tushumlarning to'liqligini nazorat qilishni ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi, Davlat bojxona qo'mitasi va Ichki ishlar vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

Jamg'arma mablag'larini sarflash tegishli shaxsiy g'aznachilik hisob raqamlari orqali amalga oshiriladi. Jumladan, umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini qurish, loyihalash, rekonstruksiya qilish, ta'mirlash, saqlashga, shu jumladan, jihozlashga (qurish, rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash uchun texnologik asbob-uskunalar, texnika va mashina-mexanizmlar xarid qilish), jamg'armaning Ijro etuvchi direksiyasini, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Yo'l-qurilish ishlari sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasini, O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasining markaziy apparatini, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar hududiy avtomobil yo'llari bosh boshqarmalarini, tuman yo'llardan foydalanish korxonalarini, yo'llardan muntazam foydalanish korxonalarini va ko'priklardan foydalanish korxonalarini saqlashga sarflanadi.

Xorij tajribasida jamg'armalar mustaqil hisoblanib, ular asosiy daromadlarni qo'shimcha faoliyatdan, ya'ni fond birjalaridan topishadi²⁸.

Jamg'armaning tegishli valyuta ko'rinishidagi mablag'lari:

- umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini qurish, rekonstruksiya qilish va ta'mirlash uchun import bo'yicha yo'l texnikasi, asbob-uskunalar, texnologiyalar va materiallar xarid qilish bo'yicha Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi va hududiy bosh boshqarmalarning xarajatlarini moliyalashtirishga;

- O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi, uning bo'linmalari, Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Yo'l-qurilish ishlari sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi va jamg'armaning malakali kadrlarini chet elda yoki xorijiy mutaxassislarni respublikaga taklif qilib tayyorlashga;

- umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini qurish, rekonstruksiya qilish va ta'mirlash uchun jamg'arma tomonidan jalb etilgan xorijiy qarzlarni qaytarishga;

²⁸ Richard Allen and Dimitar Radev. "Extrabudgetary Funds". International Monetary Fund. 2022. – p. 19.

– O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi bilan kelishgan holda xorijiy valyutani milliy valyutaga konvertatsiya qilish yo‘li bilan umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini qurish, rekonstruksiya qilish va ta‘mirlashni moliyalashtirishga sarflanadi.

Avtomobil yo‘llarini joriy ta‘mirlash va saqlash bilan bog‘liq xarajatlarni moliyalashtirishga jamg‘armaning maxsus g‘aznachilik hisob raqamidan tushayotgan pul mablag‘larini o‘tkazish va ulardan maqsadli foydalanish uchun tegishli foydalanish korxonalari tomonidan xizmat ko‘rsatiladigan banklarda 22626 - “Korxonalar va tashkilotlarning maqsadli mablag‘lari” maxsus moliyalashtirish hisob raqamlari ochiladi. Umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarini joriy ta‘mirlash va saqlash bilan bog‘liq xarajatlarni moliyalashtirish rejalashtirilgan choraklik hajmning 15 foizi miqdorida avans berish yo‘li bilan amalga oshiriladi, keyinchalik tasdiqlangan xarajatlar smetasi doirasida ajratilgan avans to‘lovlari har oyda chegirib tashlangan holda amalda bajarilgan ishlar oyma-oy moliyalashtiriladi.

4.3. Respublika yo‘l jamg‘armasi budjetini tuzish, ko‘rib chiqish va tasdiqlash

Jamg‘armaning daromadlari va xarajatlari prognozi O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi bilan kelishgan holda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan jamg‘armaning daromadlari va xarajatlari tasnifi asosida ishlab chiqiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Avtomobil yo‘llari davlat qo‘mitasi va Jamg‘arma mablag‘lari sarfi bo‘yicha buyurtmachilar har yili 1-iyundan kech bo‘lmagan muddatda jamg‘armaga zarur ma‘lumotlarni taqdim etadilar, ular asosida jamg‘armaning ijro etuvchi direksiyasi har yili 15-iyundan kech bo‘lmagan muddatda jamg‘armani boshqarish kengashi bilan kelishgan holda joriy yilga kutilayotgan ijroni va kelgusi yilga jamg‘arma xarajatlari prognozini belgilaydi.

Kelgusi yilga tushumlar manbalari bo‘yicha daromadlar prognozi:

– Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo‘yicha oldingi yilda jamg‘armaga mablag‘larning amaldagi tushumi va daromadlar manbalari bo‘yicha joriy yilda kutilayotgan tushumlar;

– Qoraqalpog‘iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri bo‘yicha jamg‘armaga ajratmalar va yig‘imlar bo‘yicha hisobot moliya yili oxirida yuridik shaxslarning kreditorlik qarzlari hisobga olingan holda O‘zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo‘mitasi bilan kelishgan holda O‘zbekiston Respublikasining maqroiqtisodiy ko‘rsatkichlari asosida bevosita jamg‘arma tomonidan ishlab chiqiladi.

Foydalanishning asosiy yo‘nalishlari va respublika hududlari bo‘yicha kelgusi yilga taqdim etiladigan xarajatlar prognozi oldingi yilda haqiqatda foydalanilgan mablag‘lar va asosiy yo‘nalishlar (avtomobil yo‘llarini loyihalashtirish, qurish, rekonstruksiya qilish, ta‘mirlash va saqlash) hududlar bo‘yicha joriy yilga tasdiqlangan prognozlar bilan taqqoslanib, joriy yilning birinchi choragida kutilayotgan mablag‘lardan foydalanish hisobga olingan holda jamg‘arma tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Avtomobil yo‘llari davlat qo‘mitasi va jamg‘arma mablag‘lari sarfi bo‘yicha buyurtmachilar bilan birgalikda belgilanadi. Bunda umumiy foydalanishdagi avtomobil yo‘llarida favqulodda vaziyatlarning oldini olish va oqibatlarini tugatish bo‘yicha ishlarni moliyalashtirish uchun zaxira (xarajatlar yillik hajmining kamida 3 foizi miqdorida) hosil bo‘lishi nazarda tutiladi.

Jamg‘arma ishlab chiqilgan kelgusi yilga daromadlar va xarajatlarning prognozini O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligiga joriy yilning 1-iyulidan kechikmay qonun hujjatlarida belgilangan muddatlarda taqdim etadi.

Jamg‘arma daromatlari va xarajatlarning aniqlashtirilgan prognozi O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kelgusi yilga O‘zbekiston Respublikasi davlat budjetining asosiy parametrlari prognozi bilan bir vaqtda kiritiladi.

O‘zbekiston Respublikasining davlat budjeti O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari tomonidan tasdiqlangandan, shuningdek, kelgusi yilga O‘zbekiston Respublikasi davlat budjeti

parametrlari to'g'risidagi tegishli qaror qabul qilingandan keyin jamg'arma besh kun muddatda:

- yil choraklari va hududlar bo'yicha bo'lib chiqqan holda kelgusi yilga Jamg'arma daromadlarining tasdiqlangan asosiy parametrlarini - O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasiga va Davlat bojxona qo'mitasiga;

- yil choraklari va oylar bo'yicha bo'lib chiqqan holda kelgusi yilga jamg'arma xarajatlarining tasdiqlangan asosiy parametrlarini (yo'nalishlar) yetkazadi.

Jamg'arma O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi bilan birgalikda daromadlarning tasdiqlangan parametrlari olingan kundan boshlab bir hafta muddatda chorakma-chorak bo'lib chiqib va respublika mintaqalari bo'yicha manbalar bo'yicha daromadlarning yillik prognozini belgilaydi va uni O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi bilan kelishgan holda Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri davlat soliq boshqarmalariga yetkazadi.

Jamg'arma xarajatlari prognozi olingan kundan boshlab bir oy muddatda kelgusi yilga belgilangan tartibda:

- a) Jamg'arma mablag'larini sarflash bo'yicha buyurtmachilar:

- O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi va Jamg'arma bilan kelishilgan avtomobil yo'llarini qurish va rekonstruksiya qilishning manzilli royxatlarini va umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini saqlash va joriy ta'mirlash uchun xarid qilinadigan texnologik asbob-uskunalar, texnika va mashina-mexanizmlar royxatini;

- O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi va Jamg'arma bilan kelishilgan umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini mukammal ta'mirlash bo'yicha manzilli royxatlarni;

- O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi va Jamg'arma bilan kelishilgan umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarida favqulodda vaziyatlarning oldini olish va oqibatlarini tugatish bo'yicha ishlarni amalga oshirishning manzilli royxatlarini;

- avtomobil yo'llarini qurish, rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash hamda umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini saqlash va

joriy ta'mirlash uchun xarid qilinadigan texnologik asbob-uskunalar, texnika va mashina-mexanizmlar bo'yicha xarajatlar smetasini;

– umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini saqlash va joriy ta'mirlashga, shu jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar avtomobil yo'llari bosh boshqarmalari bo'yicha tuman yo'llardan foydalanish korxonalarini, yo'llardan muntazam foydalanish korxonalarini va ko'priklardan foydalanish korxonalarini saqlashga xarajatlarning yig'ma smetalarini tasdiqlaydi;

b) O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasining markaziy apparatini, Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlar hududiy avtomobil yo'llari bosh boshqarmalarini, tuman yo'llardan foydalanish korxonalarini, yo'llardan muntazam foydalanish korxonalarini va ko'priklardan foydalanish korxonalarini saqlashga xarajatlar smetalarini tasdiqlaydi;

v) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Yo'l-qurilish ishlari sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi Davlat inspeksiyasini saqlashga xarajatlar smetasini tasdiqlaydi;

g) Jamg'arma xarajatlar smetalarini kelishadi va royxatdan o'tkazadi, shuningdek ularni tegishli shaxsiy g'aznachilik hisob raqamiga kiritadi.

Umumiy foydalanishdagi avtomobil yo'llarini saqlashga xarajatlarning tasdiqlangan yig'ma smetasi asosida O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi va uning hududiy bosh boshqarmalari normativ mezonlarni qo'llash yo'li bilan va avtomobil yo'llarining toifasi, ahamiyati va masofasiga qarab tegishli foydalanish korxonalari bo'yicha Jamg'armaning xarajatlari prognozini taqsimlaydi va ularga xizmat ko'rsatishga kontraktlar tuzadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2019-yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va davlat budjeti parametrlari hamda 2020-2021-yillarga budjet mo'ljallari to'g'risida" gi 26-dekabr 2018-yilda qabul qilingan PQ-4086-son Qaroriga ko'ra 2019-yil 1-yanvardan boshlab O'zbekiston Respublikasining Avtomobil yo'llari davlat Qumitasi tasarrufiga o'tkazildi va uning asosiy funktsiyalarini bajarish maqsadidagi manzilli dasturlarni kelishish va moliyalashtirish

O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi funktsiyasiga o'tkazildi. Yo'l xo'jaligi sohasidagi qurilish, rekonstruktsiya qilish, ta'mirlash va jihozlash bo'yicha manzilli dasturlarni moliyalashtirish va kelishish, shuningdek, avtomobil yo'llaridan foydalanish va saqlash bo'yicha xarajatlarni moliyalashtirish, O'zbekiston Respublikasi Avtomobil yo'llari davlat qo'mitasi, uning hududiy bosh boshqarmalari, tuman yo'llardan foydalanish korxonalari, yo'llardan muntazam foydalanish korxonalari, ko'priklardan foydalanish korxonalari, Respublika yo'l jamg'armasi va Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Yo'l-qurilish ishlari sifatini nazorat qilish Davlat inspeksiyasini saqlash funktsiyalarini O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi zimmasiga yuklandi hamda boshqaruv xodimlarining cheklangan sonini 9 birlikdan iborat etib belgilagan holda Respublika yo'l jamg'armasini yo'l xo'jaligi sohasida xalqaro moliyaviy institutlar, xorijiy hukumat moliya tashkilotlari ishtirokidagi investitsiya loyihalarini amalga oshirish bo'yicha ijrochi organ sifatida belgilandi.

Tayanch iboralar: yo'l jamg'armasi, avtomobil yo'llari, ta'mirlash, rekonstruktsiya, moliyalashtirish, jamg'arma daromadlari, xarajatlar smetasi, umumiy foydalanish, hukumat qarori, xalqaro moliyaviy institutlar, yo'l-qurilish ishlari.

Mustaqil ish savollari

1. Respublika yo'l jamg'armasining asosiy maqsadi nima?
2. Respublika yo'l jamg'armasining daromadlari qanday manbalar hisobiga shakllanadi?
3. Yo'l jamg'armasi qaysi yilda va qanday qarorga ko'ra tashkil etilgan?
4. Jamg'arma mablag'laridan qanday yo'nalishlarda foydalaniladi?
5. Jamg'armaning yillik xarajatlari prognozini qaysi vazirlik tasdiqlaydi?
6. Avtomobil yo'llarini saqlash va joriy ta'mirlash bo'yicha xarajatlarni moliyalashtirish qanday amalga oshiriladi?

7. Jamg'armaning bo'sh turgan mablag'larini joylashtirishdan olinadigan daromadlarga soliq solinadimi?

8. Yo'l xo'jaligi sohasida xalqaro moliyaviy institutlar ishtirokidagi loyihalar bo'yicha qaysi ijrochi organ sifatida belgilanadi?

9. Jamg'arma daromadlari va xarajatlari qaysi davlat organlari bilan kelishiladi?

10. Yo'l jamg'armasi mablag'lari sarfining nazoratini qaysi vazirlik amalga oshiradi?

V-BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG‘ARMASI

5.1. O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi faoliyati va uning tashkiliy-huquqiy asoslari

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi moliyaviy muassasadir va u ustuvor investitsiya loyihalarini hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarini modernizatsiya qilish va texnik jihatdan qayta jihozlashga, mamlakatni muttasil, barqaror va mutanosib ravishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga erishilishiga, shuningdek samarali tarkibiy va investitsiya siyosati amalga oshirilishiga doir loyihalarni moliyalashtirish uchun Qonunda belgilangan mablag‘larni jamlaydi²⁹.

Iqtisodiyotning yetakchi, eng avvalo, bazaviy tarmoqlarini modernizatsiyalash va texnikaviy qayta qurollantirish loyihalari amalga oshirilishini ta’minlash, mamlakatni muttasil, barqaror va mutanosib ravishda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishga erishish, shuningdek, samarali tarkibiy va investitsiyaviy siyosatni amalga oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Markaziy bankining ustav sarmoyasi 1,0 mlrd. AQSh dollari miqdorida bo‘lgan O‘zbekiston Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasini tashkil etish to‘g‘risidagi taklifi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 11 maydagi PF-3751-son Farmoni bilan qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 11 maydagi “O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasini tashkil etish to‘g‘risida”gi PF-3751-sonli Farmoniga muvofiq hamda ustuvor investitsiya loyihalarini samarali moliyalashtirishni ta’minlash maqsadida 2006 yil 16-mayda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-350-sonli Qarori qabul qilindi va unga muvofiq:

– Jamg‘armaning ijro etuvchi direksiyasi Jamg‘arma ijroiya organi va uning mablag‘larini tasarruf etuvchi hisoblandi;

²⁹ O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksi 47-modda. 2013 yil 26-dekabr.

– Jamg‘armaning ijro etuvchi direksiyasi tarkibida tegishli loyihalarni moliyalashtirish bo‘yicha tavsiyanomalar berilishi uchun mas’ul bo‘lgan ekspert guruhi tashkil qilinadigan bo‘ldi;

– Jamg‘armaning ijro etuvchi direktori O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan lavozimga tayinlanadi va undan ozod qilinadi, maqomi bo‘yicha esa Vazir o‘rinbosariga tenglashtiriladi;

– Jamg‘armaning ijro etuvchi direksiyasi faoliyati Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengash tomonidan tasdiqlanadigan xarajatlar smetasi asosida Jamg‘arma mablag‘lari hisobidan ta‘minlanadi deb e‘tirof etildi.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida tashkil etilib, yuridik shaxs huquqlariga, o‘zining mustaqil balansiga, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankida hisobvaraq, shu jumladan, xorijiy valyutadagi hisobvarag‘iga, O‘zbekiston Respublikasi Davlat gerbi tushirilgan muhriga ega. O‘zbekiston Respublikasi Hukumati O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi timsolida Jamg‘arma muassisi hisoblanadi. Jamg‘arma mablag‘lari O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining Toshkent shahar Bosh boshqarmasida Jamg‘armaning maxsus hisobvaraqlarida jamlanadi.

2008 yil 5-martda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-811-sonli “O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi faoliyatini yanada kengaytirish hamda resurs bazasini mustahkamlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” Qarori qabul qilinib, unga muvofiq, mamlakat iqtisodiyotini barqaror, jadal va mutanosib rivojlantirish uchun moliyaviy bazani yanada mustahkamlash, samarali tarkibiy va investitsiya siyosatini olib borish hamda O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi funksiyalari va vakolatlarini kengaytirish maqsadida, O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Markaziy bankining 2008-2010 yillar mobaynida O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi ustav kapitalini bosqichma-bosqich 5,0 mlrd. AQSh dollariga etkazish to‘g‘risidagi taklifi qabul qilindi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 11 maydagi «O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot

jamg'armasini tashkil etish to'g'risida»gi PF-3751-sonli nazarda tutilgan asosiy faoliyat yo'nalishlariga qo'shimcha ravishda Jamg'arma mablag'lari quyidagilar uchun ishlatilishi mumkinligi ta'kidlab o'tildi:

- kelajakda, birinchi navbatda qishloq hududlarida, yangi sanoat ishlab chiqarishlarini joylashtirish uchun ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish va tiklash loyihalarini moliyalash maqsadida, shu jumladan Davlat budjeti mablag'lari hisobidan qoplanadigan imtiyozli kreditlar berish;

- iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiyalash, texnikaviy va texnologik qayta jihozlash bo'yicha Hukumat tomonidan tasdiqlangan dasturlar doirasida, tijorat banklarga xorijiy valyutada ochiladigan kredit liniyalari orqali investitsiya loyihalarini jadal moliyalashtirish va amalga oshirishni ta'minlash;

- yangi zamonaviy xorijiy texnologiyalar, texnika va uskunalar hamda strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqa tovarlarni tasdiqlangan davlat dasturlariga muvofiq xarid qilish uchun Hukumat qarorlari bo'yicha imtiyozli kreditlar berish;

- yangi tashkil etilayotgan moliyaviy institutlar hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida xorijiy investitsiyalar ishtirokida strategik ahamiyatga ega bo'lgan korxonalarning ustav kapitaliga investitsiya kiritish;

- davlatning tashqi qarzlarini bo'yicha xalqaro moliya institutlari va xorijiy kreditorlar oldidagi majburiyatlarni muddatidan oldin to'lash.

Shu jumladan, O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'larining bo'sh qoldiqlari umumiy hajmi uning jami aktivlarining kamida qirq foizini tashkil etishi lozimligi ham ta'kidlab o'tildi.

2009 yilning 10 martida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 61-sonli "O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashtirish uchun tijorat banklari kredit liniyalari ochish tartibi haqidagi nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi Qarori qabul qilindi.

2012 yil 9 martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-1725-sonli "O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot

jamg'armasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Qarori qabul qilinib, unga muvofiq, korxonalarni modernizatsiya qilish, texnik va texnologik qayta jihozlash jarayonlarini amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi rolini oshirish hamda ishtiroki ko'lamini kengaytirish, mamlakat sanoatining yetakchi tarmoqlarida va ishlab chiqarish infratuzilmasidagi strategik investitsiya loyihalarini birgalikda moliyalash hajmlarini ko'paytirish uchun Jamg'armaning resurs bazasini mustahkamlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi resurs bazasini yanada mustahkamlash chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2010 yil 11 avgustdagi PQ-1387-son Qaroriga muvofiq Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining ustav kapitali belgilangan 10 mlrd AQSh dollari miqdorida shakllantirildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Markaziy banki, Tashqi iqtisodiy aloqalar, investitsiyalar va savdo vazirligining 2012 - 2016 yillar mobaynida O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining ustav kapitalini bosqichma-bosqich 15 mlrd AQSh dollariga etkazish to'g'risidagi taklifiga rozilik berildi hamda O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi ijro etuvchi direksiyasining boshqaruv xodimlari cheklangan soni 32 nafar kishidan iborat yangi tuzilmasi tasdiqlandi.

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining ijro etuvchi direksiyasi Jamg'arma mablag'larini tasarruf etuvchi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining *asosiy vazifalari* quyidagilardan iborat:

- davlatning Jamg'armaga yo'naltiriladigan moliyaviy mablag'larini jamlash;

- iqtisodiyotni rivojlantirish hamda ishlab chiqarishni tarkibiy jihatdan o'zgartirish va modernizatsiya qilishdagi ustuvor vazifalarni amalga oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lgan g'oyat muhim loyihalarni moliyalashtirish;

– strategik jihatdan muhim ahamiyatga ega bo‘lgan korxonalarni, birinchi navbatda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarini yangilash va texnik jihatdan qayta qurollantirish dasturlarini kreditlash;

– yoqilg‘i-energetika kompleksi, kimyo sanoati, mashinasozlik va rangli metallurgiya tarmoqlarini texnik jihatdan qayta qurollantirishga hamda ishlab chiqarish sur‘at va hajmlarini oshirishga yo‘naltirilgan loyihalar moliyalashtirilishini ta‘minlash;

– yetakchi tarmoqlarni modernizatsiya qilish uchun muhim ustuvor ahamiyatga ega investitsiya loyihalarini birgalikda moliyalashtirish, eksportga mo‘ljallangan va import o‘rnini bosadigan ishlab chiqarishlar uchun xorijiy texnologiyalar va uskunalarni sotib olishga mablag‘larni maqsadli yo‘naltirgan holda respublikaning tijorat banklariga Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengash qarori bilan belgilangan tartibda kredit liniyalarini ochish.

– birinchi navbatda istiqbolli, ammo yetarlicha rivojlanmagan hududlarda ishlab chiqarish va noishlab chiqarish infratuzulmasini shakllantirish bo‘yicha ijtimoiy jihatdan ahamiyatli milliy davlat dasturlari va loyihalarning amalga oshirilishini moliyalashtirish;

– kelajakda, birinchi navbatda, qishloq hududlarida, yangi sanoat ishlab chiqarishlarini joylashtirish uchun ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish va tiklash loyihalarini imtiyozli asosda, shu jumladan, keyinchalik Davlat budjeti mablag‘lari hisobidan qoplash yo‘li bilan moliyalashtirish;

– respublikaning xalqaro kommunikatsiyalar tarmog‘iga integratsiyalashuvi uchun shart-sharoitlar yaratadigan, xalqaro transport yo‘laklari va jahon bozorlariga eng qisqa yo‘l bilan chiqishni ta‘minlaydigan transport hamda telekommunikatsiyalar infratuzilmasini modernizatsiyalash va rivojlantirishni moliyalashtirish;

– davlatning tashqi qarzlarini bo‘yicha xalqaro moliya institutlari va xorijiy kreditorlar oldidagi majburiyatlarni muddatidan oldin to‘lashni moliyalashtirish;

– xalqaro moliya institutlari, respublika va xorijiy mamlakatlarning kredit muassasalari bilan loyihalarning qo‘shma moliyalashtirilishini tashkil etishni ta‘minlash.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi quyidagi *funksiyalarni* bajaradi:

- navbatdagi yil uchun mo‘ljallangan makroiqtisodiy va pul-kredit ko‘rsatkichlari, Davlat budjeti hamda Davlat investitsiya dasturining asosiy parametrlari bilan bog‘liq holda Jamg‘arma mablag‘larining kelib tushish va ulardan foydalanish prognozlarini ishlab chiqadi va belgilangan muddatlarda Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengashga taqdim etadi;

- kelajakda, birinchi navbatda, qishloq hududlarida, yangi sanoat ishlab chiqarishlarini joylashtirish uchun ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish va tiklash loyihalarini tuziladigan shartnomalar asosida kreditlaydi;

- davlatning tashqi qarzlari bo‘yicha xalqaro moliya institutlari va xorijiy kreditorlar oldidagi majburiyatlarni muddatidan oldin to‘lash uchun O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligiga qaytarib bermaslik asosida mablag‘larni beradi;

- yangi tashkil etilayotgan moliyaviy institutlar hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida xorijiy investitsiyalar ishtirokida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan korxonalarining ustav kapitaliga investitsiya kiritadi (korxona yoki tashkilot ustav kapitali (fondi)ning 25 foizidan ko‘p bo‘lmagan miqdorda);

- Vazirlar Mahkamasining qarorlari bo‘yicha va Iqtisodiyot vazirligi buyurtmanomalariga binoan ayrim investitsiya loyihalarining dastlabki yoki yakuniy texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqish uchun grantlar hamda foizsiz kreditlar beradi, ajratilgan kreditlar miqdori keyinchalik loyiha umumiy qiymatiga va loyiha Jamg‘arma kreditini jalb qilish yo‘li bilan amalga oshirilgan taqdirda, ajratilayotgan kreditning umumiy qiymatiga qo‘shiladi;

- yangi zamonaviy xorijiy texnologiyalar, texnika va uskunalari hamda strategik ahamiyatga ega bo‘lgan boshqa tovarlarni tasdiqlangan davlat dasturlariga muvofiq xarid qilish uchun Hukumat qarorlari bo‘yicha imtiyozli kreditlar beradi;

- moliyalashtirish shartlari va Jamg‘arma mablag‘larini qaytarish mexanizmi to‘g‘risida imzolanadigan bosh bitimlar asosida, har bir tijorat

banki uchun har yili belgilanadigan limitlar doirasida tijorat banklarini moliyalashtirishni amalga oshiradi;

- Jamg'arma mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanilishi va tijorat banklariga berilgan mablag'larning o'z vaqtida qaytarilishi ustidan doimiy ravishda monitoring olib boradi hamda kelib tushish manbalari va ulardan foydalanishning asosiy yo'nalishlari bo'yicha Jamg'arma mablag'larining hisobini yuritadi;

- tijorat banklarida ochilgan hisobvaraqlar va ular bo'yicha amalga oshirilayotgan operatsiyalar to'g'risidagi har qanday ma'lumotni olish huquqiga ega bo'lgan holda, tijorat banklari va qarz oluvchi korxonalar zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarning bajarilishi yuzasidan ularning faoliyatini o'rganadi.

Yevropa tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mamlakatlarda samarali bozor iqtisodiyotini yaratish uchun sarmoya kiritadi. Uch qit'ada, u odamlarning hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Xususiy sektor investitsiyalariga va siyosat islohotlarini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratib, Yevropa tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi hududlardagi iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashga, inklyuziv, yaxshi boshqariladigan, barqaror, moslashuvchan va integrallashgan holda harakat qilmoqda.

Zimbabve Rekonstruksiya Jamg'armasi (ZIMREF) 2014 yil may oyida Jahon Bankining Ijrochi Direktorlar Kengashi tomonidan tasdiqlangan va 2019 yilning dekabrigacha ishga tushishi rejalashtirilgan, mamlakatga xos bo'lgan ko'p donorlar uchun ishonch jamg'armasi. ZIMREFning maqsadi - Zimbabve tizimlarini tiklash va rivojlantirish uchun barqarorlik va islohotlar, rivojlanish va qashshoqlikni kamaytirishga qaratilgan kuchlarni mustahkamlash. ZIMREF Zimbabve uchun Jahon Bankining uchinchi davr strategiyasini amalga oshirish va hukumat tomonidan boshqariladigan barqaror ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar (ZIMASSET) uchun Zimbabvening kun tartibidagi dasturini amalga oshirishni qo'llab-quvvatlash uchun asosiy vositadir. ZIMREFga Donorlar, Daniya, Yevropa Ittifoqi, Germaniya, Norvegiya, Davlat va Tinchlik Qurilish Jamg'armasi, Shvetsiya, Shveytsariya va Buyuk Britaniya kiradi. ZIMREF dasturning to'rtta dasturli derazasi ostida: (1) Xususiy sektorning

mahsuldorligi va raqobatbardoshligi bo'yicha qabul qiluvchi, ijro etilgan, Bank tomonidan bajarilgan va Hybrid loyihalarini qo'llab-quvvatlaydi; (2) davlat xarajatlarini boshqarish, samaradorligi va samaradorligi; (3) turmush darajasini va turmush darajasini oshirish; va (4) analitik va maslahat ishlari. 2015-yil 31-dekabr holatiga 60 mln. Dollarlik sakkizta loyiha ma'qullandi. Bugungi kunda ZIMREF jami 40 mln. AQSh dollari miqdoridagi yordam va dasturlashtirilgan tadbirlarni amalga oshirdi va moliyalashtirishning 20 mln. ZIMREF uchun hozirda faoliyat yuritayotgan sakkizta loyiha quyidagilardir:

- Milliy suv loyihasi qabul qilingan (20 mln. AQSh dollari, qabul qilingan - bajarilgan);
- Davlat moliyasini boshqarish tizimini takomillashtirish loyihasi (20 mln. AQSh dollari, qabul qilib oluvchi);
- Davlat xaridlarini modernizatsiya qilish loyihasi (4 mln. Dollar, gibrid dastur);
- Ishbilarmonlik muhiti, moliya sektori va investitsiya siyosati TA (\$ 3.2 mln., Bank ijrosi);
- Natijalarga asoslangan budjetlashtirish TA (2.1 mln. AQSh dollari, Bank ijrosi);
- Sarmoyaviy budjetlashtirish TA (4,3 mln. AQSh dollari, Bank ijrosi);
- Qashshoqlik monitoringi va ZIMASSET M & E TA (2,5 mln. AQSh dollari, Bank tomonidan ijro etilgan) va Iqlim o'zgarishi TA (1,5 mln. AQSh dollari, Bank ijrosi). Ushbu loyihalarning oltitasi amalga oshirildi.

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'larini shakllantirish va ulardan foydalanish tartibini takomillashtirish bo'yicha aniq maqsadli ishlarni amalga oshiradi. O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi faoliyatini takomillashtirish yuzasidan o'z vakolatlari doirasida choralar ko'radi yoki belgilangan tartibda takliflar kiritadi. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki bilan Jamg'arma mablag'larining bo'sh qoldiqlarini ishonchli boshqarish to'g'risida shartnomalar tuzadi.

Jamg'arma zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish bilan bog'liq bo'lgan boshqa funksiyalarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasini boshqarish bo'yicha Kengash Jamg'armaning yuqori boshqaruv organi hisoblanadi, uning tarkibi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi. O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasini boshqarish bo'yicha Kengash:

- Jamg'arma faoliyatining asosiy yo'nalishlarini ishlab chiqadi;
- Jamg'armaning e'lon qilingan ustav kapitalini qayta ko'rib chiqish to'g'risida qaror qabul qiladi, biroq u O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 11 maydagi "O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasini tashkil etish to'g'risida" PF-3751-son Farmonida belgilangan darajadan past bo'lmasligi kerak;

- Jamg'armaga mablag'lar kelib tushishi va ulardan foydalanish prognozlarini ko'rib chiqadi hamda ularni navbatdagi yilga mo'ljallangan makroiqtisodiy va pul-kredit ko'rsatkichlarining asosiy parametrlari, Davlat budjeti hamda Davlat investitsiya dasturi bilan bog'liq holda belgilangan tartibda tasdiqlash uchun kiritadi;

- qarz olgan korxonalarni qayta moliyalashtirish (qo'shma moliyalashtirish) uchun tijorat banklariga Jamg'arma mablag'larini berish muddatlari va shartlari bo'yicha qarorlar qabul qiladi, xalqaro sarmoya bozorlarida amal qilayotgan foiz stavkalaridan kelib chiqib Jamg'arma tomonidan berilayotgan mablag'lar bo'yicha foiz stavkalarining aniq miqdorlarini tasdiqlaydi;

- kelajakda, birinchi navbatda qishloq hududlarida, yangi sanoat ishlab chiqarishlarini joylashtirish uchun ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish va tiklash loyihalarini moliyalashtirish uchun imtiyozli kreditlarni berish muddatlari va shartlari bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

- davlatning tashqi qarzlarini bo'yicha xalqaro moliya institutlari va xorijiy kreditorlar oldidagi majburiyatlarni muddatidan oldin to'lash uchun O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligiga mablag'lar ajratib berish to'g'risida qarorlar qabul qiladi;

- yangi tashkil etilayotgan moliyaviy institutlar hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida xorijiy investitsiyalar ishtirokida

strategik ahamiyatga ega bo'lgan korxonalarning ustav kapitaliga Jamg'arma mablag'laridan investitsiya kiritish bo'yicha qarorlar qabul qiladi;

- ayrim loyihalarning dastlabki yoki yakuniy texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqish uchun grantlar va foizsiz kreditlarni ajratish to'g'risida qarorlar qabul qiladi;

- yangi zamonaviy xorijiy texnologiyalar, texnika va uskunalar hamda strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqa tovarlarni tasdiqlangan davlat dasturlariga muvofiq xarid qilish uchun Hukumat qarorlari bo'yicha imtiyozli kreditlar berish to'g'risida qaror qabul qiladi;

- Jamg'armaning ijro etuvchi direksiyasi faoliyati, ayniqsa Jamg'arma mablag'larining maqsadli yo'naltirilganligi, tijorat banklariga moliyalashtirishni o'z vaqtida ochish hamda ularga berilgan mablag'larning qaytarilishini ta'minlash ustidan nazoratni amalga oshiradi;

- Jamg'arma mablag'larining ishlatilishi to'g'risida Jamg'arma ijro etuvchi direktorining hamda qarz olgan korxonalar tomonidan Jamg'arma mablag'laridan samarali foydalanilishini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar to'g'risida manfaatdor vazirliklar, idoralar va tashkilotlar rahbarlarining hisobotlarini muntazam ravishda eshitib boradi;

- Jamg'armaga aktivlarni boshqarish, ekspertiza qilish va investitsiya loyihalarini moliyalashtirish sohasidagi yuqori malakali mutaxassislarni jalb qiladi.

Ijro etuvchi direksiya O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining ijroiya organi hisoblanadi, uning tarkibi va soni o'rnatilgan tartibda belgilanadi. Jamg'armaning ijro etuvchi direksiyasi faoliyati bilan bog'liq xarajatlar Jamg'armani boshqarish bo'yicha Kengash tomonidan tasdiqlangan xarajatlar smetasi asosida Jamg'arma mablag'lari hisobidan qoplanadi. Ijro etuvchi direksiya:

- Jamg'armaga mablag'larning kelib tushish va ulardan foydalanish prognozlarini ishlab chiqadi;

- qarz oluvchi korxonalarni qayta moliyalashtirish uchun muddatli, to'lovli va qaytarish shartlari asosida tijorat banklariga moliyaviy mablag'larni taqdim etadi;

– kelajakda, birinchi navbatda qishloq hududlarida, yangi sanoat ishlab chiqarishlarini joylashtirish uchun ishlab chiqarish infratuzilmasini rivojlantirish va tiklash loyihalarini moliyalashtirish uchun imtiyozli kreditlar berish to‘g‘risida shartnomalar tuzadi;

– davlatning tashqi qarzlarini bo‘yicha xalqaro moliya institutlari va xorijiy kreditorlar oldidagi majburiyatlarni muddatidan oldin to‘lash uchun Iqtisodiyot va moliya vazirligiga mablag‘lar ajratadi;

– yangi tashkil etilayotgan moliyaviy institutlar hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida xorijiy investitsiyalar ishtirokida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan korxonalarining ustav kapitaliga Jamg‘arma mablag‘laridan investitsiya kiritadi;

– ayrim investitsiya loyihalarining dastlabki yoki yakuniy texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqish uchun loyiha tashabbuskorlariga grantlar va foizsiz kreditlarni, ajratilgan kreditlar miqdorini keyinchalik loyihaning umumiy qiymatiga va loyiha Jamg‘arma kreditini jalb qilish yo‘li bilan amalga oshirilgan taqdirda ajratilayotgan kreditning umumiy qiymatiga qo‘shish sharti bilan berish to‘g‘risida bitimlar tuzadi;

– yangi zamonaviy xorijiy texnologiyalar, texnika va uskunalari hamda strategik ahamiyatga ega bo‘lgan boshqa tovarlarni tasdiqlangan davlat dasturlariga muvofiq Hukumat qarorlari bo‘yicha xarid qilish uchun imtiyozli kreditlar beradi;

– Jamg‘arma mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanilishi, tijorat banklariga berilgan mablag‘larning o‘z vaqtida qaytarilishi ustidan tizimli ravishda monitoring olib boradi;

– tijorat banklarida ochilgan hisobvaraqlar holati va ular bo‘yicha amalga oshirilayotgan operatsiyalar to‘g‘risidagi har qanday ma‘lumotni olish huquqiga ega bo‘lgan holda, qarz oluvchi korxonalar tomonidan Jamg‘arma kreditlari bo‘yicha majburiyatlarining bajarilishi masalalari yuzasidan ular faoliyatining monitoringini olib boradi;

– O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi daromadlari va xarajatlarining ijrosi to‘g‘risidagi hisobotni ishlab chiqadi va Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengash tomonidan maqullangandan so‘ng uni belgilangan muddatlarda O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda Hisob palatasiga taqdim etadi.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining ijro etuvchi direktori O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan lavozimga tayinlanadi va lavozimidan ozod etiladi, maqomi bo‘yicha vazir o‘rinbosariga tenglashtiriladi. O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining ijro etuvchi direktori:

- Jamg‘armaga yuklatilgan vazifa va funksiyalarga binoan ijrochi direksiyaning faoliyatini tashkil etadi va shaxsan mas’ul bo‘ladi, xodimlarning belgilangan cheklangan umumiy soni doirasida ijrochi direksiyaning shtat jadvalini shakllantiradi, Jamg‘arma nomidan kredit, xo‘jalik va mehnat shartnomalarini imzolaydi;

- Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengash bilan kelishgan holda Jamg‘arma mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanilishi ustidan belgilangan tartibda tekshiruvlar tashkil qiladi, ularning natijalarini ko‘rib chiqadi va ular bo‘yicha qarorlar qabul qiladi hamda aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan zarur choralarni ko‘radi;

- qonun hujjatlarida ko‘zda tutilgan boshqa vakolatlarni amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi apparati tarkibida tegishli loyihalarni moliyalashtirish bo‘yicha xulosa yoki tavsiyalar berishga mas’ul bo‘lgan yuqori malakali ekspertlar guruhi tashkil qilinadi.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining huquqlari:

- tijorat banklari hamda qarz olgan tashkilotlarda Jamg‘arma mablag‘laridan maqsadli va samarali foydalanish ustidan tekshiruvlar o‘tkazish;

- Jamg‘arma mablag‘larining maqsadli foydalanilishi monitoringini olib borish uchun zarur bo‘ladigan ma’lumotlarni, jumladan, Jamg‘arma tomonidan ajratilgan mablag‘lar ishlatilishining holati va prognozi to‘g‘risidagi hamda boshqa ma’lumotlarni tijorat banklaridan olish;

- loyihalarning birlamchi texnik-iqtisodiy asoslanganligini ko‘rib chiqish, shu jumladan Jamg‘arma mablag‘larining maqsadli va samarali

foydalanilishi monitoringi hamda tekshiruvini olib borish maqsadida yuqori malakali mustaqil ekspertlar va soha mutaxassislarini jalb qilish.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining majburiyatlari:

- Jamg‘arma mablag‘larini jalb etish va jamlashga qaratilgan ishlarning olib borilishini;

- Jamg‘arma mablag‘larining aniq belgilangan maqsadlarga yo‘naltirilishini ta‘minlash.

- Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengashga choraklik va yillik hisobotlarni belgilangan tartibda va muddatlarda taqdim etish.

5.2. O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘larini shakllantirish manbalari va tartibi

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘larini shakllantirish manbalari quyidagilardan iborat:

- O‘zbekiston Respublikasining asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlari prognozi va Davlat budjeti parametrlarini tasdiqlash vaqtida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari bilan strategik resurslarga belgilanadigan chegara narxdan jahon narxining oshishi natijasida tushadigan mablag‘lar;

- davlat mulkini xorijiy investorlarga chet el valyutasiga sotishda O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti daromadlarini shakllantirish chog‘ida hisobga olingan hajmlardan ortiqcha tushadigan mablag‘lar;

- Jamg‘armaning aktivlarini boshqarishdan, shu jumladan Jamg‘arma mablag‘larining bo‘sh qoldiqlarini joylashtirishdan keladigan daromadlar;

- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa manbalar.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining mablag‘lari uning O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankida ochilgan hisobvaraqlarida xorijiy valyutada shakllantiriladi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi hisobvaraqlariga tushgan mablag‘larni ular tushgan kuni amalda bo‘lgan Markaziy bankning

almashuv kursi bo'yicha chet el valyutasiga konvertatsiya qiladi va O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining valyuta hisobvarag'iga o'tkazadi. Soliq va to'lovlarning ayrim turlari bo'yicha mablag'larni O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi hisobvarag'iga o'tkazish belgilangan tartibda amalga oshiriladi.

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari tushumi manbalari va ulardan foydalanish yo'nalishlari har yili belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Investitsiya dasturiga kiritiladi va Jamg'arma balansida aks ettiriladi.

O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining ijro etuvchi direksiyasi O'zbekiston Respublikasi Hisob palatasi hamda O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligiga:

- har yili 1 iyulgacha O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining kelgusi yil uchun daromadlari va xarajatlari loyihasini;
- yilning har choragida hisobot choragidan keyingi oyning 25-kunigacha O'zbekiston Respublikasi Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi daromadlari va xarajatlarining ijrosi to'g'risidagi hisobotni taqdim etadi.

5.3. O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'laridan foydalanish tartibi

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi loyihalarni moliyalashtirish (qo'shma moliyalashtirish) quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi:

- Jamg'armani boshqarish bo'yicha Kengash qarori bilan tasdiqlanadigan royxatga kiritilgan vakolatli banklarning buyurtmanomalariga binoan - muddatli, to'lovli va qaytarish asosida kreditlar berish va kredit liniyalarini ochish;
- Vazirlar Mahkamasining qarorlari bo'yicha ayrim investitsiya loyihalarining dastlabki yoki yakuniy texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqish uchun Iqtisodiyot vazirligi buyurtmanomalariga binoan - grantlar

yoki foizsiz kreditlar berish (yiliga Jamg'armaning o'tgan yildagi foydasining 5 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda);

– O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi bilan kelishilgan tijorat banklari va qarz oluvchining buyurtmanomalari bo'yicha hamda Hukumat qarorlari asosida - Davlat budjeti mablag'lari hisobidan qoplanadigan imtiyozli kreditlar berish;

– tashkil etilayotgan korxona va tashkilotlarning ta'sis hujjatlariga va ularni tashkil etish to'g'risidagi Hukumat qarorlariga muvofiq - yangi tashkil etilayotgan moliyaviy institutlar hamda iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlarida xorijiy investitsiyalar ishtirokida strategik ahamiyatga ega bo'lgan korxonalarning ustav kapitaliga investitsiya kiritish (korxona yoki tashkilot ustav kapitali (fondi)ning 25 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda).

Shuningdek, Jamg'arma mablag'lari quyidagilarga ishlatilishi mumkin:

- Iqtisodiyot va moliya vazirligining buyurtmanomalari bo'yicha va tegishli Hukumat qarorlariga asosan - davlatning tashqi qarzlarini bo'yicha xalqaro moliya institutlari va xorijiy kreditorlar oldidagi majburiyatlarni muddatidan oldin to'lash;

- tasdiqlangan davlat dasturlariga muvofiq Hukumat qarorlari bo'yicha - yangi zamonaviy xorijiy texnologiyalar, texnika va uskunalar hamda strategik ahamiyatga ega bo'lgan boshqa tovarlarni xarid qilish uchun imtiyozli kreditlar berish.

O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari quyidagi maqsadlar uchun foydalaniladi:

- avvalo yoqilg'i-energetika kompleksi, kimyo sanoati, mashinasozlik, rangli metallurgiya va iqtisodiyotning boshqa bazaviy tarmoqlarida, shuningdek transport va telekommunikatsiya sohasida Davlat investitsiya dasturiga kiritilgan g'oyat muhim loyihalarni moliyalashtirish, shu jumladan xalqaro va xorijiy moliyaviy institutlar ishtirokidagi loyihalarda O'zbekiston Respublikasi ulushini qo'shma moliyalashtirish;

- O'zbekiston Respublikasi Prezidenti yoki O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan modernizatsiyalash, texnik va texnologik qayta jihozlash dasturlari

doirasida tijorat banklariga xorijiy valyutada ochilayotgan kredit liniyalari orqali investitsiya loyihalarini jadal moliyalashtirish hamda amalga oshirish;

- ayrim loyihalarning dastlabki yoki yakuniy texnik-iqtisodiy asoslarini ishlab chiqishni grant asosida yoki foizsiz kreditlar ajratish yo‘li bilan moliyalashtirish;

- tijorat banklari bilan birgalikda qarz oluvchi korxonalarning investitsiya dasturi (biznes-rejalari)ni, shu jumladan ishlab chiqarishni texnik jihatdan qayta jihozlash, ishlab chiqarish quvvatlarining ishlatilishini ko‘paytirish, raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarish va uni eksport qilish hajmlarini oshirish hamda qo‘shilgan qiymat o‘shishini ta‘minlashga imkoniyat beruvchi loyihalarni qo‘shma moliyalashtirish;

- Jamg‘arma boshqaruvi va ijro etuvchi apparatining ta‘minoti bilan bog‘liq bo‘lgan xarajatlarni qoplashga.

Mablag‘larni berish muddati va shartlari O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasini boshqarish bo‘yicha Kengash qarori bilan belgilanadi. Jamg‘arma tomonidan beriladigan kredit resurslari bo‘yicha foiz stavkasi yiliga 6 foizgacha tabaqalashtirilgan miqdorlarda belgilanadi. Jamg‘armaning kredit resurslari shartnomada belgilangan chet el valyutasida ajratiladi. Tijorat banki marjasining eng yuqori chegarasi Jamg‘arma va tijorat banki o‘rtasida tuziladigan kredit shartnomasida har bir loyiha bo‘yicha alohida belgilanadi. Ajratilgan mablag‘larning qaytarilishi tijorat banklari tomonidan kechiktirilgan holatlarda har bir kechiktirilgan kun uchun muddati kechiktirilgan to‘lovlar bo‘yicha qarzдорlik summasining 0,01 foizi miqdorida (qarzga olingan mablag‘lar hajmining 10 foizidan oshmagan holda) penya undiriladi.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan birgalikda moliyalashtiriladigan import kontraktlari bo‘yicha avans to‘lovlarini to‘lash, qoidaga ko‘ra, etkazib beruvchi tomonidan qayta moliyalashtiruvchi tijorat bankiga birinchi darajali xorijiy bank tomonidan, avans to‘lovini qaytarishga berilgan kafolatnomani taqdim etgan holda amalga oshiriladi. Tijorat banklariga ajratiladigan kredit mablag‘larining hajmi ularning buyurtmanomalari asosida

belgilanadi va ushbu buyurtmanomalarda qarz oluvchi korxonalarining kredit olish uchun tijorat banki tomonidan ma'qullangan loyihalar mablag'larining umumiy miqdori aks ettiriladi. Tijorat banklariga har bir loyiha (modernizatsiya, qayta qurish yoki ishlab chiqarishni texnik jihatdan qayta qurollantirish) uchun beriladigan kredit hajmi loyiha qiymati umumiy miqdorining 75 foizidan oshmasligi kerak.

Qarz oluvchi korxonalar (tashkilotlar)ga kredit berish O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasini boshqarish bo'yicha Kengash tomonidan tasdiqlanadigan O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi mablag'lari hisobidan moliyalashtirish uchun investitsiya loyihalarini tanlab olish shartlari, ko'rib chiqish tartibi va ekspertizasi to'g'risidagi Nizom va O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankning hujjatlari va boshqa qonun hujjatlariga muvofiq amalga oshirib boriladi. O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasini boshqarish bo'yicha Kengash tomonidan tijorat banklarining buyurtmanomalarini ko'rib chiqish muddati ariza olingan kundan boshlab 30 kundan oshmasligi lozim. Ushbu muddatda Jamg'armani boshqarish bo'yicha Kengash tijorat banki tomonidan taklif qilingan loyihani moliyalashtirish to'g'risida ijobiy qaror chiqaradi yoki tijorat bankiga yozma ravishda asoslangan raddiyanoma beradi. Jamg'armani boshqarish bo'yicha Kengashning ijobiy xulosasi qabul qilinganidan so'ng Jamg'armaning ijro etuvchi direksiyasi 5 ish kuni mobaynida tijorat banki bilan kredit shartnomasini tuzadi. Kredit shartnomasida tijorat bankiga berilayotgan kredit resurslarining miqdori, foiz stavkasi va maqsadi (yo'naltirish manzili), muddati va shartlari, shuningdek tomonlarning qonun hujjatlari talablariga muvofiq huquq va burchlari hamda boshqa masalalar aks ettiriladi. Jamg'armani boshqarish bo'yicha Kengash tomonidan O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining buyurtmanomalarini ko'rib chiqish muddati buyurtmanoma olingan sanadan boshlab 15 kundan oshmasligi lozim. Jamg'armani boshqarish bo'yicha Kengashning ijobiy qarori qabul qilinganidan so'ng Jamg'armaning ijro etuvchi direksiyasi 5 ish kuni mobaynida taqdim etilgan buyurtmanoma va Kengash qaroriga binoan:

1) O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi bilan - qaytarib bermaslik asosida buyurtmanomada va ushbu Nizomda belgilangan maqsadlar uchun mablag‘ ajratish to‘g‘risida bitim;

2) O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi va tegishli loyihaning tashabbuskori bilan - buyurtmanomada va ushbu Nizomda belgilangan maqsadlar uchun grant asosida mablag‘ ajratish yoki foizsiz kredit berish to‘g‘risida bitim tuzadi.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining vaqtincha bo‘sh mablag‘lari ularni birinchi darajali xalqaro moliya vositalariga joylashtirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankiga ishonchli boshqaruv uchun belgilangan tartibda o‘tkaziladi. Jamg‘arma mablag‘lari bo‘sh qoldiqlarining umumiy hajmi uning jami aktivlarining kamida qirq foizini tashkil etishi lozim. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki har chorakda Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengashga Jamg‘arma mablag‘larini ishonchli boshqarish natijalari, jumladan operatsiyalar bo‘yicha daromadlilik, hisobot davrida olingan daromad miqdori, joylashtirilgan Jamg‘arma mablag‘lari portfeli tarkibi, foiz stavkalarining joriy holati to‘g‘risidagi ma’lumotlarni taqdim etadi.

5.4. O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasiga mablag‘lar kelib tushishi va ulardan foydalanish prognozini tayyorlash, ko‘rib chiqish hamda tasdiqlash

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining ijro etuvchi direksiyasi har yili O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi, Markaziy banki, tijorat banklari va boshqa idoralardan olingan dastlabki ma’lumotlar hamda hisobot davrida o‘tkazilgan tizimli monitoring asosida keyingi kalendar yil uchun Jamg‘armaga mablag‘lar kelib tushishi va ulardan foydalanish prognozi loyihasini ishlab chiqadi hamda uni Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengash tasdiqlashi uchun taqdim etadi. Jamg‘arma mablag‘larining kelib tushishi va ulardan foydalanishning prognoz loyihalarini tayyorlash, ko‘rib chiqish va tasdiqlashda O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjeti va

Investitsiya dasturining kelgusi yil parametrlarini ishlab chiqish va tasdiqlash bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshiriladi. Respublikaning strategik resurslari bo‘yicha jahon bozorlaridagi qulay narxlar natijasida hosil bo‘ladigan prognozdan yuqori tushumlarning pul massasi hajmiga va inflyatsiya darajasiga ta’sirini bartaraf qilish maqsadida Jamg‘arma mablag‘laridan foydalanishning yuqori chegarasi asosiy makroiqtisodiy va pul-kredit ko‘rsatkichlarining prognoz parametrlaridan kelib chiqqan holda ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Jamg‘arma mablag‘lari kelib tushishi va ulardan foydalanish prognozlarida umuman prognoz qilinayotgan yil uchun, shu jumladan choraklar bo‘yicha quyidagilar aks ettiriladi:

- har bir manba bo‘yicha mablag‘ tushumlarining umumiy hajmi;
- ustuvor investitsiyaviy va ijtimoiy yo‘naltirilgan loyihalarni, qarz oluvchi korxonalarning investitsiya dasturlarini moliyalashtirish, olinayotgan uzoq muddatli kredit va investitsiyalarga xizmat ko‘rsatish hamda Jamg‘armaning ijro etuvchi direksiyasi faoliyatini moliyaviy ta’minlash bilan bog‘liq xarajatlarni qoplashga mablag‘lar ajratib berish bo‘yicha sarf-xarajalar.

O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasining ijro etuvchi direksiyasi zimmasiga Jamg‘arma mablag‘larining qat’iyan maqsadli va qonuniy yo‘naltirilishi, shuningdek buxgalterlik hisobining yuritilishi va Jamg‘arma faoliyati bo‘yicha hisobotlarning tuzilishi uchun javobgarlik yuklanadi. Tijorat banklari Jamg‘arma mablag‘laridan to‘g‘ri va maqsadli foydalanish hamda ularni o‘z vaqtida qaytarish uchun mas’uldirlar. Jamg‘armaning ijro etuvchi direksiyasi Jamg‘arma mablag‘larining maqsadli yo‘naltirilishi monitoringini doimiy ravishda belgilangan tartibda o‘tkazib boradi. Tijorat banklari tomonidan Jamg‘arma mablag‘larining maqsadga muvofiq bo‘lmagan holda foydalanish holatlari aniqlanganda, maqsadga nomuvofiq foydalanilgan mablag‘larning umumiy hajmi muddatidan oldin undirib olinib, Jamg‘arma hisobvarag‘iga o‘tkaziladi hamda Jamg‘arma va tijorat banki o‘rtasida tuzilgan shartnomada belgilangan jarima sanksiyalari qo‘llaniladi. Jamg‘arma mablag‘larining Jamg‘arma ijro etuvchi direksiyasi tomonidan qonuniy va qat’iyan maqsadli yo‘naltirilishi ustidan nazorat Jamg‘armani boshqarish bo‘yicha Kengash tomonidan amalga

oshiriladi. Jamg'armaning har yilgi auditi mustaqil xalqaro auditor tomonidan amalga oshiriladi, Jamg'arma mablag'larining shakllantirilishi va foydalanilishi O'zbekiston Respublikasi hisob palatasi tomonidan tekshirib turiladi. Tijorat banklari tomonidan o'z vaqtida qaytarilmagan Jamg'arma mablag'lari qonun hujjatlarida belgilangan tartibda undiriladi.

Tayanch iboralar: investitsiya loyihasi, modernizatsiya, ustav kapitali, jamg'arma mablag'lari, kredit liniyasi, moliyalashtirish, qarz majburiyati, imtiyozli kredit, xorijiy investitsiya, ijro etuvchi direksiya, xorijiy texnologiya, strategik resurslar, jamg'armani boshqarish kengashi, makroiqtisodiy ko'rsatkichlar.

Mustaqil ish savollari

1. O'zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi qachon tashkil etilgan?
2. Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
3. Jamg'arma mablag'larining asosiy shakllanish manbalari qanday?
4. Jamg'arma mablag'laridan qanday yo'nalishlarda foydalaniladi?
5. Jamg'armani boshqarish bo'yicha Kengashning vazifalari nimalardan iborat?
6. Jamg'arma tomonidan tijorat banklariga beriladigan kredit resurslari qanday shartlarda ajratiladi?
7. Tijorat banklari va qarz oluvchi korxonalardan olingan mablag'lar ustidan monitoringni qaysi vazirlik amalga oshiradi?
8. Qarz oluvchi korxonalar uchun kredit olish jarayoni qanday amalga oshiriladi?
9. Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasining daromad va xarajatlar loyihasi qaysi vazirlik tomonidan tasdiqlanadi?
10. Jamg'arma mablag'larining samarali va maqsadli ishlatilishini qaysi vazirlik nazorat qiladi?

VI-BOB. XORIJIY MAMLAKATLARDA MAQSADLI JAMG'ARMALARNI TASHKIL QILISH VA BOSHQARISH

6.1. Xorijiy mamlakatlarda maqsadli jamg'armalar faoliyatini tashkil etishning zarurligi, maqsadi va vazifalari

Har qanday mamlakat o'z taraqqiyot yo'lini belgilashda moliya tizimining qay darajada tashkil etilganligiga alohida e'tibor qaratilishi tabiiy hol, albatga. Shundan kelib chiqqan holda, bugungi kunda respublikamiz moliya tizimida muhim o'rin tutgan davlat maqsadli jamg'armalarining samarali boshqarilishida rivojlangan mamlakatlar tajribalaridan o'rinli foydalanilmoqda.

Ma'lumki, xorijiy mamlakatlar moliya tizimida maqsadli jamg'armalar alohida o'rin tutadi. Ularda jamlanadigan mablag'lar hajmi yuqori bo'lib, masalan, Fransiyada maxsus jamg'armalarning miqdori jihatidan mamlakatning davlat budjetiga yaqin. Yaponiyada davlat xarajatlarining yarmidan ko'pi ana shunday jamg'armalar hisobidan moliyalashtirilsa, Buyuk Britaniyada bu ko'rsatkich budjetning uchdan bir qismini tashkil etadi. Albatta, bu jamg'armalarning iqtisodiy va ijtimoiy vazifalari mavjud. Davlat bu jamg'armalarning mablag'lari bilan ishlab chiqarish jarayoniga aralashadi, tashkilot va muassasalarga kreditlar va subsidiyalar beradi, shuningdek, aholiga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatadi.

Xorijiy mamlakatlar tajribasiga asosan kambag'allik va aholi o'rtasida kuchli iqtisodiy tengsizlikning oldini olish maqsadida daromadni taqsimlash va qayta taqsimlash bo'yicha davlat chora-tadbirlari tizimi ijtimoiy siyosat deb yuritiladi. Keng ma'noda "ijtimoiy siyosat" deganda shaxsning hayot faoliyatini shunday sharoitlarini yaratish va tutib turish bo'yicha ko'rilgan barcha chora-tadbirlar tushuniladi. U o'z navbatida shaxsning rivojlanishiga yordam beradi va uning ijodiy imkoniyatlarini to'liq namoyon qilishini rag'batlantiradi.

Amaliyotdan ma'lum bo'lishicha, g'arb mamlakatlarida jamg'armalar va notijorat tashkilotlarning vakolatli mulk negizida tuzish keng tarqalgan. Jamg'armalar va notijorat tashkilotlarning ayni shu turlari muayyan ijtimoiy muammolarni hal qilishga ko'proq yo'naltirilgan. Bu

tashkilotlar budjeti bir qator manbalar: ta'sischi'larning ta'sis hujjatida belgilangan tushumlar, hukumat subsidiyalari va soliq to'lashdagi imtiyozlari ko'rinishida, a'zolarning badallik to'lovlari va ixtiyoriy badallari, tashkilotlar va jismoniy shaxslarning mulkiy badallari va xayriya ulushlari hisobidan, notijorat tashkilotlar tuzilishiga sabab bo'lgan ijtimoiy maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan tadbirkorlik faoliyatidan olingan tushumlar, aksiya, obligatsiya va boshqa qimmatli qog'ozlardan olinadigan dividendlardan olinadigan daromadlardan shakllandi.

“Insoniyat taraqqiyoti” konsepsiyasi paydo bo'lishi bilan kambag'allikka, savodsizlikka, ishsizlikka qarshi kurashga oid maxsus bandlik dasturlari va vositalari ishlab chiqildi, ijtimoiy investitsiya jamg'armalari paydo bo'ldi, aholini ish bilan ta'minlash masalasiga e'tibor kuchaydi. Xalqaro mehnat tashkiloti rahbarligida, butun dunyo miqyosida mehnat bilan bandlik, aholini oziq-ovqat, turar joy, kiyim-kechak bilan ta'minlash, ta'limga va sog'liqni saqlashga bo'lgan ehtiyojlarni qondirishga aniq reja asosida yordam ko'rsatishga kirishildi.

Yaponiyada juda ko'p kredit jamg'armalari mavjud. Jumladan, moliyaviy korporatsiyalar jamg'armalari (uy-joy qurilishini moliyalashtirish korporatsiyalari, kichik va o'rta korxonalarni moliyalashtirish korporatsiyalari) va maxsus banklar jamg'armalari (Yaponiya eksport va import banki, Yaponiya rivojlantirish banki, qishlok xo'jaligi uchun markaziy kooperativ banki) mavjud. Moliyaviy korporatsiyalar jamg'armalari budget mablag'lari, shuningdek, beriladigan kreditlar foizlari hisobiga tashkil etiladi. Bu jamg'armalar inkirozga uchragan korxonalarni moliyalashtirish yoki boshqa kredit manbasiga ega bo'lmagan kompaniyalarga moliyaviy yordam berish maqsadida ularga chegirma foizlarda qarz beradi.

Yaponiyada trast jamg'armalariga tushadigan jamg'armalar qisman davlat obligatsiyalarini sotib olishga yo'naltiriladi, ularning katta qismi esa davlat moliya institutlarini, mahalliy organlar budjetlarini va davlat korporatsiyalarini moliyalashtirish, shuningdek, davlat budjetidagi maxsus hisobraqamga yo'naltiriladi. Nafaqa va sug'urta badallari bilan birgalikda, ularning tushumi va sarfini hisobga olgan holda, ular “Investitsiyalar va qarzlar bo'yicha davlat dasturi” deb ataladigan dasturni belgilaydi.

“Investitsiyalar va qarzlar bo'yicha davlat dasturi” qonun chiqaruvchi organ tomonidan tasdiqlangan bo'lib, “ikkinchi” budjetga aylanadi.

AQSh federal budjeti mamlakatning eng katta budjeti hisoblansada davlat jamg'armalari umumiy hisobda bundan kattadir va u turli funksiyalarni amalga oshiradi³⁰.

Davlat moliya institutlari milliy iqtisodiyotning ustuvor, joriy vazifalarini har tomonlama va tezkor qo'llab-quvvatlash hamda amalga oshirish maqsadlariga xizmat qiladi. Bu institutlar mintaqaviy rivojlanishni moliyalashtirish tizimini tashkil qiladi. Davlat moliya institutlari mustaqil bo'lib, “o'z-o'zini moliyalashtirish” tamoyiliga asoslangan holda ish olib borib, investitsiyalash va kreditlar bo'yicha mustaqil hamda xolis, siyosiy va moliyaviy nuqtai nazardan qarorlar qabul qiladi.

Kredit jamg'armalari davlat jamg'arma kassalari va boshqa kredit tashkilotlari ixtiyoridagi mablag'lar bo'lib, qaytarib berish va foiz to'lash sharti bilan beriladi. Bu jamg'armalardan davlat buyurtmalari bajariladi va mamlakat bevosita rivojlanib boradi. Shuni hisobga olgan xolda, har qanday iqtisodiyotda ham maqsadli jamg'armalarning mavjudligi shu davlatning barqaror taraqqiyoti mezonidir.

Yaponiyada esa soliq tushumlarini qayta taqsimlashni amalga oshiruvchi maxsus hisobraqam mavjud. Soliq tushumlarining ma'lum qismi uning hisobraqamida jamlanib, ehtiyojlariga ko'ra mahalliy budjetlarga o'tkazib beriladi. Uning qayta taqsimlanishi aholi sonidagi farqlar va hududlar iqtisodiyoti rivojlanish darajasiga qarab, amalga oshiriladi.

Maxsus jamg'armalar huquqiy asosi va mablag'larning ishlatish maqsadiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Ular markazlashgan va mahalliy jamg'armalar bo'lishi mumkin. Markazlashgan jamg'armalar-investitsiya jamg'armasi, valyuta jamg'armasi bo'lishi mumkin. Mahalliy jamg'armalarning soni juda ko'p. Masalan, Buyuk Britaniyada barpo etilgan jamg'armaning mablag'lari, asosan kapital qoyilmalarni moliyalashtirish uchun ishlatiladi.

³⁰ Robert D.Lee Jr., Ronald W.Johnson, Philip G. Joyce. Public budgeting systems. Jones & Bartlett Learning; 9 edition. USA, 2022. – p. 75.

Ijtimoiy jamg'armalar - aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatishga yo'naltirilgan resurslardir. Ushbu jamg'armalarning kengayish zaruriyati ishlab chiqarishning rivojlanishi, yollanma mehnat bilan shug'ullanuvchilarning soni, ilmiy-texnik rivojlanish bilan vujudga kelgan jamiyatning turli guruhlari qarashlari orasidagi farqning va mamlakat aholisining yosh darajasi ortishi natijasida vujudga keldi. Oxirgi o'n yillikda sanoati rivojlangan mamlakatlar ijtimoiy jamg'armalari hajmi absolyut miqdorda 5-6 barobarga ortdi. Ijtimoiy jamg'armalar hajmining ortishi ijtimoiy to'lovlarni oshirish imkonini berdi, Jamg'armalar uch manba hisobidan tashkil topadi: sug'urtalanuvchilarning sug'urta badallari, tadbirkorlarning sug'urta badallari va davlat subsidiyalari.

Sug'urtalanuvchilarning badallari bevosita ularning foydasidan ajratiladi va mohiyatiga ko'ra, to'g'ri maqsadli soliq hisoblanadi. Badal stavkalari ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda daromad hajmidan qat'iy nazar, ma'lum foizlarda belgilanadi va bu yillik maksimal badal summasi yoki maksimal daromad stavkasini belgilashda inobatga olinadi. Sug'urtalanuvchilar va tadbirkorlar uchun esa sug'urta stavkalari amal qiladi. Ba'zi davlatlarda (GFR) stavkalar ikkala guruh to'lovchilari uchun bir xil bo'lsa, boshqa bir mamlakatlarda (Buyuk Britaniya, Fransiya) stavkalar turlicha bo'ladi. Ko'p davlatlarda sug'urtalanuvchilar uchun stavkalar daromadiga ko'ra foiz hisobida belgilanadi, tadbirkorlar uchun esa jami ish haqi jamg'armasiga emas, balki oldindan belgilab qoyilgan jami maksimal ish haqiga qarab belgilanadi va maksimal hajmdan oshgan summa hisobga olinmaydi. Shuning uchun ham kompaniyada malakali mutaxassislar ulushining ko'pligi ular ish haqining ijtimoiy jamg'armalarga shunchalik kam pul mablag'lari o'tkazishiga olib keladi.

Yuqorida aytib o'tganimizdek, maxsus jamg'armalarning mablag'larini ishlatilishiga qarab iqtisodiy, ijtimoiy, shaxsiy va mulkini sug'urtalash, ilmiy-tadqiqot, harbiy-siyosiy, xalqaro jamg'armalarga bo'linadi. Iqtisodiy jamg'armalarning mablag'lari xususiy kompaniyalar va kam rentabelli davlat korxonalarini, asosan, iqtisodiyotni rivojlanish jarayonlarining inqiroz paytida moliyalashtirish uchun yo'naltiriladi.

Iqtisodiy jamg'armalar xo'jalik faoliyatini tartibga solish uchun mo'ljallangan bo'ladi, masalan, investitsiya va konyunkturaga oid jamg'armalar shular jumlasidandir. Bunday jamg'armalarning mablag'lari davriy inqiroz davrida xususiy kompaniyalar va past rentabelli davlat korxonalariga yo'naltiriladi. Bunday yordamlar esa, beg'araz subsidiyalar va imtiyozli kreditlar ko'rinishida ko'rsatiladi.

AQShda federal budgetning mablag'lari hisobidan shakllanadigan iqtisodiyotni qayta qurish va rivojlantirish jamg'armasi mavjud. Uning asosiy vazifasi - xususiy sanoat kompaniyalarini bank operatsiyalarida sug'urtalashdan iborat.

Fransiyada ikkinchi jahon urushi tamom bo'lgandan keyin "Modernizatsiya jamg'armasi" shakllandi, boshqa jamg'armalar bilan birlashgandan so'ng, 1955 yilda "Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish jamg'armasi" shakllantirildi. Jamg'arma investitsiya dasturlarini, shuningdek, mintaqalarni rivojlantirish rejalarini, mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirishni, ishchi kuchlarini qayta tayyorlash va sanoat korxonalarini industrial markazlardan boshqa rayonlarga o'tkazishni moliyalashtiradi. Milliylashtirilgan va xususiy korxonalarga umudavlat rivojlantirish dasturlari asosida mablag'lar qaytarilmaydigan ssuda va uzoq muddatli imtiyozli kredit ko'rinishida beriladi.

Fan va texnika yanada taraqqiy etishi natijasida, sanoatda ilmiy tadqiqotlarni qo'llab-quvvatlovchi va shu yo'nalishdagi turli tadqiqotlarni amalga oshiruvchi davlat ilmiy markazlarini ta'minlashga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqot jamg'armalari tashkil qilinish zaruriyati tug'ildi. Shunga ko'ra ko'pgina rivojlangan mamlakatlarda turli ilmiy, jamg'armalar tashkil qilingan bo'lib, ular federal budget tushumlari, sanoat korxonalari foydalaridan ajratmalar, shu bilan birga, universitet va kollejlardan tushadigan badallar hisobidan shakllanadi. Bu jamg'arma fundamental tadqiqotlar bo'yicha turli dasturlar, ilmiy darajaga erishganlik uchun mukofotlar, ilmiy markazlar qurish, kadrlar tayyorlash, tajriba o'tkazuvchi kompaniyalar faoliyati va undan olingan natijalarni sanoat va qishloq xo'jaligida qo'llanilish va boshqa shu kabi sohalarni moliyalashtirishni ko'zda tutadi.

6.2. Xorijiy mamlakatlarda maqsadli jamg'armalarning tarkibi va turlari. Jamg'armalar daromadlarining shakllanishi va mablag'larining sarflanishi

Xorijiy mamlakatlarda amaldagi maqsadli jamg'armalarning tasniflanishini ko'rib chiqamiz. Maqsadli jamg'armalar huquqiy maqomi va ishlatilish maqsadlariga ko'ra farqlanadi. Huquqiy maqomiga ko'ra maxsus jamg'armalar davlat va mahalliy jamg'armalarga ajratiladi. Federativ davlatlar (AQSh, Kanada)da federatsiya a'zolari ham maxsus jamg'arma tashkil qilish huquqiga ega. Davlat maxsus jamg'armalari markaziy hokimiyat ixtiyorida bo'ladi. Bularga eng muhim jamg'armalar: investitsiya, valyuta, ijtimoiy sug'urta va boshqa jamg'armalarni kiritishimiz mumkin. Mahalliy hokimiyat organlari ixtiyorida esa ko'p miqdorda mahalliy jamg'armalar mavjud bo'lib, ulardan eng kattasi zayom jamg'armasi hisoblanadi. Buyuk Britaniyada bunday jamg'armalar XIX-asrdan buyon mavjud, bulardan, asosan, kapital jamg'armalarni moliyalashtirishda foydalaniladi.

Maqsadli jamg'armalar ishlatilish maqsadlariga kura, iqtisodiy, ilmiy-tadqiqiy, kredit, ijtimoiy, shaxsiy va mulk sug'urtasiga oid, harbiy-siyosiy yoki davlatlararo rivojlantirish bo'yicha davlat dasturlari asosida faoliyat yurituvchi jamg'armalarga bo'linishi mumkin. Kredit jamg'armalari Fransiyada katta ahamiyatga ega bo'lib, ular jumlasiga "Fransiya banki", "Tashqi savdo banki", "Depozit-omonat kassa jamg'armalari"ni kiritishimiz mumkin.

AQSh da 2 ta yirik jamg'arma mavjud. Ular "Milliy ilmiy jamg'arma" va "Byuro standartlarining ilmiy jamg'armasi" deyiladi. Birinchi jamg'armaning mablag'lari Federal budjetdan ajratilagan mablag'lar, sanoat korxonalarining foydasidan ajratmalar hisobiga va universitet va kollejlarning ajratmalari hisobga shakllanadi. Jamg'armadan fundamenal tadqiqot dasturlarini amalga oshirish, ilmiy izlanishlar uchun mukofotlar, ilmiy markazlar qurilishi uchun, kadrlar tayyorlash kabi xarajatlar moliyalashtiriladi.

Ikkinchi jamg'armadan kompaniyalarning tadqiqotlar o'tkazishiiga sharoit yaratish, ilmiy izlanishlarni sanoat va qishloq xo'jaligiga yetkazish uchun moliyalashtiriladi.

Buyuk Britaniyada davlat budjetiga bog'liq bo'lmagan va alohida mustaqil balansga ega bo'lgan ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish "Milliy korporatsiya jamg'armasi" mavjud. Uning mablag'lari yangi ixtirolarni ishlatish huquqi beradigan litsenziyani sotishdan tushgan mablag'lar hisobiga shakllanadi. Davlat jamg'armaga muddatsiz avanslar va har yili subsidiyalar beradi. U ilmiy tekshirish natijalarini ishlab chiqarishga tatbiq etayotgan xususiy korxonalarini kapital qoyilmalarini va unga bog'liq muammolarni hal qilish xarajatlarini moliyalashtiradi.

Buyuk Britaniyada Milliy korporatsiya jamg'armasi davlat budjetidan holi ravishda tadqiqotlarni rivojlantirish bo'yicha mustaqil balansga ega. Davlat bu jamg'armaga muddatsiz avans va yillik subsidiyalar beradi. Bu mablag'lar hisobidan esa turli muammolarning ilmiy yechimlari va olingan natijalarni ishlab chiqarishga tatbiq etuvchi xususiy muassasalar faoliyati moliyalashtirib boriladi. Shuningdek, davlat universitetlari, milliy va xususiy kompaniyalar laboratoriyalarida olib boriladigan tajriba ishlarini qo'llab-quvvatlab, ularni sanoatda o'zlashtirilishiga keng imkoniyatlar yaratib beradi.

Ijtimoiy jamg'armalar aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatishga yo'naltirilgan resurslardir. Keyingi yillarda ijtimoiy jamg'armalarning hajmi AQShda ijtimoiy dasturlarning amalga oshirish uchun turli darajada boshqariladigan ko'p sonli ijtimoiy jamg'armalar faoliyat ko'rsatadi. Bulardan uchta eng yirik jamg'armalarni ko'rsatish mumkin. "Keksayganda, nogironliknida va boquvchisini yo'qotganda sug'urtalash jamg'armasi", "Davlat xizmatchilarini sug'urtalash jamg'armasi", "Muhtojlarga yordam jamg'armasi" mavjud.

Yaponiyada davlatning maxsus jamg'armalari moliya resurslarini tashkil etishning shakli bo'lib, ular markaziy yoki mahalliy hukumat tasarrufida va maqsadga qaratilgan holda mavjud bo'ladi. Ular moliya tizimining muhim bo'lagi hisoblanadi. Bu jamg'armalarni tashkil etish va sarflash tartibi moliya huquqi orqali aniq va qat'iy belgilanadi. Budjetdan tashqari jamg'armalar davlat mulki hisoblanadi va ko'rsatilganlaridan

boshqa maqsadlarga sarf qilinishi mumkin emas. Budjetdan tashqari jamg'armalar markazlashgan yagona pul jamg'armasi - budjetdan ancha avval maxsus jamg'armalar va o'ziga xos hisobraqamlar ko'rinishida mavjud bo'lgan. Davlat o'zining faoliyat doirasini kengaytirilishi bilan tobora yangi xarajatlarga ehtiyoj seza boshladi. Ularni qoplash uchun mablag'lar maxsus jamg'armalarda to'plandi va maxsus maqsadlarga qaratildi. Bu jamg'armalar hajmining kengayishiga bir qator sabablar mavjud: birinchidan, davlat organlarida tadbirkorlikning ho'jalik hayotiga aralashishi va ularni moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun qo'shimcha mablag'lar paydo bo'lmoqda, ikkinchidan, bu jamg'armalar budjetdan mustaqil holda davlat tomonidan alohida e'tibor qaratishi lozim bo'lgan muhim muammolarni hal qilish uchun mo'ljallangan, uchinchidan, budjetdan tashqari jamg'armalar ma'lum sharoitlarda, ya'ni aktiv qoldiqqa ega bo'lganda budjet taqchilligini qoplash uchun ishlatilishi mumkin.

Germaniyadagi ijtimoiy sug'urta jamg'armasi tarkibida juda ko'p avtonom jamg'armalar bor, ular ijtimoiy sug'urtaning alohida turlarini qamrab oladi. "Ishchi va xizmatchilarning pensiya jamg'armasi", "Bemorligi uchun sug'urta jamg'armasi", "Ishsizlikdan sug'urtalash jamg'armasi" va boshqalar.

Buyuk Britaniyada ikkita asosiy ijtimoiy jamg'arma mavjud: "Milliy sug'urtalash jamg'armasi" va "Davlat tashkilotlarining pensiya jamg'armasi".

Yaponiyada budjetdan tashqari jamg'armalarning faoliyati - milliy daromadni davlat tomonidan aholikikg ma'lum ijtimoiy guruhlar foydasiga qayta taqsimlash usulidir. Yaponiyada quyidagi budjetdan tashqari jamg'armalar faoliyat ko'rsatadi: "Sog'liqni saqlashni sug'urtalash jamg'armasi", "Milliy pensiya jamg'armasi", "Ishlab chiqarishda ko'rilgan zararni sug'urtalash jamg'armasi", "Ishsizlikni sug'urtalash jamg'armasi".

Yaponiyada ham turli xildagi iqtisodiy jamg'armalar mavjud:

- investitsiyaviy budjet yoki davlat investitsiyalari va qarzlar dasturi;
- markaziy va mahalliy hukumatning avtonom budjetlari;
- maxsus hisobraqamlar.

Eng yirik jamg'armalardan biri - "Investitsion budjet" bo'lib, uning maqsadi - davlat tomonidan investitsiyalar yo'naltirish va qarzlar berish dasturini bajarishdir. Bu jamg'arma sug'urta qilingan, jamg'arilgan pensiya va boshqa mablag'lardan shakllanadi va subsidiyalar va imtiyozli kreditlar ko'rinishida davlat sektorini moliyalashtirishga ishlatiladi. Pasaytirilgan narx va ta'riflar siyosatidan davlat korporatsiyalar faol faoliyat ko'rsatishishi uchun sharoit yaratadi. "Investitsion budjet" jamg'armasi korporatsiyalarga shunday xizmat ko'rsatib, mazkur jamg'arma yordamida keng tarmoqli xususiy sektorni qo'llab-quvvatlaydi.

Jahon tajribasida budjetdan tashqari jamg'armalarning juda ko'p turlari mavjud, lekin bu jamg'armalarni ikki katta guruhga ajratish mumkin. Ijtimoiy yo'naltirilgan jamg'armalar (pensiya jamg'armalari, majburiy tibbiy sug'urta jamg'armalari, davlat bandlik jamg'armalari, ijtimoiy sug'urta jamg'armalari, aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash umummilliy jamg'armalari) va o'z yo'nalishi va manbalariga ega iqtisodiy jamg'armalar.

Xorijiy mamlakatlar maxsus jamg'armalariga turli xil avtonom va birlashtirilgan budjetlar, budjetdan tashqari jamg'armalar, maxsus smeta va hisobraqamlarni kiritishimiz mumkin. Ularga eng avvalo, iqtisodiy va ijtimoiy vazifalar yuklatiladi. Davlat bunday jamg'armalar mablag'lari hisobidan ishlab chiqarish jarayoniga aralashishi, korxonalarga turli xil subsidiyalar va kreditlar taklif qilishi, shu bilan birga, tashqi qarzlarni to'lashi va aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatish chora-tadbirlarini ko'rishi mumkin. Maxsus jamg'armalardagi mablag'larning ishlatilishi maqsadli xarakterga ega. Masalan, ijtimoiy sug'urta jamg'armasidan pensiya va nafaqalar to'lanadi, kredit jamg'armalaridan muassasa va tashkilotlarga, kompaniyalarga va boshqa mamlakatlarga ssudalar beriladi.

Aksariyat rivojlangan davlatlardagi ijtimoiy sug'urta jamg'armalari sug'urtalanuvchilarga pensiya va to'lovlarni to'lashi, shu bilan birga nafaqat mamlakat miqyosidagi tadbirkorlarga, balki chet mamlakatlarga ham ssuda mablag'lari berish maqsadida tashkil qilingan. Shuni alohida ta'kidlash joizki, hamma maqsadli jamg'armalarda ham xarajat turlari aniq ko'rsatilavermaydi, Bunga misol qilib, Buyuk Britaniya bosh g'aznachisi jamg'armasini olishimiz mumkin. Bu jamg'arma vazirlik va idoralar

hisobidagi qoldiq mablag'lardan tashkil topgan bo'lib, boshqa jamg'armalardagi muvozanatni saqlab turishga yo'naltiriladi.

Fransiyada, ikkinchi jahon urushi tugatilgandan so'ng, modernizatsiya jamg'armasi tashkil etilgan bo'lib, 1955 yilda boshqa jamg'armalarga qo'shib yuborilishi natijasida "Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlantirish jamg'armasi"ga aylantirildi. Unga budget ajratmalari bilan bir qatorda, ssuda kapitali bozoridagi qarz mablag'lari ham kelib tushadi. Jamg'arma asosan, investitsion dasturlarni moliyalashtirish bilan birga, hududiy rivojlantirish rejalari, mamlakatda ishlab chiqarish kuchlarini joylashtirish, ish kuchini qayta tayyorlash va sanoat markazlaridagi korxonalarni qoloq hududlarga o'tkazish ishlarini amalga oshiradi. Mablag'lar umumdavlat rivojlantirish dasturiga ko'ra investitsiya qilgan milliy va xususiy korxonalarga qaytarilmas moliyaviy yordam yoki uzoq muddatli kreditlar shaklida beriladi.

Fransiyada alohida ahamiyatli jamg'armalarga quyidagilar kiradi: "Bemorligi, nogironligi, bolaliligi uchun sug'urta jamg'armasi", "Pensiya jamg'armasi", "Oilalarga yordam jamg'armasi", "Ishsizlarga yordam milliy jamg'armasi".

Rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, aksariyat davlatlardagi amaldagi budgetdan tashqari maqsadli jamg'armalar faoliyati mamlakat ijtimoiy holatini yanada yaxshilash, kichik tadbirkorlik taraqqiyotiga keng yo'l ochib berish bilan birga, ilm-fan sohasini yanada takomillashtirish va shu orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga qaratilgan.

Tayanch iboralar: ijtimoiy siyosat, jamg'arma daromadlari, xorijiy investitsiya, ijtimoiy jamg'arma, kredit jamg'armasi, sug'urta badali, subsidiyalar, ilmiy tadqiqot jamg'armasi, maxsus jamg'arma, budgetdan tashqari jamg'arma, investitsiya jamg'armasi, modernizatsiya, markaziy va mahalliy jamg'armalar, mintaqaviy rivojlanish.

Mustaqil ish savollari

1. Xorijiy mamlakatlarda maqsadli jamg'armalar tashkil etishning asosiy maqsadi nima?

2. Yaponiyada mavjud bo'lgan moliyaviy korporatsiyalar jamg'armalariga misol keltiring?
3. AQShdagi asosiy ijtimoiy jamg'armalarning vazifalari nima?
4. Fransiyada Ikkinchi Jahon urushidan keyin qanday jamg'arma tashkil etilgan?
5. Ijtimoiy jamg'armalarning asosiy daromad manbalari nimalardan iborat?
6. Germaniyada ijtimoiy sug'urta jamg'armalarining qanday turlari mavjud?
7. Yaponiyada maxsus jamg'armalar qanday huquqiy maqomga ega?
8. Buyuk Britaniyada tadqiqotlarni rivojlantirish uchun qaysi jamg'arma tashkil etilgan?
9. Xorijiy mamlakatlarda maxsus jamg'armalarning qanday turlari mavjud?
10. Xorijiy mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib, maqsadli jamg'armalarning ijtimoiy va iqtisodiy vazifalari nimalardan iborat?

GLOSSARIY

A

Aholi - Yer yuzida yoki uning muayyan hududi, qit'a, mamlakat, tuman, shaharida istiqomat qiluvchi odam (inson) lar majmui. Aholini tadqiq etish bilan maxsus fan - demografiya shug'ullanadi.

Aktiv - (lot. activus - faol, ta'sirchan, ishchan) - 1) buxgalteriya balansining chap qismi, korxonaning muayyan sanada va pul ifodasida barcha vositalarini, ularning tarkibi va joylashuvini (asosiy jamg'armalar, aylanma vositalar, pul vositalari, kapital sarflar, qarzdorlik talabnomalari va b.) aks ettiradi; 2) korxona yoki tashkilotning mulki yoki resurslari (bino, mashina, naqd pul, qimmatli qog'ozlar va b.). Pulga tez sotilishi (aylanishi) mumkin bo'lgan, bozori chaqqon aktivlar (veksellar, qimmatli qog'ozlar, oltin, naqd pul va b.) likvid aktivlar deyiladi.

Aktuar hisob-kitoblarning uslubiy asosi - bu ekvivalentlik tamoyiliga amal qilish, ya'ni sug'urta to'lovlari va ajratmalari (nafaqalar) o'rtasida o'zaro muvozanatni ta'minlash.

Aktuar hisob-kitoblar - matematik va statistik uslublar tizimi hisoblanib, uning yordamida sug'urta tariflari miqdori, hajmi, har bir sug'urtalanauvchining sug'urta jamg'armasini tashkil etishdagi hissasi, moliyaviy barqarorlik va sug'urta operatsiyalarining rentabelligi aniqlanadi.

B

Bandlik - aholini ish bilan ta'minlash, mehnatga layoqatli aholining ijtimoiy foydali mehnat bilan mashg'ul bo'lishi.

Band shaxs - o'zini ish bilan mustaqil ta'minlaydigan va ish vaqtini hisobga olish mumkin bo'lmagan jismoniy shaxs, tadbirkor, shu jumladan yuridik shaxs tashkil etmasdan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi, bevosita qoramol o'stiradigan hamda chorvachilik mahsulotlari va boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlari sotadigan shaxsiy yordamchi va dehqon xo'jaligida band bo'lgan shaxs, shuningdek oilaviy tadbirkorlik va hunarmandchilik subekti;

Birja - qimmatli qog'ozlar, valyuta, tovar, ish kuchi va xom ashyo sotiladigan va xarid qilinadigan muassasa.

Boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasi - pensiya jamg‘armasi mablag‘i hisobidan har oyda beriladigan to‘lovlardan iborat bo‘lib, uning miqdori vafot etgan boquvchining ish haqiga, uning qaramog‘ida bo‘lib kelgan mehnatga qobiliyatsiz oila a‘zolari soniga bog‘liq. Vafot etgan boquvchining qaramog‘ida bo‘lgan mehnatga qobiliyatsiz oila a‘zolari boquvchisini yo‘qotganlik pensiyasi olish huquqiga ega bo‘ladi. Bunda farzandlarga va qonunda belgilangan shaxslarga pensiya ular boquvchining qaramog‘ida turgan-turmaganidan qat’i nazar tayinlanadi;

Boshqarish (iqtisodiyotda) - xo‘jalik obektining iqtisodiy tizimi holatini tartibga solish va yo‘naltirish jarayoni; subektlar, idoralar tomonidan kishilar va iqtisodiy obektlarga ongli maqsadga muvofiq ta’sir ko‘rsatishni bildiradi, ularning faoliyatini yo‘naltirish va ko‘zlangan natijalarga erishish maqsadlarida amalga oshiriladi.

Budjet - (ingl. budget - hamyon, mablag‘) - belgilangan muddat uchun ishlab chiqilgan, meyorlashtirilgan hamda qonuniy ravishda tasdiqlangan daromadlar va xarajatlar yig‘indisi.

Budjet tashkiloti - Davlat funksiyalarini amalga oshirish uchun belgilangan tartibda davlat hokimiyati organlarining qaroriga ko‘ra tashkil etilgan, Davlat budjeti mablag‘lari hisobidan saqlab turiladigan notijorat tashkilot.

Budjet tizimi - barcha darajadagi budjetlar, davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg‘armalari, budjet tizimi budjetlarini tuzish va tashkil etish prinsiplari, ular o‘rtasida budjet jarayoni mobaynida yuzaga keladigan o‘zaro munosabatlar yig‘indisi.

Budjet jarayoni - budjet tizimi budjetlarini shakllantirish, tuzish, ko‘rib chiqish, qabul qilish, tasdiqlash va ijro etish, ularning ijrosini nazorat qilish, budjet tizimi budjetlarining ijrosi to‘g‘risidagi hisobotlarni tayyorlash va tasdiqlash, shuningdek ular o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar jarayoni.

Budjet tizimi budjetlari - O‘zbekiston Respublikasining Davlat budjeti, davlat maqsadli jamg‘armalari budjetlari va budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg‘armalari.

Budjet tasnifi - budjet tizimi budjetlarining daromadlari va

xarajatlari, shuningdek Davlat budjeti taqchilligini qoplash manbalarini guruhlashdan iborat bo'lib, budjet tizimi budjetlarini shakllantirish, tuzish va ijro etishni tizimlashtirish uchun foydalaniladi

Budjetlararo transfertlar - O'zbekiston Respublikasining respublika budjetidan Qoraqalpog'iston Respublikasi budjetiga, viloyatlar va Toshkent shahar mahalliy budjetlariga, davlat maqsadli jamg'armalariga hamda buning aksicha o'tkaziladigan, shuningdek Qoraqalpog'iston Respublikasining respublika budjetidan, viloyatlarning viloyat budjetlaridan va Toshkent shahrining shahar budjetidan tumanlar va shaharlar budjetlariga hamda buning aksicha o'tkaziladigan mablag'lar.

Budjetdan moliyalash - davlat budjetdan davlat buyurtmalarini amalga oshirish, davlat dasturlarini bajarish, davlat tashkilotlarini saqlash (ta'minlash) bilan bog'liq xarajatlarga pul mablag'lari ajratish.

Budjetdan tashqari jamg'armalar - davlatning davlat budjetiga kiritmaydigan va aniq maqsadlarga mo'ljallangan pul mablag'lari.

Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining daromadlari - jamg'arma daromadlari yagona ijtimoiy to'lovning belgilangan miqdordagi tushumlari, fuqarolarning sug'urta badallari, korxona va tashkilotlarning majburiy ajratmalari va boshqa daromadlar hisobidan shakllantiriladi;

Budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining xarajatlari - jamg'armaning mablag'laridan ishlayotgan va ishlamaydigan pensionerlarga davlat pensiyalarini to'lash, pensionerlarga davlat pensiyalarini to'lash, davlat pensiya ta'minoti huquqiga ega bo'lmagan keksa va mehnatga qobiliyatsiz fuqarolarga, dafn etish marosimi uchun nafaqalar, belgilangan tartibda aniqlanadigan boshqa xarajatlar uchun foydalaniladi;

Budjet dotatsiyasi - o'z daromadlari va budjetni tartibga soluvchi boshqa mablag'lar etishmagan taqdirda quyi budjetning xarajatlari bilan daromadlari o'rtasidagi farqni qoplash uchun yuqori budjetdan quyi budjetga qaytarmaslik sharti bilan ajratiladigan pul mablag'lari.

Budjet subventsiyasi - qonun hujjatlarida nazarta tutilgan tartibda muayyan maqsadlarga sarflash sharti bilan yuqori budjetdan quyi budjetga qaytarmaslik sharti bilan ajratiladigan pul mablag'lari.

Budjet defitsiti - muayyan davrda budjet xarajatlarining budjet daromadlaridan ortiq bo'lgan summasi.

Budjet profitsiti - muayyan davrda budjet daromadlarining budjet xarajatlaridan ortiq bo'lgan summasi.

Budjet ssudasi - yuqori budjetdan quyi budjetga yohud respublika budjetidan rezident-yuridik shaxsga yoki chet el davlatiga qaytarish sharti bilan ajratiladigan mablag'.

V

Vaqtincha mehnatga layoqatsizlik davri - ish davrida boshlangan vaqtincha mehnatga layoqatsizlik davri davomiyligi ushbu ish joyi bo'yicha beriladigan ma'lumotnomalar bo'yicha belgilanadi;

G

Global moliyaviy-iqtisodiy inqiroz - jahonning deyarli barcha mamlakatlarida moliyaviy, ijtimoiy va iqtisodiy sohalardagi mutanosiblik va nisbatlarning keskin izdan chiqishi natijasidagi beqarorlik va chuqur tanglik holatlarining vujudga kelishi.

D

Davlat budjeti - davlatning muayyan vaqt (odatda, bir yil) uchun mo'ljallangan pul daromadlari va xarajatlari majmui. Davlat budjeti davlat ixtiyoridagi pul jamg'armalarining taqsimlanishini bildirib, u davlat moliyasining bosh bo'g'ini hisoblanadi. Davlat budjeti tarkiban umumdavlat budjeti va mahalliy budjetga bo'linadi.

Davlat zayomlari - budjetga pul to'plash maqsadida davlat nomidan sotish uchun chiqariladigan, davlatning qarzдорligini tasdiqlovchi qimmatli qog'oz.

Davlat budjeti profitsiti - muayyan davrda O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti daromadlarining uning xarajatlaridan oshib ketishi;

Davlat budjeti taqchilligi - muayyan davrda O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti xarajatlarining uning daromadlaridan oshib ketishi;

Davlat moliyaviy nazorati - budjet to'g'risidagi qonun hujjatlarining ijrosi ustidan nazoratni amalga oshirish maqsadida moliyaviy nazorat obektlarining buxgalteriya, moliya, statistika, bank

hujjatlari va boshqa hujjatlarini o'rganish hamda taqqoslash;

Davlat qarzi - O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi mablag'larni jalb qilish natijasida vujudga kelgan majburiyatlari;

Davlat mulki - mulkchilik shakllaridan biri, davlatga qarashli va uning o'z vazifalarini bajarishi uchun zarur barcha mol-mulklar va mulkiy huquqlar.

Davlat qimmatli qog'ozlari - budjet kamomadlarini qoplash maqsadlarida hukumat yoki mahalliy hokimiyat idoralari nomidan chiqarilgan va albatta, hukumat tomonidan kafolatlangan qimmatli qog'ozlar.

Daromad - keng ma'noda kirim bo'lgan har qanday pul mablag'lari yoki pul qiymatiga ega bo'lgan moddiy boyliklarni olish, iqtisodiy subekt o'z faoliyati natijasiga ko'ra oladigan pul va tovar - moddiy tushum. Daromad pul va moddiy shaklga ega bo'lib, ularning yig'indisi jami daromadni hosil qiladi.

Deontologiya - shifokor zimmasida har bir bemorni davolashdek ulkan mas'uliyat bor. Xastahol kishining sog'ayishida shifokorning munosabati ham muhim rol oynaydi. Bunday munosabat tibbiyotda "deontologiya" deyilib, bu atama birinchi bor ingliz olimi Bentam tomonidan kiritilgan. Deontologiya vrachning har bir harakati, yuz ifodasining o'zgarishi, gapirish ohangi, kiyinishi, hushmuomalaligi, ziyrakligi, sergakligi, donoligi, qobiliyati, oliyjanobliligi, qat'iyatliligi, odobi va madaniyati, hozirjavobliligi singari insoniy fazilatlari majmuasidan iborat.

Devalvatsiya (de va lot. valeo - qiymat) - milliy pul birligi kursining xorij valyutalariga nisbatan pasaytirilishi.

Depozit (lot. depositum - omonat, asrab qoyilgan) - bankka qoyilgan omonatlar. Bunday depozitlarning muddatli va talab qilib olinadigan turlari bor.

Diversifikatsiya - (lot. diversificatio - o'zgarish, xilma-xil taraqqiyot) - korxonalarning faoliyati sohalari va ishlab chiqaradigan mahsulotlari turining kengayishi, yangilanib turishi. Diversifikatsiya ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikka erishish, iqtisodiy foyda olish, bankrotlikka barham berish va boshqa maqsadlarda amalga oshiriladi.

Dividend - (lot. dividendum - taqsimlanadigan narsa) - aktsiyadorlar jamiyati foydasidan aktsiya egasiga har yili beriladigan va uning daromadiga aylangan qismi. Dividendning miqdori aktsiyadorlar jamiyatining sof foydasi, aktsiyalar soni va qiymatiga bog'liq.

Yo

Yoshga doir pensiya - bu fuqaroning avvalgi davrlardagi mexnat faoliyati uchun yoshi va mexnat staji hisobga olingan holda umrbod moddiy ta'minlash uchun ijtimoiy sug'urta jamg'armasi mablag'lari hisobidan qaytarib olmasliklari sharti bilan muntazam ravishda to'lab turiladigan to'lovlardir;

Yoshga doir pensiya olish huquqi - yoshga doir pensiya olish huquqiga erkaklar 60 yoshga to'lganda va ish stajlari kamida 25 yil bo'lgan taqdirda, ayollar 55 yoshga to'lganda va ish stajlari kamida 20 yil bo'lgan taqdirda ega bo'ladilar;

Yopiq aktsiyadorlik jamiyati - aktsiyalari faqat o'zining ta'sischilari yoki oldindan belgilab qoyilgan boshqa shaxslar o'rtasida taqsimlanadigan jamiyat.

J

Jamg'arma - aholi, korxona va davlat joriy daromadlarining kelajakdagi ehtiyojlarini qondirish va daromad olish maqsadlarida to'planib borishi. Jamg'armalar - 1) xarajatlardan, chiqimlardan orttirib, tejab to'plangan pul; 2) kelgusidagi ehtiyojlar uchun daromadning bir qismini ajratib qoyish; 3) doimiy badallar va reinvestitsiya yo'li bilan kapital qoyilmalarni pul ko'rinishida jamlash; 4) pul va moddiy vositalarni ma'lum bir maqsad yo'lida foydalanish uchun jalb etish (masalalan, pensiya jamg'armasi, investitsiya jamg'armasi); 5) ma'lum bir faoliyat turiga, kishilarning muayyan ijtimoiy guruhiga ko'maklashish maqsadida tuzilgan tashkilot; 6) aktsiyalar nazorat paketini qo'lga kiritish maqsadida, narxiga ta'sir etmagan holda ularni doimiy ravishda sotib olish.

Jamg'arib boriladigan ixtiyoriy pensiya badallari - shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvarag'iga ixtiyoriylik asosida kiritiladigan pul mablag'lari;

Jamg'arib boriladigan majburiy pensiya badallari - shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvarag'iga majburiy tartibda

kiritiladigan pul mablag‘lari;

Jamg‘arib boriladigan pensiya badallarini kirituvchi (badal kirituvchi) - jamg‘arib boriladigan pensiya to‘lovlarini oluvchining foydasiga badallar kiritayotgan jismoniy shaxs yoki ish beruvchi yuridik shaxs (bundan buyon matnda ish beruvchi deb yuritiladi);

Jamg‘arib boriladigan pensiya ta‘minoti - fuqarolarni shaxsiy jamg‘arib boriladigan pensiya hisobvaraqlaridagi mablag‘lardan davlat pensiyasiga qo‘shimcha ravishda pul mablag‘lari bilan ta‘minlash;

Jamg‘arib boriladigan pensiya ta‘minoti olish huquqi - O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, shuningdek O‘zbekiston Respublikasi hududida doimiy yashovchi chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar jamg‘arib boriladigan pensiya ta‘minoti olish huquqiga ega;

Jamg‘arib boriladigan pensiya ta‘minoti bo‘yicha davlat kafolatlari - davlat jamg‘arib boriladigan pensiya tizimida ishtirok etuvchi fuqarolarga shaxsiy jamg‘arib boriladigan pensiya hisobvaraqlarida jamg‘arilgan mablag‘lari saqlanishi hamda to‘lanishini kafolatlaydi;

Jamg‘arib boriladigan pensiya daftarchasi - jamg‘arib boriladigan pensiya daftarchasida hisobga olingan sana, fuqaroning shaxsiga oid ma‘lumotlar, shu jumladan shaxsiy jamg‘arib boriladigan pensiya hisobvarag‘ining tartib raqami, shuningdek boshqa zarur ma‘lumotlar ko‘rsatiladi va uni berish tartibi, daftarcha shakli O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi;

Jamg‘arib boriladigan pensiya to‘lovlarini olish huquqi - jamg‘arib boriladigan pensiya tizimida ishtirok etuvchi fuqarolar pensiya to‘lovlari oluvchi sifatida jamg‘arib boriladigan pensiya to‘lovlarini qonun hujjatlariga muvofiq davlat pensiyasini olish huquqi yuzaga kelgan taqdirda olish huquqiga ega;

I

Imtiyozli pensiya ta‘minoti - tegishli asoslar mavjud bo‘lganda fuqarolarni odatdagidan qulayroq shartlarda (belgilanganidan oldinroq yoki kamroq mehnat staji talab etilgani xolda va va x.k.z.) pensiya b-n ta‘minlashga oid qonunchilik tizimi.

Investitsiya (lot. investio - o‘rash) - iqtisodiyotni rivojlantirish

maqsadida o'z mamlakatida yoki xorijda turli tarmoqlarga, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarga, innovatsiya, tadbirkorlik loyihalariga uzoq muddatli kapital kiritish (qoyish). Pulning vaqtga bog'liq qiymati nazariyasiga ko'ra, investitsiya kelajakda naf olish maqsadida mablag'lar qoyishdir.

Ish bilan band bo'lgan shaxsning ish staji - O'zbekiston Respublikasi davlat soliq organlari tomonidan taqdim etiladigan ma'lumotlar asosida Pensiya jamg'armasi bo'limining sug'urta badallari to'langanligini tasdiqlaydigan ma'lumotnomasi bo'yicha belgilanadi;

Ish haqi - shaxsning pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan ish haqi;

Ish staji - mehnat daftarchasi va ish joyidan, xizmatdan, o'qishdan yoki arxivdan berilgan boshqa hujjatlar bo'yicha aniqlangan, ishdagi tanaffuslardan qat'i nazar, qonun hujjatlariga muvofiq pensiya ta'minoti huquqini beradigan mehnat faoliyati va boshqa faoliyatning umumiy davomiyligi;

Ish staji to'liq bo'lmagan chog'dagi pensiya - pensiya tayinlash uchun etarlicha ish stajiga ega bo'lmagan umumiy kasallik oqibatidagi I va II guruh nogironlariga nogironlik pensiyasi bor stajga mutanosib miqdorda tayinlanadi;

Ish staji uchun pensiyalarning oshirilishi - pensiya tayinlashda talab etiladiganidan ortiqcha ish stajining har bir to'liq yili uchun pensiyalarning tayanch miqdorlari yoshga doir pensiyalar-pensiyani hisoblab chiqarish uchun olinadigan o'rtacha oylik ish haqining 1 foizi miqdorida;

Ish staji uchun I va II guruh nogironlariga nogironlik pensiyalarning oshirilishi - pensiyani hisoblab chiqarish uchun olinadigan o'rtacha oylik ish haqining 1 foizi miqdorida, boquvchisini yo'qotganlik pensiyalari oilaning mehnatga qobiliyatsiz har bir a'zosi uchun-boquvchining o'rtacha oylik ish haqining 0,5 foizi miqdorida oshiriladi;

Ish haqining yakka tartibdagi koeffitsienti - tegishli oy uchun pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan haqiqiy ish haqining aynan shu oy uchun eng kam oylik ish haqi nisbati sifatida aniqlanadigan miqdor;

Imtiyoz - ma'lum bir majburiyatlarni bajarishdan qisman (yoki

to'liq) ozod etish, ma'lum bir qulayliklarga ega bo'lish.

Innovatsiya (ingl. innovations - kiritilgan yangilik, ixtiro) - 1) texnika va texnologiya avlodlarini almashtirishni ta'minlash uchun iqtisodiyotga sarflangan mablag'lar; 2) ilmiy-texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texnologiya, boshqarish va mehnatni tashkil etish kabi sohalaridagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalar va faoliyat doiralarida qo'llanilishi.

Inflyatsiya - (lot. Inflatio - shishish, bo'rtish, ko'tarilish), pulning qadsizlanishi - tovar-pul muvozanatining buzilishi natijasida muomalada xo'jalik aylanmasi ehtiyojlaridan ortiq darajada qog'oz pullar miqdorining ko'payib ketishi, pul massasining tovarlar massasidan ustunligi natijasida tovar bilan ta'minlanmagan pullarning paydo bo'lishi.

Iqtisodiy faol aholi - milliy xo'jalikda band bo'lgan barcha kishilar bilan bir qatorda ish qidirayotgan mehnatga layoqatli aholi. Ular iqtisodiy jihatdan faol va tegishli faoliyatda qatnashishi mumkin, biroq, daromad oladigan manbalari kam yoki mablag'lari yo'qligi tufayli bu faoliyatni amalga oshira olmaydilar.

Ijtimoiy ta'minot - keksaygan, mehnatga layoqatsiz bo'lgan va boquvchisini yo'qotgan fuqarolarga moddiy, tibbiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish bo'yicha davlat tomonidan belgilangan ijtimoiy-iqtisodiy tadbirlar tizimi. Ijtimoiy himoyaning muhim tarmog'i.

Ijtimoiy himoya - keng ma'noda - mamlakat aholisini ijtimoiy va moddiy muhofaza qilinishini ta'minlaydigan va jamiyatda qaror topgan huquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy chora-tadbirlar majmui; tor ma'noda - davlat va jamiyatning yoshi, salomatligi holati, ijtimoiy ahvoli, tirikchilik vositalari bilan etarli ta'minlanmagani tufayli yordamga, ko'makka muhtoj fuqarolar to'g'risidagi g'amxo'rliqi.

Ijtimoiy yordam - davlat va jamiyatning qariligi, sog'lig'i, ijtimoiy ahvoli, tirikchilik uchun vositalar bilan etarli ta'minlanmagani tufayli yordamga muhtoj fuqarolar to'g'risida g'amxo'rliqi. Ijtimoiy yordam pensiyalar, nafaqalar to'lash, kam ta'minlangan oilalarga moddiy yordam ko'rsatish, 16 yoshgacha farzandi bo'lgan kam ta'minlangan oilalarga oylik nafaqa to'lash, bemorlar va keksalarga xizmat ko'rsatish, bolalarga g'amxo'rlik qilish ko'rinishida amalga oshiriladi.

Ijtimoiy sug'urta - davlat tomonidan joriy etiladigan, nazorat qilinadigan va kafolatlanadigan keksalar, mehnatga layoqatsizlarni ta'minlash, yordam ko'rsatish tizimi. Mehnatga layoqatsizlarni moddiy ta'minlashning qat'iy kafolatli tizimi ijtimoiy sug'urtani bildiradi.

Ijtimoiy nafaqa - muayyan sabablarga ko'ra, mehnat qilish imkoniyatiga ega bo'lmagan va doimiy ravishda yordamga muhtoj fuqarolarga davlat tomonidan beriladigan nafaqa.

K

Kapital bozori, jamg'arma bozori - bo'sh turgan pul mablag'larini to'plash, ularni ssuda kapitaliga aylantirish, so'ngra uni ishlab chiqarish jarayonlari ishtirokchilari o'rtasida taqsimlash munosabatlari; qimmatli qog'ozlar, korxonalarning aktsiyalari hamda davlat obligatsiyalari bilan oldi-sotdi operatsiyalari olib boriladi.

M

Maxsus ish staji - xalq xo'jaligining muayyan tarmoqlarida, kasblar va lavozimlarda qonun hujjatlariga muvofiq imtiyozli pensiya ta'minoti huquqini beradigan mehnat faoliyatining davomiyligi;

Maxsus ish stajining tasdiqlanishi - teatrlar va boshqa teatr-tomosha korxonalari va jamoalarining artistlari ayrim toifalarining imtiyozli pensiya ta'minoti olish huquqini beradigan maxsus ish staji mehnat daftarchasi bilan tasdiqlanadi;

Mehnat daftarchasida zarur ma'lumotlar mavjud bo'lmagan hollarda maxsus ish staji - kasb (lavozim)ning nomi, bajariladigan ishning janrga mansubligi, xususiyati yoki ish kechgan tashkilotning maqomi to'g'risida mehnat daftarchasida zarur ma'lumotlar mavjud bo'lmagan hollarda maxsus ish staji ushbu shaxsga nisbatan ma'lumotlar mavjud bo'lgan ish joyidan berilgan ma'lumotnoma bilan tasdiqlanadi;

Mehnat daftarchasi - ish stajini tasdiqlaydigan asosiy hujjat hisoblanadi;

Majburiyat (huquqda) - fuqarolik huquqiy munosabati. Unga asosan bir shaxs (qarzdor) boshqa shaxs (kreditor) foydasiga muayyan harakatni amalga oshirish (mol-mulkni topshirish, ishni bajarish va h.k.)ga yoki muayyan harakatdan o'zini saqlashga majbur bo'ladi, kreditor esa qarzdordan o'zining majburiyatini bajarishni talab qilish huquqiga ega.

Modernizatsiya, modernizatsiyalash, modernizatsiya qilish (frants. moderne - eng yangi, zamonaviy) - biror narsani yangilash, unga zamonaviy tus berish, uni zamonaviy talablarga muvofiq o'zgartirish. Modernizatsiya qilishda mashina, apparat, turli texnologik qurilmalar, muhim kashfiyotlar texnika taraqqiyoti talablariga muvofiq qayta ishlanadi.

Monitoring - (ingl. monitoring - kuzatish, nazorat qilish) - ma'lum bir hodisa yoki jarayonning holatini kuzatish, hisobga olish, baholash va istiqbolini belgilash. Investitsiya loyihalarini moliyalashtirish sohasida qo'llaniladigan monitoring berilgan ssuda (qarz)ni qoplash va unga foiz to'lash jarayonining borishi ustidan nazorat qilishda namoyon bo'ladi.

N

Nafaqa - muhtoj odamlarga davlat, korxona, muassasa va ayrim shaxslar tomonidan beriladigan yordam puli. O'zbekiston Respublikasida mehnat stajiga ko'ra beriladigan pensiyadan farqli holda nafaqa davlat tomonidan, asosan, bolalikdan nogiron, yolg'iz qariya va yolg'iz nogironlarga, mehnatga vaqtinchalik qobiliyatsizlarga, homilador va tuqqan ayollarga, 3 yoshgacha bo'lgan bolalari tarbiyasi bilan band bo'lgan ayollarga, ishsizlarga, kam ta'minlangan va ko'p bolali oilalarga beriladi.

Nogironlik, invalidlik - kasallik, shikastlanish, mayib-majruhlilik, baxtsiz hodisalar tufayli butunlay yoki ma'lum muddat mehnat qobiliyatini yo'qotish. Jismoniy yoki aqliy nuqsonlari borligi sababli ijtimoiy yordam va himoyaga muhtoj shaxs nogiron hisoblanadi.

Nogironlik pensiyasi - mehnat qobiliyatini amalda uzoq muddatga yoki butunlay yo'qotish munosabati bilan tayinlanadi.

P

Penya (lot. poena - jazolash) - majburiyatlarning o'z vaqtida bajarmaganligi uchun to'lanadigan pul jarimasi. Kechiktirib yuborilgan majburiyat summasidan foizlarda belgilanadi va kechikkan muddatning har bir kuni uchun undiriladi.

Pensiya (lot. pension - to'lov) - fuqarolarga davlat yoki boshqa subektlar tomonidan qonunda belgilangan hollarda muntazam va, odatda, umrbod to'lanadigan to'lovlar. Ijtimoiy ta'minot shakli hisoblanadi.

Pensiya miqdori - ish stajining muddatiga bog'liq bo'lib, pensiyaning tayanch miqdoridan, ish staji uchun pensiyaning oshirilishidan, pensiyaga qo'shiladigan ustama haqlardan tarkib topadi;

Pensiyaga oid hujjatlar yig'majildi - ular asosida pensiya so'rab murojaat qilgan shaxsga pensiya tayinlangan hujjatlarning tikilgan turkumi;

Pensiyaga oid hujjatlar yig'majildi turadigan joy - pensiya olish joyi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining tuman (shahar) bo'limi;

Pensiya tayinlashni so'rab murojaat etish - pensiya tayinlash, pensiya miqdorini qayta hisoblab chiqish, pensiyaning bir turidan boshqa turiga o'tkazish, shuningdek ilgari to'xtatib qoyilgan (to'xtatilgan) pensiya to'lashni belgilangan tartibda tiklash (qayta tiklash) to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi huzuridagi budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasining tuman (shahar) bo'limiga ariza berish;

Pensiya jamg'armasi - aholini davlat tomonidan kafolatlangan ijtimoiy himoya qilishni amalga oshirish uchun zarur moliyaviy bazani yaratish, pensiya va nafaqalarni qonunda belgilangan miqdorlarda to'lashni mablag' bilan ta'minlashni amalga oshiradigan jamg'arma.

Preferentsiya - 1) investitsiya va innovatsiya xarajatlarini moliyalashtirish uchun investitsion soliq krediti va maqsadli soliq imtiyozi ko'rinishida belgilangan imtiyoz, engillik; 2) iqtisodiyotni maqsadga muvofiq rivojlantirish va tartibga solishda ayrim soha va tarmoqlar, korxona va ishlab chiqarish turlariga nisbatan beriluvchi imtiyoz, afzallik va ustuvorliklar.

S

Sug'urta - 1) tabiiy ofatlar, har xil baxtsiz hodisalar roy berishi natijasida ko'rilgan zararni qoplash va boshqa pul qoplamalari to'lash uchun maqsadli pul jamg'armalarini tashkil etish va undan foydalanish bilan bog'liq iqtisodiy munosabatlar tizimi; 2) yuridik yoki jismoniy shaxslar to'laydigan sug'urta mukofotlaridan shakllantiriladigan pul jamg'armalari hisobidan muayyan voqea (sug'urta hodisasi) yuz berganda ushbu shaxslarga sug'urta shartnomasiga muvofiq sug'urta tovonini

(sug'urta pulini) to'lash yo'li bilan ularning manfaatlarini himoya qilish.

T

Taktika - belgilangan maqsadga erishish uchun ishlatiladigan vosita va usullar majmuasi.

Tartibga solish (iqtisodiy) - bu iqtisodiy jarayonlar rivojlanishining yo'nalishlarini aniqlash, yo'lga qoyish va ma'lum tizimga solishga qaratilgan maqsadli yo'naltirilgan harakat.

Tibbiy-mehnat ekspert komissiyalari (TMEK) - hayot faoliyati cheklanganligini ekspertizadan o'tkazish, nogironlik guruhini, sabablari, boshlangan vaqti va muddatlarini aniqlash bo'yicha tibbiy-mehnat ekspert komissiyalari;

U

Uchuvchilar va uchuvchi-sinovchilar tarkibiga kiruvchi xodimlarning ayrim toifalariga imtiyozli pensiya ta'minoti huquqini beradigan maxsus ish staji - uchuvchilar va uchuvchi-sinovchilar tarkibiga kiruvchi xodimlar uchun - tegishli tashkilot tomonidan berilgan uchilgan soatlarni tasdiqlaydigan ma'lumotnoma bilan tasdiqlanadi. Uchuvchi-sinovchilar tarkibiga kiradigan ayrim xodimlarning sinov texnikasini sinashda bandligi tashkilotlar tomonidan berilgan ma'lumotnomalar bilan tasdiqlanadi;

F

Fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, apatridlar - muayyan mamlakatning fuqarosi hisoblanmaydigan va biron chet davlat fuqaroligiga mansubligini isbotlaydigan dalillari bo'lmagan shaxslar. Shaxs o'z fuqaroligini yo'qotgan va yangidan fuqarolik huquqini olmagan vaqtda fuqarosizlik kelib chiqadi. O'zbekiston Respublikasida yashab turgan, lekin, O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'xtatilgan, boshqa davlat fuqarosi bo'lmagan shaxslarga ichki ishlar idorasi tomonidan fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga mo'ljallangan istiqomat guvohnomasi beriladi.

X

Xarbiy xizmatchilarning pensiya ta'minoti - xarbiy xizmatchilarni, ichki ishlar organlarining boshliqlar va oddiy xodimlar tarkibidan bo'lgan shaxslarni hamda ularning oila a'zolarini pensiya bilan ta'minlash shartlari, normalari va tartibi qonun hujjatlari bilan belgilanib,

bunda harbiy xizmatchilar, shuningdek ichki ishlar organlari boshliqlar va oddiy xodimlar tarkibidan bo'lgan shaxslar pul ta'minotining barcha turlari fuqaro shaxslarning ish haqi singari bir xilda hisobga olinadi;

Xalqaro konventsiya - xalqaro shartnoma turlaridan biri; davlatlarning, odatda, biron-bir ixtisoslashgan sohada o'zaro huquq va majburiyatlarini belgilaydi.

Xarajatlar, sarf-xarajatlar, chiqimlar - tovarlarni ishlab chiqarish va muomala jarayonida turli resurslar (xom ashyo, materiallar, mehnat, xizmatlar, mablag'lar) sarflari bilan bog'liq chiqimlarning pul shaklidagi ifodasi. Asosan, ishlab chiqarish va muomala xarajatlariga bo'linadi.

Xususiy sektor - iqtisodiyotning xususiy mulkchilik va xo'jalik yuritishning erkin bozor usullariga, iqtisodiy alohidalashuviga asoslangan sohasi. Bozor iqtisodiyoti davlat va nodavlat sektorlaridan iborat. O'z navbatida, nodavlat sektori xususiy va jamoa sektorlariga bo'linadi. Xususiy sektor nodavlat sektorining bosh bo'g'ini.

Ch

Chet elda ishlash davrlari bo'yicha ish staji - O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida o'zgacha hol nazarda tutilmagan bo'lsa, budjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga belgilangan sug'urta badallari to'langan bo'lsa, qo'shib hisoblanadi;

Sh

Shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvarag'i - fuqaroning Xalq bankidagi egasi yozilgan shaxsiy hisobvarag'i bo'lib, badal kirituvchilarning jamg'arib boriladigan pensiya badallari va shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvarag'idagi mablag'larga hisoblab qo'shilgan foizlar ana shu hisobvaraqqaga kelib tushadi hamda unda hisobga olinadi;

Shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlari ochish - jamg'arib boriladigan pensiya tizimida hisobga olinayotganda fuqarolarga Xalq banki umrbod qilib belgilanadigan, doimiy shaxsiy tartib raqamli shaxsiy jamg'arib boriladigan pensiya hisobvaraqlari fuqaroning pesporti asosida ochadi;

Shaxsning yakka tartibdagi ish haqi koeffitsienti - ishdagi mavjud tanaffuslaridan qat'i nazar, (pensiya tayinlash uchun murojaat qilgan

shaxsning tanlashiga ko'ra), mehnat faoliyatining oxirgi o'n yili mobaynidagi istalgan ketma-ket oltmish oyidan har bir oyi uchun aniqlanadi, bunda shaxsning pensiyani hisoblash uchun qabul qilinadigan haqiqiy ish haqi tegishli oydagi eng kam oylik ish haqi miqdoriga bo'linadi;

Ya

Yalpi ichki mahsulot (YaIM) - mamlakat iqtisodiy faoliyatining muayyan davr davomidagi umumiy natijalarini tavsiflaydigan ko'rsatkich. Mamlakat hududida joylashgan barcha korxonalar (chet el va qo'shma korxonalari ham shu hisobga kiradi) jami ishlab chiqarish omillari bilan ishlab chiqarilgan tovarlar va xizmatlarning bozor qiymatlaridagi ifodasi bo'lib, uning miqdori milliy hisoblar tizimi asosida hisoblab chiqiladi.

Yalpi milliy mahsulot (YaMM) - mamlakatning ma'lum muddat ichida umumiy iqtisodiy faoliyatini tavsiflovchi yakuniy makroiqtisodiy ko'rsatkichlaridan biri. YamM davlatning bozor narxlarida ifodalangan barcha birlamchi daromadlari (ularning mamlakat hududida yoki uning tashqarisida ishlab chiqarish omillari tufayli yuzaga kelishidan qat'iy nazar) jami yig'indisini ko'rsatadi. YamM milliy hisoblar tizimi asosida hisoblanadi.

Yangi nikohdan o'tilganida pensiyani saqlab qolish - er (xotin)ning vafot etganligi sababli tayinlangan pensiya pensioner yangi nikohdan o'tganida ham saqlanib qoladi;

Yashash joyi - turar joy, kvartira, xizmat turar joyi, ixtisoslashtirilgan uylar (yotoqxona, pansionat, yolg'iz keksalar uchun maxsus uy, nogironlar, faxriylar uchun internat uy va boshqalar), shuningdek pensiya uchun murojaat qilgan jismoniy shaxs ijaraga olish shartnomasi (ikkilamchi ijara), ijara shartnomasi yoxud qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa asoslar bo'yicha mulkdor sifatida doimiy yashaydigan (doimiy royxatdan o'tgan) boshqa turar joy, doimiy yashash joyi mavjud bo'lmagan (doimiy royxatdan o'tmagan) taqdirda - vaqtincha yashash (vaqtincha royxatdan o'tish) joyi;

O'

O'zbekiston Respublikasida doimiy yashaydigan xorijiy fuqarolarga va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga chet eldagi ish staji -

O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalarida o'zgacha hol nazarda tutilmagan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasidagi ishga to'g'ri keladigan stajning uchdan biridan ortiq bo'lmagan doirada kiritiladi;

O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining yollanish (kontrakt) bo'yicha chet eldagi ish staji - O'zbekiston Respublikasi Mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirligining Tashqi mehnat migratsiyasi masalalari agentligi tomonidan mehnat daftarchalariga kiritiladigan yozuvlar bo'yicha aniqlanadi;

Q

Qoramol etishtirish, shaxsiy yordamchi va dehqon xo'jaliklarida etishtirilgan chorvachilik mahsulotlarini sotish bilan band bo'lgan shaxslarga mehnat staji - agar mazkur shaxs ushbu kalendar yilning kamida 9 oyi mobaynida badallar to'lagan bo'lsa pensiya tayinlash uchun ish stajiga to'liq kalendar yil qo'shib hisoblanadi.

Qimmatli qog'ozlar - 1) o'z egasiga mulkka egalik huquqini va daromad ko'rinishida muayyan pul summasini olish huquqini beradigan pul yoki tovar hujjatlari (aktsiya, obligatsiya, akkreditiv, veksel, chek va b.); 2) o'zining egasiga dividend va foiz ko'rinishida daromad olish huquqini beruvchi mulk tituli. Ularning tarkibiga aktsiyalar, obligatsiyalar va boshqalar kiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Asosiy adabiyotlar

1. Mamatov B.S., Xamdamov Sh.K., Tursunov J.P. Davlat maqsadli va byudjetdan tashqari jamg‘armalar. Darslik. – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2019. – 344 b.

2. Nurmuxamedova B., Xamdamov Sh. Davlat moliyasi. Darslik. – T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2020 y. – 436 bet.

3. Shernayev A.A., Jiyanova N.E. Davlat moliyasini boshqarish: Darslik. – T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2019. – 380 b.

Qo‘shimcha adabiyotlar

4. Samolisov P.V., Bulgakova M.A. Kontraktnaya sistema v sfere gosudarstvennix zakupok v Rossii: uchebnik. – M.: Akademiya upravleniya MVD Rossii, 2020. – 302 s.

5. Revina S.N., Paulov P.A., Boryakin D.V. Upravleniye zakupkami i zakazami: ucheb.posobiye /. - Samara: Izd-vo Samar. gos. ekon. un-ta, 2019. 182 s.

6. Jiyanova N.E. Upravleniye gosudarstvennimi finansami: Uchebnik. / - T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2019. - 444 s

Internet saytlari

7. www.lex.uz (O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari bazasi);

8. www.imv.uz (O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining rasmiy veb sayti);

9. www.oecd.org (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti rasmiy veb sayti).

M U N D A R I J A

KIRISH.....	3
I-BOB	DAVLAT MOLIYA TIZIMIDA DAVLAT MAQSADLI JAMG‘ARMALARINING O‘RNI.....
1.1.	Davlat maqsadli jamg‘armalarning mohiyati va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.....
1.2.	Davlat maqsadli va budjetdan tashqari jamg‘armalarning guruhlanishi va turlari.....
1.3.	Davlat maqsadli jamg‘armalarning shakllanish manbalari va mablag‘laridan foydalanish yo‘nalishlari.....
1.4.	Moliya tizimida davlat maqsadli jamg‘armalarning o‘rni.....
1.5.	Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda davlat maqsadli jamg‘armalarning ahamiyati.....
1.6.	Davlat maqsadli jamg‘armalarining funksional jihatiga ko‘ra tasniflanishi.....
1.7.	Budjetdan tashqari jamg‘armalarning tashkiliy-huquqiy asoslari.....
1.8.	Davlat maqsadli jamg‘armalarning boshqaruvi va rivojlanish tendensiyalari.....
II-BOB	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI IQTISODIYOT VA MOLIYA VAZIRLIGI HUZURIDAGI BUDJETDAN TASHQARI PENSIYA JAMG‘ARMASI.....
2.1.	Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasining mohiyati va tashkiliy tuzilishi.....
2.2.	Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi faoliyatining asosiy vazifalari va funksiyalari.....
2.3.	Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasining daromad va xarajatlari.....
2.4.	Budjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasidan to‘lanuvchi davlat pensiyalari va ijtimoiy nafaqalar.....

III-BOB	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI KAMBAG‘ALLIKNI QISQARTIRISH VA BANDLIK VAZIRLIGI HUZURIDAGI BANDLIKKA KO‘MAKLASHISH DAVLAT JAMG‘ARMASI.....	67
3.1.	Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasining maqsadi, mohiyati va ahamiyati.....	67
3.2.	Mamlakatda bandlikni ta‘minlashda Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasining o‘rni.....	70
3.3.	Bandlikka ko‘maklashish davlat jamg‘armasi mablag‘larini shakllantirish va ulardan foydalanish.....	71
IV-BOB	AVTOMOBIL YO‘LLARINI RIVOJLANTIRISH MAQSADLI JAMG‘ARMASI.....	77
4.1.	Respublika yo‘l jamg‘armasining ahamiyati, maqsadi va vazifalari.....	77
4.2.	Respublika yo‘l jamg‘armasi moliyaviy resurslarining shakllanishi va xarajatlarini amalga oshirish yo‘nalishlari.....	83
4.3.	Respublika yo‘l jamg‘armasi budjetini tuzish, ko‘rib chiqish va tasdiqlash.....	85
V-BOB	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG‘ARMASI.....	91
5.1.	O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi faoliyati va uning tashkiliy-huquqiy asoslari.....	91
5.2.	O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘larini shakllantirish manbalari va tartibi.....	103
5.3.	O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasi mablag‘laridan foydalanish tartibi.....	104
5.4.	O‘zbekiston Respublikasining Tiklanish va taraqqiyot jamg‘armasiga mablag‘lar kelib tushishi va ulardan foydalanish prognozini tayyorlash, ko‘rib chiqish hamda tasdiqlash.....	108

VI-BOB	XORIJIY MAMLAKATLARDA MAQSADLI JAMG‘ARMALARNI TASHKIL QILISH VA BOSHQARISH.....	111
6.1.	Xorijiy mamlakatlarda maqsadli jamg‘armalar faoliyatini tashkil etishning zarurligi, maqsadi va vazifalari.....	111
6.2.	Xorijiy mamlakatlarda maqsadli jamg‘armalarning tarkibi va turlari. Jamg‘armalar daromadlarining shakllanishi va mablag‘larining sarflanishi.....	116
GLOSSARIY.....		122
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI.....		138

Tursunov Jaxongir Pulatovich
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich

DAVLAT MAQSADLI JAMG‘ARMALAR

O‘quv qo‘llanma

O‘quv qo‘llanma mualliflarning tahririda taqdim etilgan.

O‘quv qo‘llanmada keltirilgan faktlar, atoqli otlar va boshqa ma’lumotlarning aniqligiga, hamda imloviy xatolar uchun javobgarlik mualliflarning zimmasidadir.

3150

“Bookmany print” nashriyoti

Nashriyot tasdiqnoma raqami № 022246. 28.02.2022-y.

Bosishga ruxsat etildi: 12.08.2025.

“Times New Roman” garniturası. Qog‘oz bichimi: 60x84 ¹/₁₆

Nashriyot bosma tabog‘i 7,9. Shartli bosma taboq 8,3.

Adadi 50 nusxa. Ofset bosma usulida bosildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

“BOOKMANY PRINT” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.

Toshkent shahri, Uchtepa tumani, 22-mavze, 17-b uy.

E-mail: bookmany_print@mail.ru

t.me/ Bookmanyprint ☎ +998 99 180 97 10